

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

DOMINYKA SABINA
TARPTAUTINĖS TEISĖS PROGRAMA

TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISĖS ŠVIETIMO SRITYJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Laurynas Biekša

Vilnius, 2017

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
ĮVADAS.....	5
1. TAUTINĖS MAŽUMOS TEISĖ Į MOKSLĄ	11
1.1. Tautinės mažumos samprata.....	13
1.2. Teisės mokytis gimtąja kalba turinys	16
1.2.1. Tėvų teisė parinkti savo vaikui mokyklą.....	19
1.2.2. Vaiko teisė būti išklaustam	20
1.3. Pagrindinės tautinių mažumų problemos švietimo srityje.....	21
2. MOKYMAS TAUTINĖS MAŽUMOS KALBA	25
2.1. Tautinės mažumos kalbos mokymo užtikrinimo būdai	28
2.2. Tautinių mažumų mokyklos Lietuvoje	31
2.2.1. Tautinių mažumų mokyklų Lietuvoje formavimo pradžia.....	31
2.2.2. Tautinės mažumos kalbos mokymo užtikrinimo būdai Lietuvoje.....	32
2.2.3. Lietuvos mokyklų tinklo optimizavimas.....	35
2.3. Romų tautinės mažumos švietimo padėtis.....	41
2.3.1. Romų tautinės mažumos švietimo problemos tarptautinėje erdvėje.....	41
2.3.2. Romų tautinės mažumos švietimo problemos Lietuvoje.....	44
3. VALSTYBINIAI BRANDOS EGZAMINAI	48
3.1. Valstybinių brandos egzaminų problema Lietuvoje	50
3.2. 2011 m. Lietuvoje įvykdytų švietimo reformų vertinimas	52
3.2.1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas	54
3.2.2. 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizė.....	59
3.2.3. 2011 m. švietimo reformos Lietuvoje suderinamumas su tarptautiniais standartais.....	60
4. TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO SUDERINAMUMAS SU RELIGINIAIS ĮSITIKINIMAIS.....	65
4.1. Religinis ugdymas mokyklose.....	67
4.2. Religinio ugdymo mokyklose klausimas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.....	70
4.3. Religinį simbolių demonstravimas mokyklose.....	74
4.4. Religinį simbolių demonstravimo mokyklose vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.....	75
4.5. Tautinių mažumų švietimo suderinamumas su religiniais įsitikinimais Lietuvoje.....	79

IŠVADOS.....	82
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	85
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA.....	96
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA.....	97
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	98
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	100
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	102

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

ET – Europos Taryba

EŽTK – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JT – Jungtinės Tautos

JTŽTK – Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas

LR – Lietuvos Respublika

LVAT – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

TESKTP – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas

TMAPK – Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija

TPPTP – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

UNESCO – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija

UNICEF – Jungtinių Tautų Vaikų fondas

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Tautinė mažuma – tai tarptautinės teisės saugoma socialinė asmenų grupė. Tautinių mažumų teisių apsauga yra dvejopo pobūdžio. Iš vienos pusės tautinių mažumų teises saugo tiek universalūs, tiek regioniniai bendrųjų, klasikinių žmogaus teisių dokumentai (1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija¹, 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas², 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas³, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁴). Iš kitos – tai specialūs, tautinių mažumų teisių apsaugą išskiriantys ir detalizuojantys teisės aktai (1960 m. UNESCO konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje⁵, 1992 m. Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija⁶, 1995 m. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija⁷).⁸ Tačiau, pažymėtina, jog nė vienas iš šių tarptautinių norminių teisės aktų nepateikia tikslaus tautinės mažumos apibrėžimo⁹. Ši sąvoka yra kildinama iš dokumentuose nurodomų tautinės mažumos atpažinimo bruožų ir tarptautiniu mastu ją priimta sieti su objektyviaisiais ir subjektyviaisiais tautinės mažumos kriterijais. Objektyviaisiais tautinės mažumos kriterijais laikomi: kalba, etninė kilmė, kultūra, tradicijos, religija. Tuo tarpu, subjektyvusis kriterijus – tai sąvokos, kaip tautinės mažumos nario, identifikavimas, siekis išlaikyti objektyviuosius požymius, noras neprarasti identiteto bei savitumo.¹⁰ Minėti objektyvieji požymiai – tai tautinės mažumos identifikavimo įrankis ir jos gyvavimo esmė, todėl tarptautinės teisės suteikiama apsauga, visų pirma, reiškia šių tautinės mažumos savybių išsaugojimą.

Švietimas – tai sritis, jungianti pagrindinius išvardytus tautinės mažumos požymius (kalba, kultūra, religija), vadinasi šios srities apsauga yra prioritetinga tautinių mažumų teisių užtikrinimo reguliavime. Teisė į mokslą – viena pagrindinių žmogaus teisių, įtvirtinta tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose įvairių valstybių teisės aktuose. Ši teisė priklauso visiems visuomenės nariams, neskirstant jų pagal tautybę, rasę, odos spalvą ir kt. požymius. Konkrečiai tautinių mažumų teisę į mokslą ir galimybę mokytis mažumos kalba įtvirtina UNESCO

¹ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *Valstybės žinios* 68, 2497 (2006).

² „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77, 3288 (2002).

³ „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77, 3290 (2002).

⁴ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *Valstybės žinios* 40, 987 (1995).

⁵ Rimgaudas Mališauskas (sud.), *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys* (Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996), 62-65.

⁶ *Ibid.*, 121-139.

⁷ „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *Valstybės žinios* 20, 497 (2000).

⁸ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on Non-Citizens and Minority Rights, No. CDL-AD(2007)001 Or. Engl. (Venice: Council of Europe, 2006), par. 105-106.

⁹ Aistė Račkauskaitė, „Tautinės mažumos samprata: tarptautinės teisės aspektai“, *Socialinių mokslų studijos* 1, 5 (2010): 306, 319.

¹⁰ Saulius Katuoka, „Tautinės mažumos ir tarptautinė teisė“, iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 15.

konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje, Jungtinių Tautų deklaracija dėl asmenų, priklausančių tautinėms ar etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, teisių¹¹, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija bei kiti tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai (Lietuvoje – Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas¹²).

Vis dėlto, praktikoje tautinių mažumų, kaip pažeidžiamos grupės, švietimo klausimas yra atviras ir dažnai tiriamas. Tarptautinėje bendruomenėje nuo praeito amžiaus pabaigos pagrindine problema mažumų švietime laikoma religinių simbolių vieta mokymosi įstaigose, t.y. teisė išreikšti savo tikėjimą vidurinių ir aukštųjų mokyklų rėmuose bei dorinio ugdymo privalomumo klausimas. Tuo tarpu Lietuvoje nuo 2011 m. labiausiai diskutuotina tema yra lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino suvienodinimas lietuviškų ir tautinių mažumų mokyklų abiturientams. Švietimo ministro įsakymą¹³, kuriuo buvo patvirtinta vienoda lietuvių kalbos ir literatūros egzamino programa, Lietuvos tautinių mažumų bendruomenės, o ypač – lenkų tautinė mažuma, įvardijo kaip diskriminacinį jų atžvilgiu, kadangi nebuvo atliktas joks mokslinis tyrimas, kuris sąlygotų tokio sprendimo pagrįstumą. Ne mažiau diskutuotinomis tuomet tapo ir 2013 m. priimtose minėto egzamino išlygos¹⁴, t.y. galimybė mokiniams, baigiantiems tautinės mažumos mokyklą, parašyti mažiau privalomų žodžių ir padaryti didesnę klaidų skaičių. Šis sprendimas sukėlė šalies politikų pasipiktinimą ir pasiekė Lietuvos Respublikos vyriausiąją administracinę teisimą, kuris nutarė, kad tokie palengvinimai pažeidžia lygybės principą ir yra antikonstituciniai¹⁵. Todėl, nepaisant to, jog po Teismo sprendimo šios lengvatos buvo panaikintos, Lietuvos Respublikos Vyriausybė įsipareigojo iki 2020 m. pašalinti apskritai visus skirtumus ir visiškai suvienodinti lietuvių kalbos egzaminą lietuvių ir kitų tautybių mokiniams, kas reiškia, jog problema yra iki šiol neišspręsta ir diskutuotina. Aktualiu klausimu Lietuvos visuomenei taip pat tapo ir 2015 m. pradėtos tautinių mažumų mokymosi įstaigų reformos. Šių reformų metu savo veiklą pakeitė net kelios didžiausiuose šalies miestuose esančios, mokymą tautinės mažumos kalba organizuojančios mokyklos, kam akivaizdžiai priešinosi tautinės mažumos. Sostinėje buvo organizuojami mitingai ir streikai, dėl kai kurių mokyklų reorganizavimo netgi kreiptasi į Vyriausiąją administracinę teisimą, o valdžios atstovai iki šiol vykdo derybas su tautinių mažumų mokyklų bendruomenėmis. Be to, visuomet problemine sritimi lieka abiturientų, baigusiu tautinės mažumos mokyklą brandos egzaminų

¹¹ Rimgaudas Mališauskas, *supra* note, 5, 92-96.

¹² „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *Valstybės žinios* 23, 593 (1991).

¹³ „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 93, 4426 (2011).

¹⁴ „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios* 20, 996 (2013).

¹⁵ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *Valstybės žinios*, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7E6356FF007F>

rezultatai bei stojimo į aukštąsias mokyklas ir įsidarbinimo galimybės, o ypač, daugumoje Europos valstybių pažeidžiamiausia tautine mažuma laikoma – romų švietimo padėtis. Todėl visos išvardytos problemos, atsižvelgiant į savo aktualumą, bus tiriamos šiame magistro baigiamajame darbe.

Temos ištyrimo lygis. Tarptautinėje doktrinoje randama nemažai mokslinių darbų skirtų tautinės mažumos sampratos bei pagrindinių tautinių mažumų teisių apsaugos sričių analizei. Šias temas nuodugniai nagrinėjo Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos komentaro autorius, profesorius M. Weller¹⁶, žymiausią tautinės mažumos apibrėžimą pasiūlęs F. Capotorti¹⁷ bei kiti tarptautinės doktrinos kūrėjai – F. De Varennes¹⁸, G. Siemienski ir J. Packer¹⁹, B. Aurescu²⁰ ir kt.

Lietuvos mokslininkai (prof. dr. V.Vadapalas²¹, prof. dr. S.Katuoka²², prof. dr. D.Beinoravičius ir dr. M.Vainiūtė²³) taip pat analizavo tautinės mažumos sąvoką bei jai priklausančių, atskirų teisių turinį. Tačiau pagrindinės tautinių mažumų švietimo teisės ilgą laiką nebuvo sulaukusios susidomėjimo Lietuvos doktrinoje. Atskiri tyrimai dėl konkrečių darbe analizuojamų probleminių klausimų pradėti atlikti tik prieš kelerius metus. Dr. Aistė Račkauskaitė-Burneikienė²⁴ savo daktaro disertacijoje nagrinėjo tautinėms mažumoms priklausančią vieną iš kalbinių garantijų – teisę mokytis savo gimtąja kalba, dr. Edita Žiobienė²⁵ tyrė mokyklų, organizuojančių mokymą tautinių mažumų kalbomis, modelius bei jų reorganizavimo tendencijas, o dr. Dalia Vitkauskaitė-Meurice, dr. Regina Valutytė ir dr. Dovilė

¹⁶ Marc Weller, *The Rights of Minorities in Europe: A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

¹⁷ Francesco Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* (New York: United Nations, 1979).

¹⁸ Fernand de Varennes, „Equality and Non-Discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights“, *International Journal on Minority and Group Rights* 6, 3 (1999): 307-318, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgrp6&div=26&start_page=307&collection=journals&set_as_cursor=2&men_tab=srchresults

¹⁹ Guillaume Siemienski ir John Packer, „Integration through Education: The Origin and Development of the Hague Recommendations“, *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1996-1997): 187-198, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgrp4&div=22&start_page=187&collection=journals&set_as_cursor=2&men_tab=srchresults

²⁰ Bogdan Aurescu, „The 2006 Venice Commission Report on Non-Citizens and Minority Rights - Presentation and Assessment“, *Helsinki Monitor* 18, 2 (2007): 150-163, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/helsnk18&div=25&start_page=150&collection=journals&set_as_cursor=40&men_tab=srchresults

²¹ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006).

²² Saulius Katuoka, *supra* note, 10.

²³ Darijus Beinoravičius ir Milda Vainiūtė, „Rights of National Minorities“, iš *Human Rights. Minority Rights*, Toma Birmontienė ir kt. (Vilnius: Lithuanian Centre for Human Rights, 2006), 88-107.

²⁴ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, „Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012).

²⁵ Edita Žiobienė, „Tautinių mažumų vaikų teisės: reglamentavimo ir įgyvendinimo iššūkiai“, iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013).

Gailiūtė²⁶, remdamosi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, išanalizavo tikėjimo laisvės įgyvendinimo galimybes švietimo įstaigose.

Darbo mokslinis naujumas. Nors visos, aukščiau išvardytos problemos tam tikra apimtimi jau buvo tirtos Lietuvos mokslininkų, minėti tyrimai atlikti 2012-2013 m., t.y. dar iki kontroversiško Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimo dėl Švietimo ir mokslo ministro 2013 m. įsakymo atitikimo LR Konstitucijai priėmimo bei iki 2014-2015 m. pradėtos bendrojo lavinimo tautinių mažumų mokyklų optimizacijos. Po šių įvykių atsirado poreikis analizuoti naujus, aktualius duomenis, atlikti naujus mokslinius tyrimus dėl tautinių mažumų teisės į mokslą Lietuvoje užtikrinimo. Tokia naujų duomenų analizė bus atlikta šiame magistro baigiamajame darbe. Be to, minėtos problemos anksčiau buvo tirtos tik fragmentiškai, o dabar visi pagrindiniai probleminiai klausimai dėl tautinių mažumų teisių švietimo srityje bus išnagrinėti sistemiškai viename darbe.

Darbo originalumas. Atsižvelgiant į tai, kad aktualiausių paskutiniųjų metų duomenų dėl tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimo teisių įgyvendinimo Lietuvoje pagrindu dar nebuvo atlikta jokia mokslinė analizė, šiame magistro baigiamajame darbe tiriamos problemos yra vertinamos autentiškai, o darbo pabaigoje gautos išvados bus originalios ir naudingos.

Darbo reikšmė. Darbe pateiktos išvados galėtų padėti tiek Lietuvos Respublikos teisės aktų leidėjui, tobulinant norminę bazę dėl tautinių mažumų apsaugos valstybėje, tiek teisės taikymo institucijoms, ypač Savivaldybėms bei Švietimo ir mokslo ministerijai tinkamai ir efektyviai įdiegti naujoves tautinių mažumų švietimo reguliavime, užtikrinant asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, teisės į mokslą nepažeidžiamumą.

Tyrimo tikslas. Atskleisti tautinių mažumų švietimo teises problemas, jas įvertinti bei nurodyti jų atitikimą tarptautiniams standartams.

Tyrimo uždaviniai. Suformuluotam darbo tikslui pasiekti iškeliami tokie uždaviniai:

1. Atskleisti tautinės mažumos sąvoką bei išanalizuoti jos teisės į švietimą reguliavimo visumą.
2. Išanalizuoti mokymo tautinės mažumos kalba užtikrinimo būdus bei įvertinti Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, organizuojančių mokymą mažumų kalbomis reformų teisėtumą.
3. Išanalizuoti iš valstybinės kalbos dalyko brandos egzamino programos suvienodinimo lietuviškų ir tautinių mažumų mokyklų mokiniams kylančias problemas.
4. Išnagrinėti teisės į religijos laisvę bei jos išraiškos mokyklose reguliavimo problemą, tautinių mažumų teisės į mokslą įgyvendinimo kontekste.

²⁶ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutytė ir Dovilė Gailiūtė, *Religijos išraiškos laisvės ribojimai demokratinėje visuomenėje: mokslo studija* (Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2012).

Ginamieji darbo teiginiai:

1. Lietuvoje vykdomas tautinių mažumų mokyklų reorganizavimas nereiškia diskriminacijos ir nepažeidžia tautinei mažumai priklausančios fundamentalios teisės į mokslą.
2. Palengvintas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas tautinių mažumų mokyklų abiturientams yra tarptautinėje teisėje numatoma skatinamoji priemonė, kuri neprieštaruja LR Konstitucijoje įtvirtintam lygybės principui.
3. Valstybės kišimasis į religinių simbolių mokyklose naudojimo reguliavimą turi būti proporcingas, atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuluotą socialinės integracijos doktriną.

Tyrimo metodika. Darbe naudojami tyrimo metodai: dokumentų analizės, sisteminės analizės, lyginamasis, lingvistinis, apibendrinimo.

Dokumentų analizės metodas – padės išanalizuoti tautinės mažumos sampratą bei tautinėms mažumoms priklausančias teises švietimo srityje, įtvirtintas tiek tarptautiniuose, tiek ir kai kurių valstybių nacionaliniuose teisės aktuose.

Sisteminės analizės metodas – naudojamas siekiant iširti tautinės mažumos sąvoką, su ja siejamų tautinių mažumų švietimo garantijų turinį ir šioje srityje kylančias problemas.

Lyginamasis metodas – naudojamas vertinant tautinių mažumų padėtį švietimo srityje ir jų teisės į mokslą įgyvendinimo galimybes įvairiose valstybėse.

Lingvistinis metodas – padės išsiaiškinti analizuojamų teisinių sąvokų prasmę, nustatyti teisės normų, reglamentuojančių tautinių mažumų teises, turinį ir tikslą.

Apibendrinimo metodas – šio metodo pagalba bus susisteminta tyrimo metu analizuota informacija ir formuluojamos galutinės išvados dėl tautinėms mažumoms priklausančių teisių bei kylančių problemų švietimo srityje.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis ir išvados. Pirmasis dėstomosios dalies skyrius yra skirtas tautinės mažumos, kaip pažeidžiamos grupės, sampratos aptarimui. Jame bus nustatyti pagrindiniai tautinės mažumos identifikavimo kriterijai sąsajume su fundamentalia kalbine garantija – teise mokytis gimtąja kalba. Teisės į mokslą turinys bus analizuojamas tokia apimtimi, kokia priklauso tautinėms mažumoms ja naudotis. Kituose darbo skyriuose bus gilinamasi į tautinių mažumų švietimo probleminius klausimus. Antra dalis bus skirta aktualiam mokyklų reorganizavimo klausimui, nagrinėjant jo teisėtumą ir nediskriminavimo principo užtikrinimą jo įgyvendinime. Trečioje dalyje aptariamas probleminis Lietuvai baigiamųjų brandos egzaminų aspektas, lietuvių kalbos ir literatūros bei kitų dalykų egzaminų suvienodinimas lietuviškoms ir tautinių mažumų mokyklų abiturientams. Ketvirtame skyriuje bus analizuojama tarptautinio masto problema tautinių mažumų švietime - tai teisės į

mokslą ir religijos laisvės koreliacija, galimybė išpažinti tikėjimą mokyklos ribose, nepažeidžiant savo ir kitų asmenų švietimo teisių. Galiausiai, bus pateiktos išvados ir apginti darbo pradžioje nustatyti teiginiai.

1. TAUTINĖS MAŽUMOS TEISĖ Į MOKSLĄ

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje (toliau – Konvencija arba TMAPK) nustatyta, jog „tautinių mažumų ir joms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsauga yra neatsiejama tarptautinės žmogaus teisių apsaugos dalis ir priklauso tarptautinio bendradarbiavimo sričiai“²⁷. Todėl, iš vienos pusės, tautinių mažumų teisės – tai bendrųjų, klasikinių žmogaus teisių (saviraiškos laisvė, minties, sąžinės ir religijos laisvė, teisė į asociacijas ir kt.) sistemos sudėtinė dalis, o iš kitos – specifinės, išskirtinai tautinėms mažumoms suteikiamos teisės bei laisvės (*angl. enhanced*), įtvirtintos specialiuose, tautinių mažumų apsaugai ir jų identiteto išsaugojimui skirtuose teisės aktuose ar dvišaliuose valstybių susitarimuose.²⁸ Tačiau, tautinių mažumų teisių apsauga laikoma ne tik žmogaus teisių apsaugos sistemos, bet ir tarptautinių santykių dalimi. Kadangi grupė konkrečios tautybės atstovų tuo pačiu metu vienoje valstybėje sudaro tautinę mažumą, o kitoje - daugumą, t.y. turi savo tautiečių valstybę, kuri, dar daugiau, dažniausiai būna kaimyninė, siekiant išlaikyti gerus kaimyninius santykius ir išvengti konfliktų, svarbu yra užtikrinti tinkamą tokios mažumos apsaugą. Pažymėtina, jog tautinių mažumų apsauga reikšminga ir valstybių vidaus politikai, siekiant taikos, stabilumo ir saugumo visuomenėje²⁹, kuri turi būti atvira, lanksti bei galinti integruoti visus savo piliečius, įskaitant ir asmenis, priklausančius tautinėms mažumoms³⁰.

Neabejotinai svarbiausiu tautinės mažumos apsaugos tikslu yra mažumos identiteto, t.y. kultūros, tradicijų, mentaliteto išsaugojimas ir vystymas. Bėgant laikui nusistovėjo praktika, kad valstybės turi ne tik pareigą nepažeisti tautinių mažumų realizuojamų teisių, bet ir imtis pozityvių veiksmų, siekiant padėti mažumoms išsaugoti ir vystyti jų identitetą.³¹ Švietimas – tai vienas iš esmingiausių tautos identiteto puoselėjimo būdų, todėl valstybėms ypatingai svarbu užtikrinti tinkamą kultūrinės tautinių mažumų teisės, sukeliančios daug kontroversiškų diskusijų - teisės į mokslą realizavimą. Be to, atsižvelgiant į tai, jog mokykla – tai vieta, kurioje susiburia įvairių tautybių, rasių, kultūrų bei tikėjimų asmenys, švietimu siekiama ne tik suteikti vaikams tam tikras akademinės žinias, bet ir ugdyti jų toleranciją, pakantumą, naikinti susiformavusius neigiamus stereotipus, stiprinti šalies pliuralizmą bei darnų įvairių kultūrų gyvenimą.

2001 m. Pasaulinės konferencijos prieš rasizmą, rasinę diskriminaciją, ksenofobiją ir su tuo susijusią netoleranciją metu buvo pabrėžtas teisės į mokslą ir kovos prieš visų formų rasinę

²⁷ „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *supra note*, 7.

²⁸ Saulius Katuoka, *supra note*, 10: 9; „Report on Non-Citizens and Minority Rights“, *supra note*, 8: par. 105-106.

²⁹ High Commissioner on National Minorities. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1996), 16.

³⁰ *Ibid.*, 3.

³¹ „Report on Non-Citizens and Minority Rights“, *supra note*, 8: par. 109.

diskriminaciją ryšys bei nurodyta, jog švietimo sritis reikalauja ypatingos pagarbos įvairioms kultūroms³². Konferencijoje patvirtintoje veiksmų programoje valstybėms rekomenduota imtis visų reikiamų priemonių, garantuojant asmenims, priklausantiems tautinėms, etninėms, religinėms, kalbinėms mažumoms teisę gauti išsilavinimą bei sudaryti galimybes gimtosios kalbos mokymuisi be jokios diskriminacijos. Valstybės buvo taip pat paragintos savo nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti draudimą diskriminuoti asmenis dėl rasės, tautinės ar etninės kilmės bendrojo ugdymo įstaigose, sukurti mechanizmą nepalankioje padėtyje esančių vaikų švietimo galimybių stebėjimui, skirti lėšas švietimo nelygybės pašalinimui, užtikrinti saugias mokyklinės aplinkas, kad tautinėms ar kitoms mažumoms priklausantys vaikai nepatirtų smurto dėl savo kilmės, rasės ar odos spalvos. Be to, svarbiausia, jog valstybėse nebūtų vykdomos jokios priemonės, leidžiančios rasinę segregaciją švietimo srityje.³³ Visus švietimo klausimus valstybės turi spręsti remiantis lygybės ir nediskriminavimo principais, kurie pripažįstami esminiais tautinių mažumų apsaugos pagrindais.³⁴

Akivaizdu, kad tautinių mažumų vaikams, nepaisant jų rasės, odos spalvos, etninės kilmės ar religijos turi būti suteikiamos vienodos švietimo teisės, kaip ir daugumos vaikams. Visi asmenys privalo gauti lygias tiek pradinio, tiek aukštojo išsilavinimo bei įsidarbinimo galimybes ir neturi būti traktuojami kaip žemesnės, prastesnės rūšies žmonės. O tokias „lygias galimybes galima užtikrinti tik tada, kai teisė mokytis bus pripažinta visiems vaikams, neatsižvelgiant į jų kilmę“³⁵. Visgi, pabrėžtina, jog tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į tautinės mažumos pažeidžiamumą ir nepalankią padėtį, įmanomas yra taip vadinamas pozityvus diskriminavimas (specialiosios priemonės), t.y. papildomos garantijos ar lengvatos padedančios pasiekti tikrą, faktinę tautinės mažumos ir likusios visuomenės dalies lygybę. Šių specialiųjų priemonių taikymas tautinių mažumų švietimo srityje bus detaliau analizuojamas trečiajame šio darbo skyriuje, kalbant apie papildomas nuolaidas Lietuvos tautinių mažumų atstovams laikant lietuvių kalbos ir literatūros valstybinį brandos egzaminą.

Švietimas ir mokyklos, be kita ko, turi didelę reikšmę ir tautinių mažumų ar užsienio valstybės kilmės vaikų socialinės integracijos procesuose³⁶, todėl tautinių mažumų švietimas neretai susiduria su dvejopo pobūdžio iššūkiais. Iš vienos pusės tai savo kaip tautinės mažumos nario siekis išsaugoti savitumą mokinantis gimtosios kalbos, istorijos, kultūros, literatūros itt., o

³² World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance. Declaration (Durban, South Africa, 2001), par. 97.

³³ *Ibid.*, par. 122-124.

³⁴ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 17.

³⁵ Rachel Hodgkin ir Peter Newell, *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas* (New York: United Nations Children's Fund, 2002), 283.

³⁶ „Osmanoğlu and Kocabaş v. Switzerland“, Press Release issued by the Registrar of the Court, ECHR 005 (2017), http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2017-01-10-21523865-0-decizia-cedo-elvetia-lectii-mixte-inot.pdf

iš kitos – gręšianti izoliacija ir atskirtis nuo likusios visuomenės dalies, mokinantis absoliučiai tautinėms mažumoms skirtoje mokykloje ir mokantis vien savo mažumos kalbos.³⁷ JT Vaiko teisių konvencijoje nurodyta, jog vaiko lavinimo tikslu laikomas ne tik pagarbos savo kultūriniam identitetui ugdymas, bet ir šalies, kurioje vaikas gyvena kalbai ir vertybėms. Šios nuostatos esmė – supratimas, jog tik tinkamai mokant valstybinę kalbą ir gerbiant daugumos kultūrą, galima sėkmingai integruotis į visuomenę ir tapti pilnaverčiu jos nariu. Pagrindinis efektyvios integracijos elementas – valstybinė kalba. „Kalbos mokėjimas yra viena iš esminių žmogaus visaverčio gyvenimo visuomenėje sąlygų“³⁸. Tautinėms mažumoms labai svarbu ne izoliuotis vien savo bendruomenėje, o stiprinti valstybinės kalbos žinias, baigti ne tik privalomąjį švietimą, bet ir siekti aukštojo mokslo, lygiomis galimybėmis konkuruoti šalies darbo rinkoje. Ilgalaikis visuomenės susiskirstymas ir pasyvus dalyvavimas valstybės gyvenime gali lemti tautinės mažumos ir daugumos priešišumą bei suformuoti neigiamą stereotipinį požiūrį į mažumos atstovus. Todėl tarptautinės teisės standartai nedraudžia, o, atvirkščiai, skatina valstybes tautinių mažumų mokymą organizuoti sąveikoje su valstybinės kalbos mokymu mišriose mokyklose. O kokias praktines problemas kelia sprendimai dėl panašaus mokymo organizavimo, baigiamojo darbo autorė nagrinės kitose darbo dalyse.

1.1. Tautinės mažumos samprata

Tarptautinėje teisėje, neatsižvelgiant į tautinėms mažumoms priklausančių asmenų apsaugos svarbą, nėra visuotinai nustatyto norminio „tautinės mažumos“ apibrėžimo. Todėl, pirmiausia, tautinės mažumos sąvoka yra kildinama iš pagrindinių, tautinę mažumą identifikuojančių kriterijų, nustatytų tarptautiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, iš Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto³⁹ (toliau – TPPTP) 27 str. išplaukia, jog tautinės mažumos pasižymi savo išskirtine kultūra, religija ir kalba. Vis dėlto, kalbant apie „tautinės mažumos“ sampratą, dažniausiai yra atsižvelgiama į buvusio Jungtinių Tautų specialaus pranešėjo F. Capotorti, 1977 m. pasiūlytą apibrėžimą, jog tautinė mažuma - tai „grupė, kiekybiškai mažesnė nei likusioji valstybės gyventojų dalis, kurios nariai, būdami tos valstybės piliečiais, pasižymi etninėmis, religinėmis ar kalbinėmis ypatybėmis, besiskiriančiomis nuo likusios gyventojų

³⁷ György Szépe, „Some Remarks on the Education Rights of National Minorities in Central and Eastern Europe“, *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1997): 106, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgrp4&div=15&start_page=105&collection=journals&set_a_s_cursor=0&men_tab=srchresults

³⁸ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 93.

³⁹ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *supra* note, 2.

dalies, ir kurios nariai rodo, nors ir netiesiogiai, solidarumo jausmą jų kultūrai, tradicijoms, religijai ar kalbos išsaugojimui“⁴⁰.

Atsižvelgiant į šį Capotorti pateiktą apibrėžimą bei tarptautinių teisės aktų nuostatas bei doktrininį jų aiškinimą, paprastai tautine mažuma tarptautinėje teisėje priimta laikyti grupę asmenų, sudarančią gyventojų mažumą konkrečios valstybės teritorijoje ir besiskiriančią nuo valstybės tautinei daugumai priklausančių asmenų objektyviais, t.y. savo kalba, kultūra, tradicijomis, istorija, religija bei subjektyviais, t.y. savęs paties identifikavimo kaip tautinės mažumos nario, bruožais.⁴¹ Pažymėtina, jog „kiekvienas asmuo turi teisę laisvai pasirinkti, ar jis nori būti laikomas tautinės mažumos atstovu, tačiau tai nereiškia, kad asmuo gali savavališkai pasirinkti tautinę mažumą <...>. Toks pasirinkimas turi būti pagrįstas objektyviais kriterijais <...>“⁴².

Ilgą laiką diskusijas kelia ir dar vieni, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos pasiūlyti tautinės mažumos identifikavimo kriterijai – tai šalies, kurioje gyvena tautinei mažumai priklausantys asmenys, pilietybė bei tvirtas įsikūrimas valstybėje (*angl. well established*). Doktrinoje šie kriterijai yra dažnai kritikuojami ir teigiama, jog pilietybės reikalavimas gali žymiai apsunkinti mažumų, atitinkančių visus objektyvius požymius, teisių, įtvirtintų TMAPK, realizavimą. O Venecijos Komisija savo pranešime dėl ne piliečių ir tautinių mažumų teisių pažymi, jog į sėslumo ir laiko faktorius neturi būti atsižvelgiama kalbant apie bendrąsias žmogaus teises, priklausančias ir tautinių mažumų atstovams, tačiau jie gali būti svarbūs mažumų specialioms teisėms, kaip pavyzdžiui, teisei mokytis mažumos kalba, kadangi valstybei būtų neracionalu užtikrinti mokymąsi mažumos kalba visoje šalies teritorijoje, net ten, kur negyvena ar ilgą laiką negyveno tautinėms mažumoms priklausantys asmenys.⁴³ A. Račkauskaitė-Burneikienė savo daktaro disertacijoje taip pat pritaria Žmogaus Teisių Komiteto bei Patariamąjo Komiteto išreikštai pozicijai neįtraukti pilietybės ir įsikūrimo valstybėje faktų kaip vieno iš tautinę mažumą identifikuojančių kriterijų, kadangi jie apriboja tautinėms mažumoms priklausančią apsaugą, o laikyti juos tik tam tikrų konkrečių mažumos teisių, pvz. vadinti gatves savo kalba, pripažinimo pagrindais.⁴⁴

Be to, priimta, jog valstybės gali savarankiškai, savo vidaus teisėje nustatyti, koku tautinės mažumos apibrėžimu vadovautis ir kokią kategoriją žmonių vadinti tautine mažuma, kadangi būtent pačioms valstybėms vėliau tenka pareiga skirti specialias priemones šių mažumų apsaugai. Atsižvelgiant į tokią pasirinkimo galimybę, Europos valstybės labai įvairiai apibrėžia

⁴⁰ Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 142.

⁴¹ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 85-86.

⁴² Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 84.

⁴³ Report on Non-Citizens and Minority Rights, *supra* note, 8: par. 112-113.

⁴⁴ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *op. cit.*, 86.

tautinės mažumas (pvz., tik pagal pilietybę arba pagal natūralizacijos laipsnį) ir vykdo skirtingas jų teisių užtikrinimo, tarp kurių ir švietimo, politikas⁴⁵. Pabrėžtina, jog valstybės gali pradėti piktnaudžiauti šia teise ir taikyti vien pilietybės reikalavimą, siekiant pašalinti iš tautinių mažumų apsaugos sferos tam tikrą asmenų grupę⁴⁶, kas akivaizdžiai reikštų diskriminaciją⁴⁷. Todėl, jeigu tam tikra grupė asmenų atitinka minėtus, tarptautinėje teisėje nustatytus objektyvius tautinės mažumos kriterijus, ji ir bus laikoma tokia, nepriklausomai nuo valstybės įtvirtinto apibrėžimo ir noro pripažinti tokią mažumą.

Atskirą dėmesį darbo autorė dar norėtų skirti vienam iš tautinės mažumos bruožui – religijai. Dėl to, jog religija yra dažnai minima kaip išskirtinis tautinės mažumos savitumo elementas, o religiniai simboliai laikomi jos kultūros dalimi, kyla diskusijos dėl religinės ir tautinės mažumos sąvokų sąveikos. Nors religinė mažuma kaip ir tautinė neturi savo visuotinai pripažinto apibrėžimo, šios sąvokos kartais yra tapatinamos. Mokslininkė Dalia Vitkauskaitė-Meurice teigia, jog tautinės ir religinės mažumos istoriškai siejamos kaip tapačios sąvokos, o tautinių mažumų teisės išsivystė būtent iš religinėms mažumoms teikiamų teisių apsaugos. Savo darbe „Religinių mažumų apsaugos režimas ir jo įgyvendinimas tarptautinėje teisėje“ autorė neskirsto šių sąvokų ir naudoja „tautinės (religinės) mažumos“ terminą. D. Vitkauskaitė-Meurice nurodo ir mokslininkės N. Ghanea nuomonę, jog vieną iš tautinę mažumą išskiriančių elementų yra kultūra, kuri taip pat gali būti suprantama kaip religijos kultūra, besiskirianti nuo daugumos išpažįstamo tikėjimo savo simboliais, ritualais, dievų garbinimo kalba.⁴⁸

Vis dėlto šių sąvokų tapatinimas nėra visiškai tikslus ir galima būtų teigti, kad religinės mažumos terminas yra platesnis ir apima tautinės mažumos sąvoką. Tokį teiginį pagrindžia doktrininis religinės mažumos skirstymas į dvi grupes, t.y. „įsitikinimų grupes“ ir „etno-religines grupes“, iš kurių, tik paskutinės gali būti tapatinamos su tautinėmis mažumomis, kadangi tokių grupių narius „sieja bendra kilmė, įskaitant religinę tapatybę, susipynusi su kalba, fizinėmis (arba „rasės“) charakteristikomis ir t.t. Narystė etno-religinėje grupėje paprastai yra „priskiriama“ gimstant, o ne asmeniui sutinkant.“⁴⁹ Teisminės ir kvaziteisminės tarptautinės institucijos taip pat

⁴⁵ Švietimo ir mokslo ministerija, „Tautinių mažumų švietimo politika: Kur einama?“, *Švietimo problemos analizė* 9, 59 (2011), 2-3,

http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2011_Nr9%2859%29Tautiniu%20mazumu%20svietimo%20politika.pdf

⁴⁶ Gulara Guliyeva, „Defining the Indefinable: A Definition of 'Minority' in EU Law“, *European Yearbook of Minority Issues* 9 (2010): 221,

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/euybmis0009&div=12&start_page=189&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults

⁴⁷ Report on Non-Citizens and Minority Rights, *supra* note, 8: par. 129.

⁴⁸ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, „Religinių mažumų apsaugos režimas ir jo įgyvendinimas tarptautinėje teisėje“, iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 165, 180.

⁴⁹ Regina Valutytė, „Asmenų, priklausančių religinėms mažumoms, teisė į religijos laisvę“, iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 211.

nesieja šių sąvokų ir vengia teisę į religijos laisvę ir tautinių mažumų teises nagrinėti kartu, vienoje byloje. Šiuo metu susiformavusi praktika, kuri religinės mažumos teisių pažeidimą vertina per bendrąjį žmogaus teisių apsaugos mechanizmą, o ne specialią tautinėms mažumoms teikiamą apsaugą ir akcentuoja ne vieno iš tautinės mažumos identiteto elementų – religijos pažeidimą, bet bendrosios žmogaus teisės – religijos laisvės pažeidimą. D.Vitkauskaitės-Meurice teigimu tokia praktika yra ne visai logiška, nes šių klausimų susiejimas kaip tik praturtintų tarptautinę jurisprudenciją, galėtų žymiai išplėsti TPPTP 27 str. taikymą ir užtikrintų tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims pakankamą religinių teisių apsaugą.⁵⁰

Nors kol kas praktika rodo, jog religinės ir tautinės mažumos sąvokos nėra tapatinamos, tautinėms mažumoms vis dėlto priklauso teisė išpažinti ir puoselėti savo religiją, kaip vieną iš specifinių tapatybės bruožų, kuri gali būti apribojama esant tam tikriems pagrindams, be kita ko ir švietimo įstaigose. Religinių įsitikinimų išraiškos laisvė švietimo srityje jau nuo praeito amžiaus kelia daug diskusijų įvairiose valstybėse. Ypatingai jautriu ir kontroversišku klausimu laikomas mokinių ar mokytojų religinių simbolių demonstravimas mokyklose. Todėl baigiamajame darbe tikslinga būtų išanalizuoti ir jau kilusias ar dar tik grėšiančias problemas dėl tautinių mažumų, turinčių skirtingus nei valstybės dauguma religinio pobūdžio įsitikinimus, teisės į mokslą suderinimo su tokiais įsitikinimais ir laisve juos reikšti. Vienas iš baigiamojo darbo skyrių bus skirtas būtent šio probleminio aspekto tyrimui.

1.2. Teisės mokytis gimtąja kalba turinys

Kadangi tiek doktrinoje, tiek teisės aktuose vartojamos ir mažumos kalbos ir gimtosios kalbos sąvokos, svarbu iš karto paminėti, kad šie terminai yra tapatūs ir reiškia vienodą, tautinei mažumai būdingą kalbą. Mažumos kalbos terminas, vartojamas TMAPK reiškia kalbą, kuri istoriškai laikoma tos mažumos kalba, kurią mažuma praktiškai daugiausiai laiko, realiai vartoja, kuri skiriasi nuo šalies daugumos kalbos. Gimtosios kalbos terminas taip pat rodo pirmą vaikystėje išmoktą, labiausiai suprantamą ir lengviausiai vartojamą, iš tėvų perduotą kalbą, kuria asmuo save identifikuoja kaip tos kalbos tikras vartotojas, nešėjas (*angl. native speaker*).⁵¹

Tarptautinėje doktrinoje randama nuomonių, jog teisė mokytis gimtąja/mažumos kalba laikoma prigimtinė žmogaus teise.⁵² Tačiau, ne visi pagrindiniai žmogaus teisių apsaugos

⁵⁰ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, *supra* note, 47: 165, 177, 180-181, 184.

⁵¹ Sia Spiliopoulou Åkermark, „Minority Education - Torn in Contradictions?“, *European Yearbook of Minority Issues* 9 (2010): 244, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intybeuymis0009&div=13&start_page=225&collection=intybeuymis&as_cursor=0&men_tab=srchresults

⁵² Gyorgy Szepe, *supra* note, 36: 108.

dokumentai įtvirtina šią teisę tiesiogiai. Tarptautiniu mastu teisė į mokslą, kaip žmogaus teisė pirmą kartą buvo paminėta 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 str.⁵³. Šiame straipsnyje teigiama, jog vienas iš švietimo tikslų – skatinti visų tautų, rasinių arba religinių grupių draugystę. Be to, pažymima, jog tėvai turi teisę patys parinkti savo vaikui mokymą. Nors deklaracijoje nurodoma, kad teisė į mokslą - tai „priemonė skatinanti daugiakultūriškumą“⁵⁴, vis dėlto tiesiogiai tautinių mažumų kalbinės garantijos joje nenumatomos. Konkrečiai tautinių mažumų teisė į mokslą bei apskritai tautinių mažumų teisės nebuvo išskirtos ir 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Tačiau šios Konvencijos Pirmojo protokolo 2 str. nurodyta, jog „niekam neturi būti atimta teisė į mokslą“⁵⁵. Vadinasi, ši teisė turi būti užtikrinama visiems asmenims, nediferencijuojant jų rasės, tautybės, etninės kilmės, odos spalvos ir kt. pagrindais. Vėliau šias nuostatas atkartoję, papildė ar detalizavo ir kiti tarptautiniai dokumentai. Tiksliai mažumų teisę vartoti savo kalbą įtvirtina: Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 str., Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 str., Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 30 str., teisę mokytis savo gimtąja kalba: UNESCO konvencijos prieš diskriminaciją švietimo srityje 5 str., Jungtinių Tautų deklaracijos dėl asmenų, priklausančių tautinėms ar etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, teisių 4 str., o teisę mokytis savo gimtąja kalba ir gimtosios kalbos: Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 14 str. Vis dėlto, šiuose dokumentuose ir jų aiškinamuosiuose raštuose nurodoma, jog tautinių mažumų teisė mokytis savo kalbos nėra absoliuti ir neturi tapti mažumos valstybinės kalbos nemokėjimo priežastimi. Todėl svarbu, kad teisė mokytis gimtąja kalba būtų aiškinama ir taikoma tokiu būdu, kuris nelemtų tautinės mažumos atstovų atskyrimo ir netrukdytų jų integravimosi procesui⁵⁶.

Pažymėtina, jog teisė į mokslą Konvencijos Pirmojo protokolo 2 str. bei TPPTP 18 str. prasme koreliuoja ir su religijos laisve bei teise laisvai skelbti savo religinius įsitikinimus, todėl valstybė, užtikrindama tinkamą švietimo teisių realizavimą turi pareigą atsižvelgti į vaikų ir jų tėvų religinius ir filosofinius įsitikinimus. Vis dėlto, nors tarptautinėje doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog tėvų kalbiniai prioritetai, t.y. norai mokyti savo vaikus gimtąja kalba ir leisti į tautinių mažumų mokyklas gali būti laikomi jų filosofiniais įsitikinimais, remiantis EŽTT suformuota praktika, tėvų teisė parinkti vaikui mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus neapima kalbinių garantijų, nes toks traktavimas „prilygtų įprastos šios nuostatos prasmės iškraipymui bei aiškinimui to, ko pati Konvencija negarantuoja“⁵⁷. Todėl, pabrėžtina,

⁵³ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *supra* note, 1.

⁵⁴ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, „Teisė mokytis mažumos kalba“, *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 236.

⁵⁵ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *supra* note, 4.

⁵⁶ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *op. cit.*, 237.

⁵⁷ *Ibid.*, 241.

jog teisė mokytis gimtąja kalba nėra kildinama iš Konvencijos Pirmojo protokolo 2 str., o EŽTK, apskritai, laikoma bendroju tarptautiniu dokumentu, garantuojančiu pagrindines žmogaus teises, visiems asmenims, neatsižvelgiant į jo tautybę, rasę, etninę kilmę ar kitus išskirtinius bruožus.⁵⁸

Taigi, pagrindiniai tautinių mažumų teisę mokytis mažumos kalba reglamentuojantys dokumentai – Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (konkrečiai - 12, 13 bei 14 straipsniai) ir ją detalizuojančios Hagos rekomendacijos dėl tautinių mažumų švietimo teisių, kuriose pabrėžiama, jog tautinių mažumų atstovų teisė išsaugoti savo tapatybę gali būti pilnai įgyvendinta tik tuo atveju, jeigu ugdymo proceso metu, jiems bus užtikrinta galimybė mokytis gimtosios kalbos. Rekomendacijose taip pat nurodoma, jog gimtosios kalbos mokymas turi ypatingą reikšmę ikimokyklinio ir pradinio ugdymo metu, todėl šiais mokslo metais, skatinama visą mokymosi programą organizuoti mažumos kalba, bet įvesti ir privalomą valstybinės kalbos kursą. Dalykų, dėstomų valstybine kalba skaičius, turi didėti palaipsniui, tik pagrindinio ir vidurinio ugdymo metu. Valstybės švietimą reguliuojančios institucijos privalo stiprinti toleranciją ir kultūrinę savo šalies įvairovę, todėl yra skatinamos į bendrąsias švietimo programas įtraukti temas apie valstybėje egzistuojančių tautinių mažumų istoriją, kultūrą, tradicijas bei paraginti daugumos atstovus mokytis valstybės tautinių mažumų kalbų. O švietimo programos, skirtos tautinių mažumų vaikams, turi būti sudaromos aktyviai konsultuojantis su tautinių mažumų atstovais.⁵⁹

Rekomendacijų aiškinamajame rašte pažymima, kad tautinės mažumos turi ne tik teisę mokytis gimtosios kalbos, bet ir pareigą išlaikyti pusiausvyrą tarp savo tapatybės išsaugojimo ir mokymosi gimtosios kalbos bei integravimosi į visuomenę ir mokymosi valstybinės kalbos.⁶⁰ Šie asmenys yra įpareigoti turėti pakankamas valstybinės kalbos žinias ir sugebėti tapti visaverčiais visuomenės piliečiais.⁶¹ Švietimo programa numatanti tautinėms mažumoms priklausančių vaikų mokymą tik valstybine kalba, be to mokyklose, organizuojančiose mokymą vien ta kalba yra nesuderinama su tarptautiniais standartais. Tačiau, pabrėžtina, jog tarptautinė teisė neigiamai vertina ir mokymą vien gimtąja kalba, minimaliai įtraukiant arba visai neįtraukiant į programą valstybinės kalbos kurso.⁶² Vis dėlto, jokie tarptautiniai dokumentai ar rekomendacijos nenurodo valstybėms tikslių skaitmeninių reikalavimų, koks valandų skaičius turi būti skiriamas vienos ar kitos kalbos mokymuisi. Be to, nedetalizuojamos ir priemonės, kuriomis tautinėms mažumoms turi būti suteikiama teisė mokytis gimtosios kalbos bei kokie tokio mokymosi lygiai joms turi

⁵⁸ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 54: 241-242.

⁵⁹ „The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note“, *supra* note, 28: 8.

⁶⁰ *Ibid.*, 10.

⁶¹ *Ibid.*, 5.

⁶² *Ibid.*, 14.

būti prieinami. Sprendimus, kaip užtikrinti mažumos teisę mokytis savo kalbos, priima pačios valstybės, remdamosi, pirmiausia, nediskriminavimo ir lygybės principais, tautinių mažumų realiais poreikiais, siekiant apsaugoti ir vystyti savo kalbą ir kultūrą bei specifinėmis, individualiomis šalies aplinkybėmis.⁶³

Nors kai kurių teisių realizavimas turi būti užtikrinamas nedelsiant, Hagos rekomendacijose nurodoma, jog tautinių mažumų teisė mokytis savo kalba ir kalbos priskiriama progresyviai įgyvendinamoms teisėms ir gali būti užtikrinama palaipsniui, atsižvelgiant į valstybės turimas lėšas ir stengiantis maksimaliai jas išnaudoti.⁶⁴ Tačiau, pažymėtina, jog valstybės turi tęstinę pareigą „imtis skubių veiksmų, kad teisė į mokslą būtų užtikrinta be jokio diskriminavimo <...>“⁶⁵, kuo greičiau bei efektyviau. Todėl valstybės prievolė yra užtikrinti bent pradinio išsilavinimo galimybę ir laisvą tėvų apsisprendimą renkantis savo vaikui švietimo įstaigą⁶⁶.

1.2.1. Tėvų teisė parinkti savo vaikui mokyklą

Visuotinai priimta, jog atsižvelgiant į vaikų nebrandumą, jų teisėmis rūpinasi ir interesus užtikrina teisėti atstovai – tėvai ar globėjai. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 str. nurodo, jog tėvai ar globėjai, atsižvelgdami į savo vaiko amžių, gabumus, fizinę ir protinę galią, išsilavinimo lygį, turi teisę parinkti jam mokyklą, mokymosi formą bei būdus.⁶⁷ Pažymėtina, kad tėvai pasirenka savo vaikui švietimo įstaigą laisva valia, tai reiškia, jog sudarydami sutartį su mokykla, jie negali būti verčiami ar kažkaip įtakojami padaryti vieną ar kitą sprendimą. Tėvų pasirinkimas turi būti aiškus, sąmoningas, paremtas tikra valia, atsižvelgiant į teisėtus jų pačių ir vaikų norus bei ateities perspektyvas. Visgi tenka pastebėti, jog kartais tėvų sprendimus lemia įvairūs kiti faktoriai, tokie kaip agitacijos, įkalbinėjimai, lengvatų pasiūlymai. Tačiau šis klausimas, atsižvelgiant į jo probleminį aspektą reikalauja nuodugnesnio tyrimo, todėl bus analizuojamas antrame darbo skyriuje. Be to, Švietimo įstatymo 47 str. įtvirtina ne tik tėvų teises anksčiau negu privaloma leisti vaiką mokytis pagal priešmokyklinio ar pradinio ugdymo programą, dalyvauti mokyklos veikloje, gauti informaciją apie mokyklą, švietimo programas ir kt., bet ir pareigą užtikrinti tinkamą vaikų teisės į mokslą įgyvendinimą, padedant valstybės švietimo institucijoms. Remiantis šia nuostata,

⁶³ „The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note“, supra note, 28: 11-13.

⁶⁴ *Ibid.*, 12.

⁶⁵ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, supra note, 53: 239.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, *Valstybės žinios* 33, 807 (1996).

tėvai privalo nuo įstatymu nustatyto amžiaus (6-7 metų) leisti vaiką į mokyklą, „sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, gerbti vaiko asmenybę, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo, užtikrinti, kad vaikas laiku pasitikrintų sveikatą <...>, ugdyti vaiko vertybines orientacijas <...>, parinkti savo vaikams iki 14 metų dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą <...>, užtikrinti vaiko punctualų ir reguliarų mokyklos lankymą“⁶⁸ ir kt. Bet pažymėtina, jog visi šie klausimai turi būti sprendžiami tik atsižvelgus į vaiko nuomonę ir įvertinus jo teisėtus interesus.

1.2.2. Vaiko teisė būti išklaustytam

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas nurodo, jog užtikrinant tinkamą teisės į mokslą įgyvendinimą, būtina gerbti ir atsižvelgti ne tik į tėvų, bet ir į vaiko nuomonę. Šį principą įtvirtina JT Vaiko teisių konvencijos 12 str. Komitetas rekomenduoja valstybių švietimo institucijoms, sudarant ugdymo programas įvertinti vaiko gyvenimo sąlygas ir perspektyvas, o tam būtina yra užtikrinti galimybes vaikams bei jų tėvams išreikšti savo pažiūras. Vaikų nuomonė yra ypač svarbi įgyvendinant sprendimą dėl perėjimo į kitą mokyklą, kuriant socialinį klimatą klasėse, organizuojant vaikams palankų mokymą, be diskriminacijos ir patyčių. „Ypatingas dėmesys turėtų būti atkreipiamas į tuos, kurie patiria sunkumų reikšdami savo nuomonę (vaikus su negalia, tautinių mažumų vaikus, prastai kalbančius valstybine kalba)“⁶⁹. Tautinių mažumų vaikams teisė būti išklausytiems yra ypač aktuali tuo aspektu, jog jų atžvilgiu priimami sprendimai dėl mokymo kalbos, kultūros, tradicijų puoselėjimo. Pažymima, kad vaikai savo nuomonę gali išreikšti ne tik žodžiu, bet ir gestais, kūno kalba, piešiniais, todėl JT Vaiko teisių konvencijoje sąmoningai nebuvo nustatyta konkreti amžiaus riba, nuo kurios vaikas įgyja teisę būti išklaustytam. Komitetas neragina ir valstybių nustatyti tokią ribą savo teisės aktuose bei pabrėžia, jog vaikams visais atvejais turi būti suteikta galimybė išreikšti savo pažiūras. Vaikų nuomonė turi būti svarbi ne tik jų pačių tėvams, bet ir visoms šalies švietimo institucijoms, todėl vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose per klasių tarybas, mokinių atstovus mokyklų valdybose ir komitetuose turi būti įtvirtintas valstybės įstatymo lygmens teisės aktuose.⁷⁰ Tik atsižvelgus į vaikų nuomonę, galima sudaryti švietimo programas, kuriančias interaktyvią, rūpestingą ir saugią mokyklinę aplinką, gebančią tinkamai parengti mokinius aktyviam dalyvavimui visuomenėje.⁷¹

⁶⁸ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *supra* note, 11.

⁶⁹ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 103.

⁷⁰ *Ibid.*, 103-104.

⁷¹ Committee on the rights of the child. General comment no. 12: The right of the child to be heard (Geneva: United Nations, 2009), par. 105-114.

1.3. Pagrindinės tautinių mažumų problemos švietimo srityje

Pagrindinės problemos, kylančios tautinėms mažumoms įgyvendinant teisę į mokslą yra susijusios, visų pirma, su TMAPK 14 str. ir tautinių mažumų galimybėmis mokytis mažumos kalba. Įvairiose Europos valstybėse nuolat vyksta diskusijos ir gaunamos Patariamąjo Komiteto rekomendacijos dėl tinkamo šios teisės užtikrinimo, mokymo mažumos kalba, suderinamo su tarptautine teise, organizavimo. Taip pat paminėtina, kad problemų kelia (ypač užsienio valstybėse) ir religinių ar filosofinių įsitikinimų sąsajumas su teisės į mokslą įgyvendinimu, skirtingų tikėjimų ir pažiūrų asmenų interesų derinimas švietimo įstaigose. Kadangi šie klausimai yra gana platūs ir reikalaujantys nuodugnaus tyrimo, jie taps šio baigiamojo darbo praktinės dalies sudėtine dalimi ir sudarys didžiąją darbo dalį.

Kas liečia Konvencijos 12 ir 13 straipsnius, dėl jų įgyvendinimo sudėtinga būtų atlikti atskirą tyrimą, kadangi šios sritys šiai dienai nelaikomos probleminėmis ir nekelia didesnių diskusijų. Visgi tikslinga būtų tik paminėti, jog 13 str. įtvirtina tautinių mažumų teisę steigti savo privačias mokyklas. Šią teisę Europos valstybės užtikrina tinkamai, ką įrodo Patariamajam Komitetui teikiamos ataskaitos dėl šalyje veikiančių privačių mokyklų skaičiaus ir jų finansinio bei kitokio rėmimo. Šiek tiek detaliau, bet neskiriant tam atskiros darbo dalies galima būtų aptarti Konvencijos 12 str.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų Konvencijos 12 str. 3 d. numato, kad „šalys įsipareigoja sudaryti vienodas galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą“⁷². Hagos rekomendacijų 17 punkte ši nuostata aiškinama taip, jog „tautinių mažumų atstovams privalo būti suteikta prieiga prie aukštojo mokslo jų gimtąja kalba, jeigu jie išreiškė tokį reikalavimą ir jis yra pagrįstas pageidaujančiųjų asmenų skaičiumi“⁷³. Rekomendacijose pabrėžiama, jog aukštasis išsilavinimas tautinių mažumų kalba gali būti užtikrinamas nekuriant naujų švietimo įstaigų, bet sudarant priimtinas sąlygas tokiam mokymuisi jau egzistuojančiose institucijose. Šis būdas yra netgi labiau skatintinas, nes tokiu atveju tautinių mažumų atstovai nebus izoliuoti nuo visuomenės daugumos. Visgi, tautinėms mažumoms paliekama teisė pačioms steigti tokias mokslo įstaigas. Bet pažymėtina, jog valstybė nėra įpareigota jų finansuoti, tačiau negali kliudyti tautinėms mažumoms pačioms ieškoti lėšų iš nacionalinių ir tarptautinių šaltinių joms steigti ir išlaikyti.⁷⁴

Doktrinoje šios Hagos rekomendacijų nuostatos aiškinamos labai atsargiai, kadangi pabrėžiama, jog tautinės mažumos, turi suvokti valstybinės kalbos svarbą visuomeniniame

⁷² „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *supra* note, 7.

⁷³ „The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note“, *supra* note, 28: 7-8.

⁷⁴ *Ibid.*, 8, 15.

gyvenime, ateities profesijos įgyvendinime, todėl būtina ir aukštajame moksle. Vis dėlto, teisė mokytis gimtąja kalba įgyjant aukštąjį išsilavinimą gali būti užtikrinama atsižvelgiant į istorinį kontekstą (pvz. Prahoje tarpukario metu sėkmingai veikė keli, mokymą skirtingomis kalbomis organizuojantys universitetai⁷⁵) bei į tautinei mažumai priklausančių asmenų skaičių konkrečioje teritorijoje. Jeigu tokios aukštojo mokslo įstaigos reikalauja didelis valstybės tautinių mažumų atstovų skaičius (konkretūs skaitmeniniai reikalavimai doktrinoje nepateikiami), kuriam išsilavinimas šia kalba reikalingas profesinėje karjeroje, valstybė turi užtikrinti mokymą mažumos kalba universitetuose, kolegijose ar profesinėse mokyklose.⁷⁶

LR Konstitucija ir Švietimo įstatymas taip pat įtvirtina tautinėms mažumoms garantuojamą aukštojo mokslo galimybę, priklausančią išimtinai nuo asmens gebėjimų, bet ne nuo rasinės, tautinės priklausomybės ar kitų faktorių. Lietuvos aukštosiose mokyklose mokymas vyksta lietuvių kalba, išskyrus humanitarinių mokslų kryptį ir konkrečios užsienio kalbos programos studijas. Pažymėtina, kad didžiausių Lietuvos universitetų filologijos fakultetai siūlo abiturientams iš tiesų didelį kalbų pasirinkimą, tarp kurių ir vieną iš pagrindinių tautinių mažumų – rusų, lenkų, hebrajų, anglų, prancūzų kalbų studijas. Be to, Lietuva – vienintelė Europos valstybė, užtikrinanti tautinei mažumai teisę mokytis gimtąja kalba, įgyjant aukštąjį išsilavinimą ekonomikos ar informacinių technologijų srityje. Tokią galimybę lenkų tautinei mažumai suteikia Vilniuje, 2007 m. įsteigtas Balstogės universiteto filialas. Patariamąjį Komiteto nuomone, tokia galimybė gauti universitetinį išsilavinimą mažumos kalba yra svarbus indėlis į tautinių mažumų kalbų vystymąsi ir reputaciją valstybėje⁷⁷.

Vis dėlto, neatsižvelgiant į tokias dideles lenkams suteikiamas mokymosi galimybes, lenkų tautinės mažumos Lietuvoje išsilavinimo lygis - beveik žemiausias šalyje (dar žemesnis tik romų tautinės mažumos). Lenkų tautybės asmenų aukštojo išsilavinimo rodiklis, 2011 m. duomenimis, buvo per pusę mažesnis nei bendras Lietuvos vidurkis (lenkų – 138, Lietuvos – 212 gyventojų iš 1000).⁷⁸ Apskritai, tautinėms mažumoms priklausantys asmenys rečiau nei daugumos atstovai siekia aukštojo išsilavinimo, todėl, remiantis paskutiniais surašymo duomenimis, vienam tūkstančiui iš gausiausių Lietuvos tautybių gyventojų, turinčių aukštąjį

⁷⁵ Gyorgy Szepe, *supra* note, 109.

⁷⁶ Asbjørn Eide, „The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities: Their Objective“, *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1996-1997): 168, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgrp4&div=19&start_page=163&collection=journals&set_a_s_cursor=0&men_tab=srchresults

⁷⁷ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 3: The Language Rights Of Persons Belonging To National Minorities Under The Framework Convention, ACFC/44DOC(2012)001 (Strasbourg: Council of Europe, 2012), par. 75.

⁷⁸ „Apie mus“, Balstogės universiteto filialas. Ekonomikos-informatikos fakultetas, žiūrėta 2017 lapkričio 2 d., <http://www.uwb.lt/lt/>

išsilavinimą tenka: 246 rusai, 174 baltarusiai, 283 ukrainiečiai, 501 žydas, 232 totoriai, 16 romų⁷⁹. Akivaizdu, kad lenkų rodiklis palyginus su kitų tautybių asmenimis nėra geras.

Toki prastą tautinių mažumų išsilavinimo lygį, visų pirma, įtakoja silpnas valstybinės kalbos mokėjimas tam tikruose rajonuose (didžiuosiuose miestuose, apklausų metu, tautinių mažumų atstovai teigia gerai mokantys ir laisvai kalbantys lietuvių kalba). Vieni asmenys paprastai bijodami savo žinių stokos nestoja į aukštąsias mokyklas, kiti – nesurenka reikiamo įstoti konkursinio balo, kuris skaičiuojamas vienodai visų tautybių abiturientams. Socialinių apklausų duomenimis, tautinių mažumų Lietuvoje atstovai nurodo, jog valstybinę kalbą moka vidutiniškai arba blogai. Jauni žmonės rečiau susiduria su šia problema ir savo lietuvių kalbos žinias vertina optimistiškiau nei vyresnių negu 50 metų asmenys. Pažymėtina, jog daugiau kaip 60 proc. apklaustųjų norėtų tobulinti savo valstybinės kalbos žinias, kurios padėtų jiems įsidarbinti arba gauti geresnę poziciją turimam darbe.⁸⁰ Todėl svarbu yra užtikrinti tinkamą šios kalbos mokymą tiek bendrojo ugdymo mokyklose, tiek organizuojant specialius papildomus kursus suaugusiems, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys galėtų lygiomis galimybės konkuruoti stojimuose į universitetus, gaunant juose valstybės finansuojamas vietas ir vėliau, ieškant darbo ar pretenduojant į aukštesnes pareigas jau turimoje profesijoje.

2016 m. Seime įvyko konferencija „Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje: patirtis, dabartis, ateitis“, subūrusi daugybę Lietuvos mokslininkų, politinių veikėjų ir net ESBO atstovus aktualių klausimų diskusijai. Konferencijos metu, be kitų klausimų buvo pristatytas 2012-2015 m. m. atliktas tyrimas dėl visų Vilniaus apskrities abiturientų likimų baigus mokyklą ir pasiekimų aukštuosiuose šalies mokyklose bei profesiniame gyvenime. Tyrimo rezultatai parodė, jog iš esmės tautinių maumų mokyklas baigę mokiniai dažniausiai tęsia mokslus, siekia aukštojo išsilavinimo ir jį įgyja. Paprastai tautinių mažumų atstovai moka mažiausiai dvi kalbas, yra patenkinti savo profesine karjera. Konferencijos iniciatorius J. Narkevič vainikavo diskusiją išvada, jog tautinių mažumų mokyklų pasiekimai yra dideli, o nauji duomenys parodo, kad „nelietuviškas mokyklas baigęs jaunimas puikiai susitvarko gyvenime, be problemų įstoja į aukštąsias mokyklas“.⁸¹

Nors ankstesnė statistika rodė ne itin teigiamus duomenis, šiai dienai, teigtina, jog Konvencijos 12 str. Lietuvos kontekste nekelia problemų, todėl šiam klausimui nebus skiriamas atskiras skyrius. O darbe, kaip jau minėta, bus nagrinėjami pagrindiniai, daugiausiai diskusijų

⁷⁹ Lietuvos statistikos departamentas, „Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai“ (Vilnius, 2013), 24, <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima+ir+kalbu+mokejima.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a>

⁸⁰ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 119.

⁸¹ „Seime diskutuota apie tautinių mažumų švietimą“, LLRA-KŠS, žiūrėta 2017 lapkričio 2 d., <http://www.awpl.lt/?p=2546&lang=lt>

tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse keliantys probleminiai klausimai, t.y. mokymo tautinės mažumos kalba užtikrinimas, valstybinės kalbos stiprinimo procesai bei teisės į religijos laisvę įgyvendinimas švietimo institucijose.

2. MOKYMAS TAUTINĖS MAŽUMOS KALBA

Švietimas – tai viena iš sričių tautinės mažumos tapatybės išsaugojimui. Šioje srityje tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims suteikiama teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą, vystyti tradicijas, mokytis savo istorijos it. Tačiau tautinių mažumų švietimas yra taip pat svarbus ir jų integravimosi procesui bei aktyviam dalyvavimui visuomenės gyvenime. Reikšmingiausiu mažumos identiteto saugojimo elementu yra kalba. Realizuojant savo teisę į mokslą tautinėms mažumoms priklauso galimybė mokytis mažumos kalba bei mažumos kalbos. Toks atskyrimas laikomas labiau teoriniu, kadangi Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą vertinančiu Patariamąjį komiteto nuomone, teisė mokytis mažumos kalba ir teisė mokytis mažumos kalbos yra neatsiejamos ir jų realizavimui bei užtikrinimui taikomi vienodi reikalavimai⁸². Didžiausią dėmesį tautinių mažumų teisei į mokslą skiriančiu bei nurodančiu sąlygas šios teisės įgyvendinimui tarptautiniu dokumentu yra minėta Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Šis darbo skyrius ir bus skirtas Konvencijoje įtvirtintų nuostatų dėl tautinių mažumų teisės mokytis gimtąja kalba analizei bei Lietuvos Respublikos tautinių mažumų mokyklų ir kitų mokymosi mažumos kalba užtikrinimo būdų funkcionavimo problematikai nagrinėti.

Konvencijos 14 str. 2 d. skelbia, kad „šalys tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jei yra pakankamas poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi kiek įmanoma užtikrinti, kad mažumoms priklausantys asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba“⁸³. Formuluočių „*teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys*“ ir „*pakankamas poreikis*“ lankstumo pageidavimą išaiškina Konvencijos *travaux préparatoires* (paruošiamieji darbai). Nuo pat nuostatos rengimo pradžios šalims buvo aišku, kad valstybė neturi būti įpareigota finansuoti privačių tautinių mažumų mokyklų veiklos, o mokymas tautinių mažumų kalbomis valstybinėse mokyklose turi priklausyti nuo tam tikrų sąlygų, kaip pvz. tautinės mažumos buvimas apibrėžtoje teritorijoje, pakankama gyventojų dalis, tokio mokymo paklausa bei paklausos ir gyventojų skaičiaus kitimai⁸⁴. Valstybių pareiga „*kiek įmanoma užtikrinti*“ mokymą tautinės mažumos kalba ir tautinės mažumos kalbos suformuluota lanksčiai, paliekant valstybėms diskreciją įgyvendinti šią teisę, atsižvelgiant į turimus finansinius, administracinius ar techninius išteklius. Tačiau valstybės pareiga stengtis užtikrinti mokymą mažumos kalba priklauso nuo dviejų sąlygų: 1) tradiciškai arba gausiai tautinės

⁸² Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 53: 243.

⁸³ „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *supra* note, 7.

⁸⁴ Marc Weller, *supra* note, 15: 418.

mažumos nariais apgyvendintos teritorijos; 2) pakankamo poreikio iš atitinkamoms tautinėms mažumoms priklausančių asmenų.⁸⁵

Patariamasis Komitetas dėl tautinių mažumų apsaugos nurodo, kad sąvokos „tradiciškai“ ir „gausiai“ apgyvendinta teritorija sąmoningai nebuvo apribotos jokiais tiksliais skaičiais, kurie galėtų sumažinti nuostatos veiksmingumą. Tačiau, palankiai vertina valstybių apsisprendimą, savo nacionaliniuose aktuose įtvirtinti minimalius skaitmeninius reikalavimus. Žinoma, šie reikalavimai privalo būti pagrįsti, o „skaitmeninė riba, nors ir galima, neturėtų būti tokio lygio, kad susilpnintų kalbinių teisių esmę ar neužtikrintų šių teisių efektyvumo“⁸⁶. Savo nuomonėje Bosnijai ir Hercegovinai, Patariamasis Komitetas sukritikavo valstybės nustatytą reikalavimą, jog tautinė mažuma, norėdama pasinaudoti savo teise mokytis gimtąja kalba turi sudaryti absoliučią daugumą tam tikroje apibrėžtoje teritorijoje. Komitetas rekomendavo valstybei įvertinti realią savo statistinę informaciją bei tautinių mažumų poreikius, nes nustatytas absoliučios daugumos ar didžiosios dalies reikalavimas yra akivaizdžiai per griežtas ir sunkiai suderinamas su Konvencijos nuostatomis, kadangi sudaro kliūtis tautinėms mažumoms pagrįstai pasinaudoti 14 str. 2 d. nustatytomis teisėmis.⁸⁷ Komiteto teigimu, kiekvienos šalies situacija turi būti vertinama individualiai, atsižvelgiant į tuo metu aktualias aplinkybes. Valstybės, savo ataskaitose Komitetui, privalo pateikti tikslius statistinius duomenis, kurių pagrindu galima išskirti atitinkamas, tiek miesto, tiek kaimo vietovių sritis, jų apgyvendinimą.⁸⁸ Be to, sąvoką „tradiciškai“ nebūtina sieti su istorinėmis aplinkybėmis, o vertinama turi būti tik dabar toje teritorijoje gyvenančios tautinės mažumos koncentracija⁸⁹. Pažymėtina, jog dr. A. Račkauskaitė-Burneikienė savo disertacijoje teigia, kad „Konvencijos 14 str. 2 d. yra sistemiškai taikytina su Konvencijos 11 str. 3 d., nustatančia tradicinių vietovardžių, gatvių pavadinimų ir kitų topografinių įrašų vartojimą mažumos kalba. Patarimojo komiteto praktikoje suformuluotas 20 procentų ar mažesnis vietinės populiacijos reikalavimas, nustatant gausų gyvenimą, turėtų būti *mutatis mutandis* taikomas ir dėl Konvencijos 14 str. 2 d.“⁹⁰.

Nors valstybė privalo atsižvelgti į visus aktualius tautinės mažumos įsikūrimo tam tikroje teritorijoje duomenis, visgi svarbesniu kriterijumi, garantuojant Konvencijos 14 str. 2 d. įtvirtintas teises, laikomas tautinių mažumų poreikių įvertinimas. Sąvoka „pakankamas poreikis“, Patarimojo Komiteto nuomone, yra taip pat vertinamasis kriterijus, kuris priklauso nuo individualių aplinkybių, kadangi atskirose valstybėse gali būti skirtingas visuomenės

⁸⁵ Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report (Strasbourg: Council of Europe, 1995), par. 75.

⁸⁶ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 193.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Marc Weller, *supra* note, 15: 418-419.

⁸⁹ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 53: 244.

⁹⁰ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *op. cit.*

požiūris į jų lūkesčių įgyvendinimą ir paklausos, poreikių tenkinimą. Šalys, atsižvelgdamos į savo konkrečią švietimo sistemą, gali pasirinkti priemones ir būdus tokio mokymo tautinės mažumos kalba užtikrinimui⁹¹. Tačiau, bet kuriuo atveju, valstybė privalo „aktyviai“ reaguoti į tautinių mažumų poreikius, reguliariai stebėti tokių poreikių kaitą. Dar daugiau, valstybė turi informuoti tautinėms mažumoms priklausančius asmenis apie jų galimybes mokytis savo gimtąja kalba, kad tėvai galėtų pasirinkti savo vaikams tinkamą mokymo kalbą⁹². Pasyvus valstybės požiūris – nėra tinkamas Konvencijos 14 str. 2 d. įgyvendinimas.⁹³ Pažymėtina, kad Patariamąjį komiteto praktika dėl „pakankamo poreikio“ valstybėje įvertinimo yra įvairi, priklausoma nuo konkrečių faktinių aplinkybių. Nuomonėje Bosnijai ir Hercegovinai Komitetas palankiai įvertino valstybės nustatytą penkių mokinių skaičių kaip pakankamą, kad sudaryti klasę tautinės mažumos kalbos mokymui. Komitetas teigiamai įvertino ir Čekijos reikalavimą dėl 8 vaikų minimalaus skaičiaus ikimokykliniam švietimui ir 10 – pradiniam, o taip pat, Lenkijos reikalavimą dėl 7 mokinių pradiniam ugdymui ir 15 mokinių viduriniam mokymui. O Vokietijos nustatytą 20 mokinių reikalavimą sudaryti klasę Komitetas įvertino neigiamai, teigdamas kad toks skaičius yra akivaizdžiai per aukštas. Tačiau savo praktikoje dėl „pakankamo poreikio“ tautinės mažumos kalbos mokymui įvertinimo, Patariamasis Komitetas yra pabrėžęs, kad valstybės turi remtis ne vien tik savo pačios jau nustatytais skaitmeniniais reikalavimais, bet išanalizuoti mažumos poreikius kiekvienu konkrečiu atveju. Pavyzdžiui, 2002 m. nuomonėje Austrijai, Komitetas nurodė, kad valstybė, uždarydama slovėnų tautinės mažumos mokyklas Karintijoje, turėjo atsižvelgti į slovėnų, gyvenančių šiame regione poreikius, jų identiteto apsaugai būtiną ir ilgą šių mokyklų veikimo istoriją, o ne vien tik į bendrus, visoms valstybės mokykloms taikomus minimalius skaičius. Austrijos valstybė, atsižvelgdama į Komiteto rekomendacijas, atidarė vieną iš uždarytų mokyklų bei nustatė mažesnę, tautinės mažumos klasės atidarymui reikalaujamą mokinių skaičių Karintijos žemėje.⁹⁴ Net ir nedidelis žmonių skaičius, gali turėti ypatingai didelį poreikį mokytis savo mažumos kalbos tam, kad ją atgaivinti ir išsaugoti. Todėl valstybė turi įvertinti realius įvairių kalbų kalbėtojų poreikius. Bet, pažymėtina, kad kiekvieno žmogaus kalbiniai gebėjimai yra skirtingi, todėl, nepriimtina, kad tautinėms mažumoms priklausančys asmenys negalėtų pasinaudoti teise mokytis savo kalba, vien dėl to, kad neturi pakankamų tos kalbos įgūdžių⁹⁵.

⁹¹ „Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report“, *supra* note, 84: par. 76.

⁹² Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 77: par. 71.

⁹³ Marc Weller, *supra* note, 15: 419-420.

⁹⁴ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 194-195.

⁹⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *op. cit.*, par. 69.

Apibendrinus Patariamojo Komiteto praktiką, darytina išvada, kad neįmanoma yra nustatyti universalus, visoms valstybėms vienodo minimalaus ar maksimalaus skaitmeninio reikalavimo, apibrėžiančio „tradiciškai“ ir „gausiai“ apgyvendintos teritorijos bei „pakankamo poreikio“ tautinės mažumos kalbos mokymui sąvokas. Valstybės pačios, atsižvelgdamos į Patariamojo Komiteto nuomones bei savo išteklius, konkrečios teritorijos statistinius duomenis ir tautinėms mažumoms priklausančių asmenų poreikius, nustato objektyvius ir minėta informacija pagrįstus skaičius, kurių pagrindu formuojamos klasės tautinių mažumų kalbų mokymui. „Jeigu valstybė pripažįsta ir gali užtikrinti aukštą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių lygį, kyla pareiga nuosekliai šį lygį palaikyti bei kelti“⁹⁶. Todėl, teigtina, kad Konvencijos 14 str. 2 d. įtvirtintų, tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims garantuojamų teisių taikymas yra vertinamojo pobūdžio ir užtikrinamas individualiai pagal valstybės galimybes ir konkrečius faktinius duomenis.

2.1. Tautinės mažumos kalbos mokymo užtikrinimo būdai

Galimybės mokytis mažumos kalbos ir mažumos kalba būna įvairios, priklausomai, be kita ko, ir nuo vietovės specifikos. Valstybė ne visada turi užtikrinti tautinės mažumos mokyklos steigimą, bet gali pasiūlyti alternatyvų būdą mažumos kalbos mokymuisi, įtrauktą į šalies švietimo sistemą. Pavyzdžiui, organizuoti lygiagretų su valstybine kalba mažumos kalbos mokymąsi dvikalbėse ar daugiakalbėse (mišriose) mokyklose arba leisti tautinių mažumų bendruomenėms pačioms ar su kaimyninių valstybių pagalba įsteigti privačias arba „sekmadienines“ mokyklas. Patariamasis Komitetas labai palaiko mažumų kalbų mokymą ir skatina valstybes įtraukti jį į savo valstybinių mokyklų sistemas bei privalomojo mokymo programas⁹⁷. Komiteto teigimu egzistuoja tokie mokyklų, kuriose tam tikra apimtimi užtikrinamas mokymas tautinės mažumos kalba, modeliai:

1. Mokyklos, organizuojančios mokymą vien tautinės mažumos kalba. Valstybinės kalbos mokymui šiose mokyklose skiriamas tik vienas dalykas.
2. Mokyklos, didžiąja dalimi organizuojančios mokymą tautinės mažumos kalba, išskyrus tam tikrus dalykus (pvz. istorija, geografija), kurių mokama valstybine kalba.
3. Mokyklos, didžiąja dalimi organizuojančios mokymą valstybine kalba, tačiau kai kurių dalykų mokama tautinės mažumos kalba.

⁹⁶ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 195.

⁹⁷ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 77: par. 73.

4. Dvikalbės mokyklos, organizuojančios lygiagretų valstybinės ir tautinės mažumos kalbų mokymą.⁹⁸

Pažymėtina, kad Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją ratifikavusiose valstybėse dažniausiai sutinkamu mokyklos modeliu laikomas trečiasis. Tačiau Patariamasis Komitetas ragina valstybes steigti daugiau dvikalbį mokymą organizuojančių mokyklų, kuriose būtų užtikrinamas gimtosios ir valstybinės kalbos balansas, kuris padėtų vienodai tvirtai išmokti tiek vieną, tiek kitą kalbą.⁹⁹

Taip pat, negalima nepaminti ir kitų mokymo būdų, kuomet tautinėms mažumoms priklausantys vaikai yra atskiriami nuo kitų tautybių mokinių. T.y.:

1. „Specialiosios klasės“ ir „specialiosios mokyklos“, kurios, pirmiausia, skirtos asmenims su specialiais poreikiais, tačiau dažnai į jas yra siunčiami ir tam tikros tautybės, ypač romų vaikai.
2. „Palaikančios“ ar „papildomos“ klasės, kuriose vienos tautybės vaikai yra rengiami perkėlimui į „normalią“ bendrojo lavinimo mokyklą.
3. „Šeštadieninės“ ar „sekmadieninės“ mokyklos, steigiamos pačių tautinių mažumų bendruomenių ir nepriklausomos nuo valstybių švietimo sistemų.¹⁰⁰

Patariamojo Komiteto nuomone negalima pasitikėti vien neformaliojo švietimo, t.y. „sekmadieninių“ mokyklų veiksmingumu. Todėl valstybės, pirmiausia, neturi pamiršti savo įsipareigojimų pagal Konvenciją ir būtinumo užtikrinti tautinėms mažumoms mokymą gimtąja kalba pagal bendrąją šalies ugdymo programą ir neiškelti viso mokymosi mažumos kalba už šios programos ribų į „sekmadienines“ mokyklas. Vis dėlto Komitetas nedraudžia tokių mokyklų steigimo ir, atvirkesčiai, džiaugiasi valstybių siekais jas remti.¹⁰¹ Tačiau, neigiamai yra vertinamas visiškas vaikų atskyrimas pagal tautybę, rasę ar etninę kilmę. Komiteto teigimu, toks atskyrimas gali būti pateisinamas tik jeigu jis „yra būtinas, tam yra objektyvus pagrindas bei esant vaiko teisėtų atstovų sutikimui“¹⁰². Tačiau ir būtinu atveju, Komitetas ragina specialias klases steigti bendrojo ugdymo mokyklose, integruoti įvairių tautybių ir gabumų mokinius į mišrias mokyklas, o ne skirstyti jų į atskirus pastatus. Tokiu būdu tautinėms mažumoms priklausantys vaikai nesijaus izoliuoti, galės palaikyti nuolatinį bendravimą su kitų tautybių

⁹⁸Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/25DOC(2006)002 (Strasbourg: Council of Europe, 2006), 16; Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 97.

⁹⁹ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 97-98.

¹⁰⁰Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, op. cit., 17; Edita Žiobienė, op. cit., 111-112.

¹⁰¹Advisory Committee. Second Opinion on Lithuania, ACFC/OP/II(2008)001 (Strasbourg: Council of Europe, 2008), par. 141.

¹⁰² Edita Žiobienė, op. cit., 111.

mokiniais ir greičiau integruosis į mokyklos bendruomenę bei šalies visuomenę.¹⁰³ Kadangi vaikų skirstymo į „specialiąsias“ klases ir mokyklas problema įvairiose Europos valstybėse yra aktualiausia romų tautybės vaikams, detaliau „specialiųjų“ mokyklų veikla bus nagrinėjama darbo poskyryje, skirtame romų švietimo padėčiai aptarti.

Tėvai yra laisvi parinkti savo vaikui mokyklą. Visgi, rinkdamiesi jie privalo būti sąmoningi, įvertinę vaiko interesus, gabumus ir tokio pasirinkimo pasekmes. Kartais tėvai, rinkdamiesi savo vaikui mokyklą yra vedami kitų tikslų, nei vaiko gerovė. Pirmiausia, tai situacijos, kai tėvų nuomonę suformuoja išorinis spaudimas (konkuruojančių mokyklų agitacijos, pernelyg stiprus įkalbinėjimas ar net šantažas). Antra, tai atvejai, kai tautinei mažumai nepriklausantys asmenys, pasirenka vaikui tautinės mažumos mokyklą, turėdami tikslą gauti tam tikras lengvatas ar finansinę naudą. Tautinių mažumų tautiečių valstybės neretai finansiškai remia tokių mokyklų veikimą (apmoka remontus, aprūpina technika ar kitu inventoriumi) ir stengiasi pritraukti kuo daugiau mokinių į jas, todėl siūlo tėvams įvairias lengvatas (vaiko pietums, ekskursijoms it.) ar tiesioginę finansinę paramą (aprūpina knygomis, kitomis mokymo priemonėmis). Todėl svarbu, kad tėvų prioritetu būtų vaiko interesai ir poreikiai bei supratimas, jog tautinės mažumos mokykla ir mokymas tautinės mažumos kalba yra būtini mažumos identiteto išsaugojimui, o ne trumpalaikės naudos gavimui. Ir trečia, tai atvejai, kai tėvai laisva valia negali leisti vaiko į norimą mokyklą dėl savo gyvenamosios vietos, registracijos fakto ar priklausymo tam tikrai bendruomenei. Su tokia problema dažnai susiduria romų tautybės asmenys, neturintys gimimo liudijimų, savo tapatybės dokumentų ar net nuolatinės, registruotos gyvenamosios vietos, dėl ko jų vaikai nėra priimami į švietimo įstaigas.¹⁰⁴ Panašaus pobūdžio probleminiai klausimai buvo analizuoti EŽTT praktikoje.

Pavyzdžiui, EŽTT nagrinėtoje byloje - *Timishev v. Rusija*. Šioje byloje pareiškėjas - čečėnų tautybės asmuo, gimęs ir ilgą laiką gyvenęs Čečėnijos Respublikoje. 1997 m., karinių operacijų metu, buvo sunaikintas visas pareiškėjo turimas turtas ir jis buvo priverstas migruoti į Nalčiko miestą, Kabardos-Balkarijos Respublikoje. Atsižvelgiant į Respublikos teisės aktus, pareiškėjui, kaip buvusiam Čečėnijos gyventojui, buvo atsisakyta suteikti leidimą nuolat gyventi šalyje. Atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjas neturėjo leidimo laikinai ar nuolat gyventi šalyje ir nebuvo registravęs savo gyvenamosios vietos Nalčike, du jo vaikai po vasaros atostogų buvo pašalinti iš mokyklos, kurioje mokėsi du metus. EŽTT nurodė, kad vaikų teisės į mokslą užtikrinimas neturi priklausyti nuo tėvų gyvenamosios vietos ir jų registracijos, todėl konstatavo Konvencijos Pirmojo protokolo 2 str. (teisė į mokslą) pažeidimą.¹⁰⁵

¹⁰³ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 91, 111.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 93, 102-103, 104-106.

¹⁰⁵ *Timishev v. Russia*, no. 55762/00 and 55974/00, ECHR, 13 December 2005, par. 9-11, 61, 65-67.

Kitoje, *Belgų kalbos* byloje EŽTT nagrinėjo pareiškėjų, atstovaujančių daugiau kaip 800 vaikų, skundą dėl galimybės mokytis prancūzų kalba. Pareiškėjai ir jų vaikai gyveno šešiose Belgijos regionuose, įstatymu pripažintuose – „olandiškai kalbančiuose“ (Belgijos įstatymai nustatė, kad olandiškai kalbančiame regione turi būti mokama olandų kalba, prancūziškai kalbančiame – prancūzų kalba, o vokiškai – vokiečių kalba). Pareiškėjų teigimu šie regionai laikomi „mišraus“ pobūdžio. Didelė dalis juos sudarančių gyventojų – kalba ir išreiškia save prancūziškai, todėl jų vaikams turėjo būti sudaryta galimybė mokytis būtent šia kalba. Valstybė neleido pareiškėjų vaikams lankyti prancūzų mokyklų, įsikūrusiose net už regionų ribų, priversdama juos registruoti vietinėse mokyklose arba siųsti į kitus, prancūziškai kalbančius regionus, kas buvo akivaizdžiai sudėtinga ir pavojinga. Vyriausybės teigimu, Belgijos valstybė neprivalėjo užtikrinti teisės mokytis prancūzų kalba šioms bendruomenėms, kadangi jos nelaikomos tautine mažuma Konvencijos prasme. Teismas šiuo atveju konstatavo diskriminacijos faktą ir teisės į mokslą pažeidimą, kadangi valstybės priimti įstatymai nebuvo vienodai taikomi visiems asmenims: olandiškai kalbantis vaikas, gyvenantis prancūzų regione – galėjo lankyti olandų mokyklą, o prancūziškai kalbantis olandų regiono vaikas – negalėjo mokytis prancūzų mokykloje.¹⁰⁶

Siekdami mokytis mažumos kalbos, asmenys gali susidurti dar ir su tokiomis kliūtimis, kaip: nepakankamas tautinės mažumos kalbos mokymui skirtas valandų skaičius, mokytojų ir mokymų priemonių trūkumas, mažumos kalbos mokymas ne įprastu mokykliniu laiku, valstybės nustatyti labai aukšti reikalavimai tautinės mažumos klasės sudarymui ar sudėtingas fizinis mokyklos prieinamumas, netgi tais atvejais, kai valstybė finansuoja transportavimą į alternatyvias mokyklas. Tam, kad šių problemų galima būtų išvengti ir išlaikyti skirtingų kalbų klases Patariamasis Komitetas, siūlo tautinių mažumų atstovams nuolat konsultuotis su valdžios institucijomis dėl savo švietimo padėties ir numatomų reformų šioje srityje.¹⁰⁷

2.2. Tautinių mažumų mokyklos Lietuvoje

2.2.1. Tautinių mažumų mokyklų Lietuvoje formavimo pradžia

Lietuvoje, kaip daugiatautėje valstybėje nuo seno veikia tautinių mažumų mokyklų tinklo kūrimo sistema. Jau Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje įsteigta nemažai žydų,

¹⁰⁶ Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (merits), no. 1474/62, ECHR, 23 July 1968, Series A no. 6, par. 1-3, 32.

¹⁰⁷ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 77: par. 74.

lenkų bei vokiečių mokyklų. Paskelbusi nepriklausomybę, Lietuvos vyriausybė, siekdama pripažinimo tarptautinėje bendruomenėje prisiėmė daug tarptautinių įsipareigojimų, tarp kurių ir saugoti savo tautines mažumas. Todėl formuojant naują valstybės švietimo politiką buvo atsižvelgiama ir į tautinėms mažumoms priklausančias teises šioje srityje. Pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį į tautinių mažumų mokyklų steigimą ir funkcionavimą buvo žvelgiama labai liberaliai, didžiausioms valstybėje įsikūrusioms tautinėms mažumoms netgi buvo suteikta autonomija švietimo srityje. Tačiau, palaipsniui, priklausomai nuo valdančiosios politinės partijos, situacija keitėsi, didėjo reikalavimai tautinių mažumų mokyklų steigimui, o jau esančiose vyko lietuvinimo procesai. Tautinių mažumų mokyklų veiklą reglamentavo bendras visoms mokykloms Švietimo įstatymas, Švietimo ministerijos rengiamos programos bei atskirų mokyklų taisyklės. Tarpukario laikotarpiu gimnazijos ir progimnazijos Lietuvoje galėjo gauti tik privačios mokyklos statusą, tačiau tautinėms mažumoms buvo suteikta teisė steigti tokias privačias mokyklas. Pažymėtina, kad didelis dėmesys buvo skiriamas valstybinei lietuvių kalbai, todėl dalį dalykų (Lietuvos istoriją, geografiją, literatūrą, karinį parengimą) reikalauta dėstyti lietuviškai, šią kalbą privalėjo gerai mokėti visi pedagogai, valstybine kalba turėjo būti pildomi ir tautinių mažumų mokyklų dokumentai. Be to, lietuvių tautybės mokiniams buvo draudžiama mokytis tautinių mažumų mokyklose, siekiant apriboti mišrių mokyklų funkcionavimą. Ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos valdžia pradėjo dar griežčiau reguliuoti tautinių mažumų mokyklų veiklą, 1938 m. Konstitucija jau panaikino straipsnius dėl autonomijos švietimo srityje. Todėl tautinės mažumos Lietuvoje tarpukario laikotarpiu pagrįde buvo nepatenkintos savo švietimo padėtimi ir bet kurį valstybės įsikišimą į mokyklų veiklą traktavo kaip savo teisių suvaržymą.¹⁰⁸ Pokario metais tautinių mažumų švietimas Lietuvoje buvo laikomas viena svarbiausių tautos identitetą saugančių priemonių, todėl šalyje, atsižvelgiant į senų ir atvykusių gyventojų sudėtį, veikė daug lenkiškų ir rusiškų mokyklų. Atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos valstybė suprato pagrindinėms tautinėms mažumoms grėšiančią izoliaciją ir socialinio atskyrimo problemą, todėl buvo pasiruošta vykdyti integravimo politiką, kuri, be kita ko, atsispindėjo ir tautinių mažumų mokyklų tinklo kūrimu.¹⁰⁹

2.2.2. Tautinės mažumos kalbos mokymo užtikrinimo būdai Lietuvoje

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo 28 str. 7 d. numatyta, kad „vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, jeigu bendruomenė prašo, savivaldybė laiduoja

¹⁰⁸ Benediktas Šetkus, „Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918-1940 metais“ (daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000), 7-17.

¹⁰⁹ Švietimo ir mokslo ministerija, *supra* note, 44: 9-10.

mokymąsi tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos“¹¹⁰. Remiantis galutiniais Lietuvos Respublikos 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, 2013 m. kovo 15 d. Lietuvos Statistikos departamentas paskelbė pagrindinius statistinius duomenis dėl gyventojų skaičiaus, jų tautinės sudėties ir pasiskirstymo pagal teritorijos administracinius vienetus (naujesnių viešai paskelbtų duomenų kol kas nėra). Remiantis šiais duomenimis, Lietuvoje gyvena 154 tautybių gyventojai. Palyginus su 2001 m. surašymo duomenimis, gyventojų, priklausančių tautinėms mažumoms skaičius žymiai sumažėjo ir 2011 m. lenkai sudarė 6,6 proc., rusai - 5,8 proc., baltarusiai – 1,2 proc., ukrainiečiai – 0,5 proc., kitų tautybių asmenys – 0,6 proc. visų Lietuvos gyventojų¹¹¹. Remiantis anksčiau minėtais kriterijais (teritorijos apgyvendinimas, poreikis) dėl mokymo tautinės mažumos kalba užtikrinimo, Lietuvoje daugiausiai mokyklų, organizuojančių mokymą tautinių mažumų (lenkų ir rusų) kalbomis įsikūrusios Vilniuje, Klaipėdoje, Visagine, Vilniaus, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių rajonų savivaldybėse. Po vieną rusų mokyklą yra ir Kaune, Šiauliuose bei Mažeikiuose¹¹².

Po nepriklausomybės atkūrimo iki 2000-2001 m. pastebima tendencija, jog Lietuvos mokinių, besimokančių rusų kalba skaičius mažėjo, o lenkų – tik didėjo. 2000-2001 m. m. mokinių, besimokančių Lietuvoje lenkų kalba buvo – 22,3 tūkst., o rusų – 41,2 tūkst.¹¹³. Per daugiau kaip 15 metų šie skaičiai smarkiai pasikeitė. Tą lėmė bendras mokinių skaičiaus Lietuvos mokyklose mažėjimas (per paskutinius 5 metus beveik 100 tūkst. mažiau mokinių). Palyginti, 2010-2011 m. m. lenkų kalba mokėsi 13,3 tūkst. moksleivių, o 2015-2016 m. m. jau tik 11,4 tūkst., rusų – 2010-2011 m. m. – 16,2 tūkst., o 2015-2016 m. m. – 14,4 tūkst. Tuo tarpu, mokinių, besimokančių ne slavų kilmės kalbomis skaičius didėja. 2010-2011 m. m. Lietuvoje anglų kalba mokėsi 286 mokiniai, o 2015-2016 m. m. – jau 631, prancūzų kalba – 2010-2011 m. m. – 76, 2015-2016 m. m. – 158 mokiniai.¹¹⁴ Atsižvelgiant į tokį mokinių skaičių, 2015-2016 m. m. Lietuvoje veikė 33 rusų, 51 lenkų, 1 baltarusių, 2 anglų, 1 prancūzų registruotų mokyklų, organizuojančių mokymą viena – tautinės mažumos kalba. O mokyklų, kuriose mokymas vyksta keliomis kalbomis, skaičius buvo toks: lietuvių ir rusų – 11, lietuvių ir lenkų – 10, rusų ir lenkų – 9, lietuvių, rusų ir lenkų – 6, lietuvių ir anglų – 4 mokyklos.¹¹⁵

¹¹⁰ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *supra* note, 11.

¹¹¹ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1cbdb3e0fb0911e5a52397090a2fa158/pqjxPYcuTJ>

¹¹² Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 23 February 2017, ACFC/SR/IV(2017)003 /Lithuanian language version/, 68.

¹¹³ Švietimo ir mokslo ministerija, *supra* note, 44: 9.

¹¹⁴ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, op. cit.

¹¹⁵ *Ibid.*, 69-70.

Pabrėžtina, kad Vilniuje, kaip daugiatautiškiausiame Lietuvos mieste 2011 m. gyveno 88408 (17 proc.) lenkai, 63991 (12 proc.) rusai, 18924 (4 proc.) baltarusiai, 5338 (1 proc.) ukrainiečiai, 20206 žydai, 934 totoriai, 341 vokiečiai, 619 romų, 360 latvių, 435 armėnai ir 2065 kitų tautybių asmenys. O remiantis 2015-2016 m. m. duomenimis, sostinėje veikia 1 baltarusių, 9 lenkų, 19 rusų mokyklų ir 12 mišrių švietimo įstaigų, organizuojančių mokymą keliomis kalbomis.¹¹⁶

Šių mokyklų, kaip ir kitų savivaldybių mokyklų steigimą bei veiklą finansuoja valstybė. Pažymėtina, kad tautinių mažumų mokyklos mokiniui skiriamas 20 proc. didesnis krepšelis nei lietuviškos mokyklos mokiniui (mokinio krepšelis naudojamas mokytojų atlyginimams, kvalifikaciniams mokymams, vadovėliams ir kt. mokymo priemonėms įsigyti).¹¹⁷ Todėl, atsižvelgiant į tokį gan didelį tautinių mažumų mokyklų kiekį ir jų finansavimo ypatybes, galima teigti, jog Lietuvos Respublika tinkamai užtikrina Konvencijos 14 str. 2 d. įtvirtintą tautinių mažumų teisę mokytis savo gimtąja kalba.

Lietuvoje, atsižvelgiant į Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų Konvencijos 13 str. taip pat veikia privačios, pačių tautinių bendruomenių įsteigtos neformalios, šeštadieninės (sekmadieninės) mokyklos, organizuojančios mokymą gimtąja kalba, supažindinančios mokinius su savo tautos istorija, kultūra bei tradicijomis. Nuo 1993 m. Vilniuje veikia privati Marinos Mižigurskajos mokykla, 2013 m. tapusi privačia gimnazija¹¹⁸. Klaipėdoje, nuo 1991 m. švietimo lietuvių ir rusų kalba, socialines ir sveikatinimo paslaugas teikia Klaipėdos specialioji mokykla-daugiafunkcis centras „Svetliaciok“¹¹⁹. O remiantis Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2011-2016 m. m. Lietuvoje veikė daugiau kaip 40 (rusų, lenkų, totorių, ukrainiečių, romų, žydų, latvių, estų, armėnų, azerbaidžaniečių, baltarusių, graikų, karaimų, kazachų, uzbekų, vokiečių) sekmadieninių mokyklų. Lietuvos valstybė palankiai vertina ir remia tokias tautinių mažumų mokyklas bei skiria ministerijų paramas jų steigimui ir vystymuisi.¹²⁰

2000-2015 m.m., atsižvelgiant į nuolat mažėjantį mokinių skaičių, smarkiai pasikeitė visų, įskaitant ir tautinių mažumų mokymo įstaigų Lietuvoje skaičius. Šiam, tuo laikotarpiu

¹¹⁶ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, *supra* note, 110.

¹¹⁷ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 111: 70.

¹¹⁸ „Apie gimnaziją“, Marinos Mižigurskajos privati gimnazija, žiūrėta 2017 spalio 17 d., <http://www.mmschool.vilnius.lm.lt/joomla/jupgrade/index.php/lt/apie-mokykla>

¹¹⁹ „Apie mus“, Viešoji įstaiga „Klaipėdos specialioji mokykla daugiafunkcinis centras „Svetliaciok“, žiūrėta 2017 spalio 17 d., http://svetliaciok.lt/?page_id=436

¹²⁰ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *op. cit.*, 64-67.

būtinam mokyklų reorganizavimo ir tam tikrais atvejais uždarymo procesui, vadinamam mokyklų tinklo optimizavimu, išanalizuoti skiriamas kitas baigiamojo darbo skyrelis.

2.2.3. Lietuvos mokyklų tinklo optimizavimas

LR Švietimo įstatymo 28 str. 8 d. nustatyta, kad „mokyklų (išskyrus aukštąsias mokyklas), vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklas kuriamas vadovaujantis Vyriausybės patvirtintomis Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėmis ir mokyklų bendruomenių nutarimais, jeigu šie neprieštarauja nurodytoms taisyklėms. Švietimo ir mokslo ministerija, savivaldybės, vadovaudamosi šiomis taisyklėmis, tvirtina ir įgyvendina mokyklų tinklo pertvarkos bendruosius planus“¹²¹. Remiantis įstatymo 58 str. 1 d. 2 p. - „ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo, vaikų ir suaugusiųjų neformaliojo švietimo programas teikiančių mokyklų tinklą“¹²² Lietuvoje formuoja atskiros valstybės savivaldybės, reguliariai tam tikram laikotarpiui priimdamos Bendruosius mokyklų tinklo pertvarkymo planus. Šių „bendrujų planų rengimą reglamentuoja Vyriausybės patvirtintos Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės“¹²³. Tokios taisyklės, suderintos su Lietuvos savivaldybių asociacija, mokytojų profesinių sąjungų bei mokyklų atstovais, paskutinį kartą buvo patvirtintos Vyriausybės nutarimu 2011 m. birželio 29 d.¹²⁴. 2002 m. Lietuvos Švietimo ministerija inicijavo Mokyklų tobulinimo programos (toliau – MTP) projektą, turėjusį tikslą gerinti valstybės švietimo sistemos veiksmingumą, racionalumą bei prieinamumą. 2004 m. įgyvendindama MTP bei siekdama padėti savivaldybėms priimti mokyklų tinklo pertvarkymui būtinus planus, ministerija parengė ir Mokyklų tinklo pertvarkos metodines rekomendacijas¹²⁵, tačiau „tiesioginių įgaliojimų nurodyti savivaldybių institucijoms, kurią mokyklą atidaryti ar uždaryti Švietimo ir mokslo ministerija neturi“¹²⁶.

Lietuvos mokyklų tinklo pertvarka pradėta dar 2000 m., atsižvelgiant į nuolat kintantį bendrą gyventojų skaičių. Nuo 2004 m. gyventojų skaičius šalyje nuosekliai mažėja. Šį faktą be abejo lėmė didėjanti emigracija, mažėjantis gimstamumas, neigiamas natūralios kaitos rodiklis. Natūralu, kad mažėjant bendrai gyventojams, mažėja ir jauniausių, 0-14 metų asmenų,

¹²¹ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *supra* note, 11.

¹²² *Ibid.*

¹²³ „Kaip vykdoma mokyklų tinklo pertvarka?“, Švietimo ir mokslo ministerija, žiūrėta 2017 spalio 28 d., <http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/kiti/Kaip%20vykdoma%20tinklo%20pertvarka.pdf>

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos pranešimas spaudai „Lietuva mokosi pertvarkyti mokyklų tinklą“, Vilnius, 2004 lapkričio 29 d., http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/lietuva-mokosi-pertvarkyti-mokyklų-tinklą

¹²⁶ „Kaip vykdoma mokyklų tinklo pertvarka?“, *op. cit.*

potencialių valstybės mokinių skaičius. Palyginti, 2008 m. Lietuvos Respublikoje gyveno 497571 vaikas, o 2015 m. – jau 425462 vaikai¹²⁷. Tokia bendro vaikų skaičiaus kaita lėmė Lietuvos mokyklų tinklo optimizavimo poreikį. Švietimo ministerijos nuomone, mokyklų sistemos optimizavimas leidžia racionaliau naudoti švietimui skirtus išteklius, gerina mokinių ugdymo kokybę ir mažina socialinę žmonių atskirtį.¹²⁸

Remiantis 2013 m. Švietimo informacinių technologijų centro duomenimis, nuo 2000 m. Lietuvoje sparčiai mažėjo lietuvių mokyklų skaičius, nors mokinių skaičius tuo metu keitėsi nedaug, o rusų ir lenkų mokyklų liko beveik stabilus, kai mokinių kiekis žymiai sumažėjo. Tokia tendencija lėmė situaciją, jog mokyklose, organizuojančiose mokymą lietuvių kalba susidarė perpildytos klasės, o kai kuriose tautinių mažumų mokyklose (ypač kaimų mokyklose) jos tapo pustuštės. 2011-2012 m. m. vidutinis mokinių skaičiaus klasėje dydis rusų mokyklose buvo didžiausias, o lenkų - mažiausias.¹²⁹ „Trūkstant mokinių mokyklos mažina ugdymo plano valandų, kurios turėtų būti panaudotos mokinių individualiems poreikiams tenkinti, skaičių, mokytojams mokamas mažiausias atlyginimas, mažinamos lėšos vadovėliams pirkti ir mokytojų kvalifikacijai tobulinti, o tai turi tiesioginį ryšį su mokinių ugdymo rezultatais.“¹³⁰ Tačiau problema yra ta, kad funkcionuojančios mažos mokyklos ir klasės ne tik neigiamai veikia mokinių ugdymo kokybę, bet ir brangiai kainuoja valstybei.

Visgi savo paskutiniame pranešime Patariamajam Komitetui, Lietuva nurodė, kad dėl vykdomų pertvarkų, mokyklos, organizuojančios mokymą tautinių mažumų kalbomis atsidūrė kaip tik palankioje padėtyje. Kadangi pakeistos mokyklų tinklo kūrimo taisyklės sumažino reikalavimus mokinių skaičiams, mažų kaimų ir miestų pakraščių vidurinės mokyklos įgijo galimybes tapti gimnazijomis: „jei kaime veikia dvi mokyklos skirtingomis kalbomis, jos gali turėti vidurinio ugdymo programą ir tapti gimnazijomis, jei pagal šią programą mokosi 20 mokinių“¹³¹. Valstybės teigimu, vykdomas optimizavimas yra būtinas ir pagrįstas, nes mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas tinklas privalo būti efektyvi, darniai veikianti sistema, užtikrinanti švietimo programų įvairovę ir jų prieinamumą mokiniams¹³².

¹²⁷ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, *supra* note, 110.

¹²⁸ „Kaip vykdoma mokyklų tinklo pertvarka?“, *supra* note, 122.

¹²⁹ Švietimo ir mokslo ministerija, „Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje“, *Švietimo problemos analizė* 19, 105 (2013): 3,

http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf

¹³⁰ „Kaip vykdoma mokyklų tinklo pertvarka?“, *op. cit.*

¹³¹ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 111: 68.

¹³² *Ibid.*

Atsižvelgiant į Vilniaus savivaldybėje funkcionuojančių tautinių mažumų mokyklų kiekį ir daug diskusijų sukėlusią 2014-2015 m. m. reformą, tikslinga būtų detaliausiai išnagrinėti būtent sostinėje neseniai įvykdytą mokyklinio tinklo pertvarką.

Bendrojo ugdymo mokyklų pertvarka Vilniaus miesto savivaldybėje buvo pradėta dar 2005 m. ir nuosekliai vykdoma remiantis Savivaldybės tarybos sprendimais patvirtintais bendraisiais tinklo pertvarkos planais, parengtais 2005-2012 m., 2012-2015 m., 2014-2015 m. ir 2016-2020 metams. Šių planų pagrindiniai tikslai – tai mokymo kokybės mokyklose gerinimas, mokyklų ekonomiško didinimas, švietimo prieinamumo įvairaus amžiaus ir socialinių grupių asmenims bei saugios mokymosi aplinkos užtikrinimas.¹³³ Švietimo įstaigų pokyčiai kiekvieno plano įgyvendinimo metu buvo vykdomi atsižvelgiant į demografinių sąlygų kitimą, gyventojų tautinę sudėtį, mokinių skaičių, ugdymosi poreikį it. „Nesubalansuotas mokyklų tinklas mieste ir kai kuriose seniūnijose darė neigiamą įtaką mokiniams, jų ugdymo sąlygoms, neužtikrino lygių mokymosi galimybių ir netenkino mokinių noro mokytis artimiausioje mokykloje“¹³⁴. Todėl pagal suplanuotas gaires per 2004-2015 metus Vilniaus miesto savivaldybėje neliko nepilnų pagrindinių ir vidurinių mokyklų. Jos buvo reorganizuotos į progimnazijas, gimnazijas, mokyklas, turinčias klases asmenims su specialiais poreikiais.

Esmingiausi Vilniaus savivaldybės švietimo įstaigų pertvarkymai, sukėlę tautinių mažumų pasipiktinimą, sąlygojusį protestus ir peticijų rengimą įvyko 2015 m. Šiais metais Savivaldybės tarybos sprendimu buvo nutarta:

- Vilniaus Sofijos Kovalevskajos ir Vilniaus „Santaros“ vidurines mokyklas padalyti į gimnazijas ir progimnazijas
- Vilniaus „Ateities“, Vilniaus Aleksandro Puškino, Vilniaus centro, Vilniaus Fabijoniškių, Vilniaus Lazdynų, Vilniaus Levo Karsavino, Vilniaus Naujamiesčio, Vilniaus Senamiesčio, Vilniaus Simono Konarskio vidurines mokyklas pakeisti į pagrindines
- Vilniaus „Saulėtekio“ mokyklą pakeisti į mokyklą-daugiafunkcij centrą
- Vilniaus Gerosios Vilties, Vilniaus Simono Stanevičiaus, Vilniaus Šeškinės vidurines mokyklas bei Vilniaus Antano Vienuolio ir Vilniaus Balsių pagrindines mokyklas pertvarkyti į progimnazijas
- Vilniaus savivaldybės Grigiškių, Vilniaus „Žaros“ vidurines mokyklas ir Vilniaus „Varpo“ suaugusiųjų vidurinę mokyklą pertvarkyti į gimnazijas

¹³³ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, *supra* note, 110.

¹³⁴ *Ibid.*

- Vilniaus Santariškių konsultacinio-mokymo centrą ir Vilniaus Jono Laužiko bendrojo lavinimo konsultacinį centrą pertvarkyti į gimnazijas
- Vilniaus Tuskulėnų ir Vilniaus Abraomo Kulviečio vidurines mokyklas pakeisti į gimnazijas, įgyvendinančias savitos ugdymo sistemos sampratos elementus
- Vilniaus Mikalojaus Daukšos vidurinę mokyklą pertvarkyti į gimnaziją, vykdančią specializuoto ugdymo krypties pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo kartu su inžineriniu ugdymu programas bei pavadinti Vilniaus inžinerijos licėjumi
- Pradėti Vilniaus „Spindulio“, Vilniaus Barbaros Radvilaitės ir Vilniaus Jeruzalės pagrindinių mokyklų reorganizavimą į progimnazijas
- Panaikinti Vilniaus Joachimo Lelevelio vidurinės mokyklos skyrių ir pakeisti šios mokyklos buveinę.¹³⁵

Į šiuos pakeitimus lenkų ir rusų tautinės bendruomenės reagavo labai jautriai. Mokinių tėvai organizavo mitingus Vilniaus miesto centre ir prie savivaldybės. Prie protestų prisidėjo ir Lietuvos Lenkų rinkimų akcijos vadovybė. O lenkų mokyklų tėvų forumo atstovai netgi įteikė Vyriausybei peticiją dėl reikalavimo sustabdyti planuojamas reformas¹³⁶. Ypatingai daug diskusijų sukėlė Vilniaus Joachimo Lelevelio mokyklos pertvarka. Iki šio savivaldybės sprendimo Joachimo Lelevelio mokyklos buveinės buvo dvi: Antakalnio ir Minties gatvėse. Antakalnyje, kartu su rusų bei lenkų klasėmis, veikė ir mokymą lietuvių kalba organizuojanti Antakalnio progimnazija. Atsižvelgiant į didėjantį skaičių asmenų, norinčių mokytis Antakalnio progimnazijoje, savivaldybės sprendimu buvo nutarta visus lenkų ir rusų kalba besimokančius moksleivius perkelti į pastatą, esantį Minties gatvėje. 2016 m. rugpjūčio mėn. Vilniaus Joachimo Lelevelio vidurinė mokykla buvo pervadinta Vilniaus Joachimo Lelevelio inžinerijos mokykla. Tačiau mokyklos bendruomenė su tokiu savivaldybės sprendimu perkelti mokyklos buveinę niekaip nesutiko ir, galiausiai, apskundė jį Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Teismas, 2017 m. vasario 20 d. priėmė pareiškėjams palankų sprendimą. LVAT konstatavo, kad „<...> Tarybos 2015 m. liepos 15 d. sprendime nėra minimas Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sutikimas pertvarkyti biudžetinę įstaigą, <...> visiškai nieko nepasisakoma apie struktūrinės pertvarkos tikslą. <...> Tarybai priimant 2015 m. liepos 15 d. sprendimą nebuvo nuosekliai laikytasi teisinio reguliavimo, sprendžiant Vilniaus Joachimo Lelevelio mokyklos

¹³⁵ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, *supra* note, 110.

¹³⁶ Joana Lapėnienė, „LLRA protestuoja – prieš mokyklų pertvarką ar patys prieš save?“, Lrt.lt, 2015 birželio 8d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/llra-protestuoja-pries-mokyklu-pertvarka-ar-patys-pries-save-56-508218>

pertvarkos klausimą¹³⁷. Todėl, Teisėjų kolegija nusprendė patenkinti apeliacinį skundą ir panaikinti Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2015 m. liepos 15 d. sprendimą. 2017 m. balandžio mėn. Vilniaus Joachimo Lelevelio mokyklai buvo suteiktas gimnazijos statusas, tačiau ji vis dar liko naujose patalpose. Mokyklos bendruomenė jau kreipėsi į antstolius dėl LVAT nutarties nevykdymo, kurį Vilniaus meras R. Šimašius dar bando ginčyti¹³⁸. Pažymėtina, kad dar penkios Vilniaus tautinių mažumų mokyklos kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą. Tačiau kol kas palankų sprendimą, kaip ir J. Lelevelio gimnazija, gavo tik Simono Konarskio mokykla.¹³⁹

Visgi tenka pastebėti, kad nors mokyklos, organizuojančios mokymą tautinės mažumos kalba ir susidūrė su nepalankiais sau pertvarkymais, kalbėti apie diskriminaciją būtų netikslu. Diskriminacijos faktą galima nustatyti tik tokiu atveju, kai esant vienodoms aplinkybėms asmenys yra vertinami skirtingai arba esant skirtingoms aplinkybėms – vertinami vienodai. Šiuo atveju, savivaldybės planuose nustatyti pertvarkymai jau kelerius metus vykdomi tiek su lietuvių, tiek su tautinių mažumų mokyklomis. Aukščiau minėtos reformos, esant vienodai aplinkybei, t.y. bendram gyventojų skaičiaus sumažėjimui, nepalietė vien mokyklų, organizuojančių mokymą tautinių mažumų kalbomis. Nuo 2005 m. Vilniuje buvo reorganizuotos: Antano Vienuolio, Jono Basanavičiaus gimnazijos, Vilniaus Dvarčionių pradinė mokykla, pertvarkytos: Naujosios Vilnios, Jeruzalės, Karaliaus Mindaugo, Naujininkų, Viršuliškių vidurinės mokyklos, uždaryta Vilniaus „Vingio“ vidurinė mokykla ir kt., t.y. mokyklos lietuvių mokomąja kalba¹⁴⁰.

Paminėtina, kad pertvarkymai vyksta ir kituose Lietuvos miestuose. Per 2015-2016 m. m. mokinių skaičius sumažėjo 56 savivaldybėse, todėl 43 iš jų buvo priverstos optimizuoti savo mokyklų tinklą. Laikotarpyje nuo 2015 iki 2016 m. savo veiklą baigė net 34 Lietuvos mokyklos, o struktūriniai pertvarkymai palietė 67 šalies bendrojo ugdymo įstaigas. Ir nors, atsižvelgiant į bendrą reformuojamų mokyklų skaičių, apie tautinių mažumų diskriminavimą šiuo atveju negalime kalbėti, visgi valstybė turi užtikrinti ir tinkamą visų vaikų, neskirstant į tautybes, teisės į mokslą įgyvendinimą. 2015-2016 m. m. mokyklų tinklo pertvarkos ataskaitoje teigiama, jog savivaldybės, įgyvendindamos savo planus neracionaliai paskirsto lėšas, neatsižvelgia į mokinio krepšelio paskaičiavimo metodiką, netolygiai sudaro miesto, kaimo bei rajonų klasių dydį todėl vidutinis mokinių skaičius klasėse toliau mažėja. Be to, per minėtą laikotarpį padaugėjo mokinių,

¹³⁷ „LVAT: Vilniaus Joachimo Lelevelio mokyklos pertvarka – neteisėta“, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2017 vasario 27 d.,

<http://www.lvat.lt/lt/naujienos/visos-naujienos/archyvas/lvat-vilniaus-joachimo-f7na/p10.html>

¹³⁸ „Vilniaus J. Lelevelio mokyklai suteiktas gimnazijos statusas“, L24.lt, 2017 balandžio 25 d.,

<http://l24.lt/lt/svietimas/item/186324-vilniaus-j-lelevelio-mokyklai-suteiktas-gimnazijos-statusas>

¹³⁹ „Šešios Vilniaus mokyklos skundžia pertvarką teismuose“, Kauno diena, 2015 rugpjūčio 19 d.,

<http://kauno.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/sesios-vilniaus-mokyklos-skundzia-pertvarka-teismuose-706209>

¹⁴⁰ Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2014-2015 metų bendrasis planas, Vilniaus miesto savivaldybės dokumentų paieška,

<https://www.vilnius.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=30237058>

gyvenančių toliau negu 3 km nuo lankomos mokyklos, o savivaldybės negali tinkamai užtikrinti jų transportavimo.¹⁴¹

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė neretai gauna mokyklų bendruomenių skundus dėl netinkamai vykdomo mokyklų tinklo reorganizavimo. Kontrolierė nurodo, kad dažna savivaldybių daroma klaida – mokyklų optimizavimo poreikio vertinimas vien iš ekonominės pusės, neatsižvelgiant į mokyklos istoriją, kultūrą, reikšmę ją lankantiems mokiniams. Kontrolierės teigimu, savivaldybės, planuojančios reformas, visų pirma, turi konsultuotis su mokyklų bendruomenėmis, mokinių tėvais. Be to, dėl pažeidžiamo amžiaus, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas pradinių mokyklų pertvarkoms, kad nenukentėtų mažiausių moksleivių švietimo prieinamumas ir mokymo kokybė.¹⁴²

Apibendrinusi šiame poskyryje analizuotą informaciją, darbo autorė teigia, jog Lietuvos tautinių mažumų bendruomenių pareiškimai dėl diskriminacijos savivaldybėms vykdamas mokyklų tinklo optimizaciją yra nepagrįsti, kadangi vykdomos reformos liečia visas Lietuvos mokymo įstaigas, neskirstant jų pagal mokomąją kalbą ar mokinių tautinę priklausomybę. Tačiau, pažymėtina, kad savivaldybių vykdomos reformos gali apskritai neigiamai paveikti visų mokinių teisę į mokslą, jeigu nebus atsižvelgiama į teisėtus vaikų interesus ir poreikius. Savivaldybės turi įsitikinti, kad dėl planuojamų pertvarkymų vaikų kelias į mokyklą netaps sunkus ir pavojingas, ugdymo kokybė nepablogės, o tautinių mažumų vaikai nepraras savo etninės tapatybės.

Kaip jau buvo minėta pirmame darbo skyriuje, kol kas Lietuvos socialiniai duomenys rodo ne itin gerą tautinių mažumų išsilavinimo lygį bei padėtį aukštojo mokslo ir įsidarbinimo sferose. Kai kurios mažumos, kaip antai lenkų tautinė mažuma žymiai atsilieka nuo kitų tautybių gyventojų pagal išsilavinimą. Be to, „tautinėms mažumoms priklausantys asmenys santykinai dažniau užima žemesnes pozicijas darbo rinkoje nei daugumos atstovai“¹⁴³. Ypatingai problemine tautine mažuma šiose srityse yra laikomi romai. Todėl jų švietimo ir nuo jo priklausančio užimtumo darbo rinkoje problematika bus nagrinėjama atskirai, kitame darbo poskyryje.

¹⁴¹ Ataskaita dėl savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos, Vilnius, 2017 vasario 9 d., https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/kiti/Savivaldybi%C5%B3%20mokykl%C5%B3%20tinklo%20pertvarkos%202015-2016%20m_m_%20ataskaita.pdf

¹⁴² Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 101.

¹⁴³ Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties ataskaita, Vilnius, 2015 gruodžio 7 d., 9, https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEum%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf

2.3. Romų tautinės mažumos švietimo padėtis

Neabejotinai, pažeidžiamiausia tautine mažuma tiek Lietuvoje, tiek Europoje yra laikomi Romų tautybės asmenys. Ypatingai sudėtingą romų padėtį įvairiose srityse: socialinėje, būsto, švietimo, užimtumo, sveikatos apsaugos itt. nuolat tiria valstybių nacionalinės institucijos, tarptautiniai komitetai ir organizacijos. Romų tautinei mažumai priklausantys asmenys yra atskiriami nuo likusios visuomenės dalies ir sunkiai integruojasi. Viena iš tokio socialinio atskyrimo priežasčių - žemas išsimokslinimo lygis. Atsižvelgiant į patiriamą diskriminaciją švietimo srityje, romų tautybės vaikai gauna ribotos apimties išsilavinimą, susiduria su problemomis užimtumo srityje ir retai oficialiai įsidarbina.

2.3.1. Romų tautinės mažumos švietimo problemos tarptautinėje erdvėje

Patariamasis Komitetas savo nuomonėse išreiškia susirūpinimą, kad romų tautybės vaikai yra visiškai atskirti nuo kitų tautybių bendraamžių, jiems kuriamos atskiros specialios klasės ar mokyklos, jie nepagrįstai priskiriami prie specialiųjų poreikių ar protinę negalią turinčių asmenų grupės. O mokymo programos specialiosiose klasėse ar mokyklose yra žymiai mažesnės apimties ir prastesnės kokybės, lyginant su mokymo programomis paprastose mokyklose. Vaikai, baigę tokias klases yra mažiau raštingi, neturi galimybių siekti aukštojo išsilavinimo ir susiduria su sunkumais ieškodami darbo¹⁴⁴.

2006 m. UNICEF ataskaitoje pažymėta, kad didžioji dalis romų vaikų lanko atskiras mokyklas arba atskiras klases paprastose bendrojo lavinimo mokyklose. Atsižvelgiant į socialinę segregaciją, romų mokyklos ir klasės yra perpildytos, o daugiau kaip 75 proc. romų vaikų, neturinčių sveikatos sutrikimų, Europoje yra siunčiami į specialiąsias mokyklas, skirtas asmenims su psichine negalia. Vis dėlto, 2001 m. Vengrijos Atviros visuomenės instituto pateikta informacija, 64 proc. romų vaikų, lankančių specialiąsias mokyklas Bulgarijoje, Vengrijoje, Slovakijoje yra protiškai atsilikę. Tačiau, atliktų tyrimų duomenimis, jau po dviejų metų šie vaikai yra pasirengę mokytis pagal normalią pagrindinio ugdymo programą ir gali būti perkelti į bendrojo lavinimo mokyklas, bet dėl įvairių priežasčių lieka specialiosiose. Romų vaikų tėvai, nesuprasdami savo veiksmų pasekmių bei teigdami, kad neturi alternatyvų, sutinka, kad jų atžalos lankytų tokias mokyklas, siekdami gauti numatytą paramą, t.y. maisto subsidijas, mokymo priemones, transportavimo ir apgyvendinimo paslaugas.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 77: par. 68.

¹⁴⁵ UNICEF, *The State of the World's Children 2006. Excluded and Invisible* (New York: UNICEF, 2006): 24.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje buvo nagrinėjamos kelios bylos dėl romų vaikų segregacijos švietimo srityje, iš kurių svarbiausia – *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*. Bylos pareiškėjai – 18 romų tautybės vaikų, specialiųjų mokyklų Čekijoje (Ostravoje) mokinių, atstovaujамų Europos Romų Teisių Centro, 2000 m. kreipėsi į EŽTT dėl patiriamos diskriminacijos Čekijos švietimo sistemoje rasinės ar etninės kilmės pagrindu. Nuo 1996 iki 1999 m. pareiškėjai buvo siunčiami į specialiąsias mokyklas, skirtas vaikams su specialiais poreikiais, kuriose jie įgyja žemesnio lygio išsilavinimą, nes mokami pagal susilpnintą programą. Vaikų siuntimas į šias mokyklas buvo grindžiamas psichologiniu testu, apibrėžiančiu vaiko intelektualius sugebėjimus bei vaiko tėvų arba globėjų sutikimu. Ieškovų teigimu, minėti testai buvo neobjektyvūs, kadangi rengėjai neatsižvelgė į romų vaikų išsimokslinimo lygį (dauguma vaikų nelanko priešmokyklinių mokymo įstaigų) bei kalbinius berjerus (kai kurie silpnai moka čekų kalbą). Visgi, neatsižvelgiant į pareiškėjų atstovų pateiktus statistinius įrodymus, jog pagal tokią sistemą, specialiosiose mokyklose atsiduria neproporcingai daug (daugiau negu pusė visų mokinių) romų tautybės vaikų, Teismas nusprendė, jog Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 str. (diskriminacijos draudimas) bei Konvencijos Pirmojo Protokolo 2 str. (teisė į mokslą) nebuvo pažeisti. Tačiau, 2007 m. EŽTT Didžioji Kolegija peržiūrėjo bylą ir priėmė priešingą ankstesniam sprendimą. Teismas iš naujo įvertino pateiktus statistinius ir tyrimų duomenis, kad atliekami psichologiniai testai yra nenuoseklūs, neišsamūs, neatspindi tikrųjų vaikų gabumų ir atlieka tik formalų vaidmenį, nes iš tikrųjų vaikai yra skirstomi pagal rasinę ar etninę kilmę. Be to, pažymėta, kad toks testas yra atliekamas vieną kartą ir neatsižvelgiant į vaiko padarytą pažangą, jo gabumai nėra peržiūrimi ir jis neperkeliamas į paprastą bendrojo lavinimo mokyklą. Didžioji kolegija nusprendė, kad toks „kvazi-automatinis“ romų tautybės vaikų priskyrimas prie specialiųjų mokyklų, be galimybės vėliau, kartu su kitų tautybių mokiniais lankyti bendrojo lavinimo mokyklą lemia romų vaikų izoliaciją ir pažeidžia Konvencijos 14 bei Pirmojo protokolo 2 str.¹⁴⁶

Šių nuostatų pažeidimą EŽTT taip pat konstatavo *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* bei *Sampanis ir kiti prieš Graikiją* bylose. *Oršuš* byloje penkiolika romų tautybės mokinių pateikė skundą dėl patiriamos rasinės diskriminacijos bendrojo lavinimo mokyklose Kroatijoje. Pareiškėjai buvo siunčiami į specialias klases, kuriose mokėsi tik romų tautybės vaikai. Valstybė šį atskyrimą grindė romų vaikų nesugebėjimu mokytis mišrioje mokyklose dėl žemo kroatų kalbos mokėjimo lygio. Tačiau mokymas tokiose klasėse buvo silpnas, nenukreiptas į kroatų kalbos stiprinimą. Kiti romų vaikų įgūdžiai nebuvo tobulinami, o pasiekimai ir padaryta pažanga – iš naujo peržiūrimi. Todėl romų tautybės mokiniai likdavo mokytis specialiose, jiems

¹⁴⁶ *D.H. and Others v. the Czech Republic*, no. 57325/00, ECHR, 13 November 2007, par. 1-3, 16, 19, 20, 41, 49, 200-210.

sudarytose klasėse, be galimybės integruotis į normalias klases su kitais mokiniais. Atsižvelgiant į tokį, vien dėl priklausymo romų tautinei mažumai, vykdomą diskriminacinį atskyrimą, EŽTT pripažino Konvencijos pažeidimą. Tuo tarpu 2008 m. *Sampanis* byla buvo susijusi su tuo, jog Graikijos valdžia neužregistravo į mokyklą daugiau kaip 50 romų tautybės vaikų ir be jokių tinkamų patikrinimų nusiuntė juos į parengiamąsias klases. Šių mokinių pasiruošimas nebuvo stebimas, pasiekimai nebuvo peržiūrimi, o kitų tautybių vaikų tėvai netgi rengė protestus prieš romų vaikų perkėlimą į pagrindines klases. Tokį agresyvų diskriminacinį požiūrį į romų tautybės vaikų teisę mokytis paprastose pagrindinėse mokyklose Teismas įvertino kaip Konvencijos 13 str., 14 str. bei Pirmojo protokolo 2 str. pažeidimą.¹⁴⁷ Šios bylos rodo akivaizdų subjektyvų įvairių valstybių valdžios institucijų ir visuomenių nusistatymą prieš romų tautybės asmenų integraciją švietimo srityje. Tačiau, pabrėžtina, kad būtent švietimas – turėtų tapti jungiančia grandimi tarp romų ir kitų tautybių asmenų. Skirtingų tautybių vaikai, nuo mokyklinio amžiaus turi būti kartu mokomi tolerancijos ir supratimo, jog valstybės visuomenė – tai darnus, vieningai veikiantis mechanizmas.

2014 m., praėjus 7 metams po sprendimo *D.H.* byloje priėmimo, šešios tarptautinės nevyriausybinės organizacijos (tarp kurių ir Amnesty International) paskelbė, kad ši liūdna praktika tęsiasi ir romų vaikai Čekijoje, neturintys protinių negalių vis dar yra siunčiami į „praktines mokyklas“. Organizacijų teigimu, romų tautybės vaikų skaičius tokiose mokyklose iki šiol lieka neproporcingai didelis (net trečdalis vaikų yra romų tautybės), tačiau diskriminaciją patiria ir paprastose mokyklose besimokantys romai. Net ir paprastose mokyklose romų vaikai yra mokomi atskirai nuo kitų mokinių, o neretai jiems skirtų klasių ir mokyklų buveinės randamos už kelių šimtų metrų nuo kitų, čekų vaikų lankomų mokyklų.¹⁴⁸

Patariamasis Komitetas 2015 m. nuomonėje Čekijos Respublikai, taip pat nurodė, kad neproporcingas romų vaikų siuntimas į „praktines mokyklas“, kuriose jie yra mokami pagal ribotą ugdymo programą, dar tęsiasi. Nors 2005 m. Čekijos valdžia priėmė įstatymą, kuriuo „specialiosios mokyklos“ buvo pervadintos „praktinėmis“, jokie esminiai pakeitimai šiose mokyklose nebuvo padaryti. Mokymas toliau vyko pagal „specialiąją“ programą ir mažesni ugdymo turinį, kuris vėliau neleidžia mokiniams siekti aukštojo mokslo. 2012 m. Čekijos Vyriausybė priėmė du Švietimo planus, kuriais buvo siekiama sumažinti romų vaikų skaičių „praktinėse mokyklose“. Tačiau, planuose numatyto tikslo pasiekti nepavyko. Atvirksčiai, remiantis duomenimis iš Europos Tarybos Generalinio Sekretoriaus specialaus atstovo romų

¹⁴⁷ „Vaiko teisių apsauga“, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, žiūrėta 2017 lapkričio 4 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakId=8277&kalbId=1#%C5%A1vietimas>; Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 116.

¹⁴⁸ „Tebesitęsia romų tautybės vaikų diskriminacija mokyklose“, The League of Human Rights, 2014 lapkričio 19 d., <https://www.liberties.eu/lt/news/cekui-mokyklose-diskriminuojami-romu-vaikai/2326>

klausimais, nuo 2012 m. iki 2013-2014 m. romų vaikų skaičius „specialiosiose klasėse“ padidėjo nuo 28,2 proc. iki 32,4 proc., tuo tarpu, paprastose bendrojo ugdymo mokyklose – sumažėjo nuo 10,3 proc. iki 9,5 proc. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų lankomumas yra taip pat žemas, jas lanko tik 30 proc. visų Čekijos romų tautybės vaikų.¹⁴⁹

Vis dėlto, Patariamąjį Komitetą džiugina paskutiniai valstybės veiksmai, t.y. 2015 m. priimti Švietimo įstatymo pakeitimai, pašalinę probleminę nuostatą, remiantis kuria, vaikams, neturintiems protinės negalios, buvo leidžiama lankyti „praktines (specialiąsias) mokyklas“. Be to, Komitetas teigiamai įvertino ir Čekijos valdžios institucijų sprendimą paskutinius priešmokyklinio ugdymo metus padaryti privalomais ir nemokamais. Todėl rekomendavo valstybei nedelsiant imtis visų suplanuotų ir būtinų priemonių, kad pašalinti besitęsiančią diskriminacinę praktiką švietimo srityje romų tautybės vaikų atžvilgiu, t.y. užtikrinti, kad jie, nebūtų mokomi „specialiosiose mokyklose“ (nebent buvo išreikštas visapusiškas sutikimas) ir turėtų lygias galimybes gauti visų lygių kokybišką išsilavinimą.¹⁵⁰

2.3.2. Romų tautinės mažumos švietimo problemos Lietuvoje

Lietuvos valdžios institucijos, užtikrinančios romų tautybės asmenų teises ir teisėtus interesus švietimo srityje, susiduria, iš esmės, su tomis pačiomis problemomis, kaip ir minėtose Europos valstybėse. Visų pirma, tai socialinė romų tautinės mažumos atskirtis, dėl kurios romų vaikai negali savarankiškai atvažiuoti į mokyklą, vėluoja į pamokas, neturi reikiamų mokymo priemonių. Antra, tai romų vaikų tėvų nesirūpinimas atžalomis. Tėvai, dėl savo neišprusimo, negali padėti vaikams ruošti namų darbų, nesidomi vaikų pasiekimais, nedalyvauja mokyklų veiklose, nebendruoja su mokytojais, nepažymi vaikams išsilavinimo svarbos, dėl ko šiems trūksta motyvacijos mokytis ir lankyti mokyklą.

2016 m. Mokinių registro duomenimis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose (Vilniuje, Panevėžyje, Jonavos raj., Šalčininkų raj.) mokėsi 419 romų tautinei mažumai priklausančių mokinių. Romų vaikai paprastai beveik nelanko darželių ir silpnai dalyvauja priešmokykliniame ugdyme. Bendrąjį privalomą ugdymą jie pradeda vėliau nei kitų Lietuvos gyventojų vaikai. Prastas lankomumas lemia ryškų romų vaikų atsilikimą pagal klases, kartais vaiko amžius

¹⁴⁹ Advisory Committee. Fourth Opinion on the Czech Republic. Summary, 16 November 2015, ACFC/OP/IV(2015)004, 1, 24-25.

¹⁵⁰ Advisory Committee, *supra* note, 148: 2.

neatitinka klasės net 2-3 metais. Todėl daug romų vaikų susiduria su mokymosi sunkumais, dėl ko vėliau anksti pasitraukia iš bendrojo ugdymo mokyklos.¹⁵¹

Tam, kad išvengtų minėtų problemų, mokytojai, pirmiausia, turi atsižvelgti į romų tautybės vaikų socialinius ir kultūrinius skirtumus, jiems reikalingą ugdymo specifiką ir stengtis kuo labiau juos socializuoti, neatskiriant nuo likusios klasės ar mokyklos dalies. Visgi neretai romų vaikams, atsižvelgiant į intelektinių gabumų trūkumą gali būti skiriamas mokymas pagal specialią ugdymo programą. Tačiau tam, kad vaikas, turintis specialių poreikių, galėtų kuo greičiau pereiti į mokymą pagal įprastą bendrojo ugdymo programą, šį specialųjį ugdymą rekomenduojama pradėti dar ikimokykliniame amžiuje ir stengiantis neizoliuoti vaiko nuo kitų bendraamžių. „Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymas Lietuvoje remiasi inkluzinio ugdymo filosofija, t.y. švietimo paslaugų teikimo procese dedamos pastangos atsižvelgti į visų vaikų poreikių įvairovę, juos įtraukiant į ugdymąsi, kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą, kartu mažinant atskirtį švietimo sistemoje“¹⁵². Sudėtingesniais atvejais, vaikui gali būti suteikta mokytojo padėjėjo, socialinio psichologo ar kito specialisto pagalba (Vilniaus mokyklose 2013 m. veikė du romų mokytojų padėjėjai ir vienas socialinis darbuotojas¹⁵³). Jei, vis dėlto tokia pagalba nėra pakankama, mokinys gali būti nukreiptas į specialiąją mokyklą. Pažymėtina, kad Lietuvoje „į specialiąsias mokyklas gali būti priimami tik mokiniai, turintys pedagoginės psichologinės tarnybos (ar švietimo pagalbos tarnybos) pažymą dėl nustatytų didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių“¹⁵⁴.

Patariamasis Komitetas 2013 m. nuomonėje Lietuvai išreiškė susirūpinimą, kad romų tautybės vaikai Lietuvoje vis dar susiduria su sunkumais švietimo srityje ir sudaro itin didelę asmenų, nebaigusių mokyklos, dalį. Komitetas pažymėjo, kad romų bendruomenės atstovų teigimu, mokytojai nenoriai dirba su romų vaikais: neįtraukia jų į bendrą mokyklos veiklą, neskatina aktyviau dalyvauti klasėse pamokų metu, dažnai neužduoda namų darbų. Be to, Vilniaus miesto savivaldybė neatsižvelgia į bendruomenės prašymus sureguliuoti viešojo transporto (pvz. iš Kirtimų) tvarkaraščius ir pritaikyti juos prie įprastų mokyklinių užsiėmimų valandų. Todėl romų vaikams yra sudėtinga lankyti bendrojo lavinimo mokyklas ir gauti kokybišką išsilavinimą. Komitetas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad daug romų tautybės vaikų

¹⁵¹ Vita Kontvainė, *Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinant romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planą galimybių studija* (Vilnius: Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, 2016): 10-13.

¹⁵² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Pažyma dėl tomų tautybės vaikų teisės į mokslą užtikrinimo, 2014-08-19, Nr. (6.1-2013-329)PR-156, 11.

¹⁵³ Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania, ACFC/OP/III(2013)005 (Strasbourg: Council of Europe, 2014), par. 81.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius, *supra* note, 151: 7.

mokosi atskirose, specialiose klasėse ir mokyklose, tad paragino valdžios institucijas nedelsiant imtis veiksmų, kad užtikrinti romų tautinei mažumai prieinamą ir tinkamą švietimą.¹⁵⁵

2014 m. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierė (toliau – kontrolierė), analizuodama teisės aktus, statistinius duomenis bei apklausų rezultatus, atliko tyrimą dėl romų tautybės vaikų padėties Lietuvos specialiosiose mokyklose. Savo ataskaitoje kontrolierė nurodė, kad tokias mokyklas Lietuvoje lanko 50 (beveik 9 proc.) romų vaikų, iš kurių dauguma mokosi Dabikinės (Akmenės raj.) ir Žagarės (Joniškio raj.) specialiosiose mokyklose. Tačiau, atlikus tyrimą, nustatyta, kad šių vaikų priskyrimas prie specialiųjų mokyklų mokinių yra pagrįstas, nesiremiantis vien priklausymo romų tautinei mažumai faktu - 21 romų mokinys turėjo dokumentus, patvirtinančius specialiojo ugdymo poreikį, kuriuos išdavė kompetentingi specialistai, objektyviai įvertinę vaikų gebėjimus. Be to, kontrolierė nurodė, jog Dabikinės ir Žagarės specialiosiose mokyklose romų vaikai nėra izoliuojami nuo kitų vaikų, jiems užtikrinamos galimybės dalyvauti įvairiose mokyklų veiklose ir gauti visapusišką ugdymą, todėl teigtina, kad romų vaikai šiose mokyklose neturi pagrindo jaustis atskirti ir diskriminuojami dėl savo tautybės. Susirūpinimą kelia tik interviu būdu gauta informacija, jog romų vaikų tėvai, susidūrę su sunkumais, galėtų leisti vaikus į tokias specialiąsias mokyklas, siekiant gauti socialinę paramą ir galimybę vaikams gyventi specialiosios mokyklos bendrabytyje. Kontrolierės teigimu, „jei socialinės pagalbos poreikiai būtų tenkinami kitokiais būdais, bent jau dalis mokinių, dabar lankančių specialiąsias mokyklas, galėtų būti integruoti į bendrojo ugdymo sistemą“¹⁵⁶. Visgi, tarp priežasčių, skatinančių romų tautinei mažumai priklausančius tėvus pasirinkti savo vaikui specialiąją mokyklą, o ne galimybę mokytis pagal specialiojo ugdymo programą įprastoje mokykloje, nurodomas baiminimasis dėl to, kad vaikas tokioje mokykloje sunkiai adaptuosis, dėl savo specialiųjų poreikių susidurs su bendraamžių patyčiomis bei negaus pakankamai mokytojų dėmesio, kuris, atsižvelgiant į nedidelį mokinių skaičių, užtikrinamas specialiosiose mokyklose.¹⁵⁷

Apibendrinant tiek Lietuvos, tiek analizuotų Europos valstybių romų integravimo švietimo srityje politiką, darytina išvada, kad valstybėms trūksta veiksmingesnių ir intensyvesnių priemonių, užtikrinant šios tautinės mažumos teisės į mokslą įgyvendinimą. Romų vaikai vis dar yra izoliuojami nuo kitų tautybių mokinių ir leidžiami į specialias klases ar net mokyklas. Tam, kad ši diskriminacinė praktika baigtųsi, valdžios institucijos turi sudaryti sąlygas mokytojams skirti pakankamą dėmesį visų tautybių mokiniams mišriose klasėse, atsižvelgti į kiekvieno jų asmeninius gabumus ir poreikius ar skirti mokytojams padėjėjus darbui su romų tautybės vaikais.

¹⁵⁵ Advisory Committee, *supra* note, 153: par. 81, 83.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2014 metų veiklos ataskaita, 2015-04-01, Nr. 4-2, 59.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 57-61.

Tik užtikrinus tinkamą romų tautinei mažumai priklausančių asmenų švietimą, galima bus pakeisti jų sąmoningumą bei požiūrį į išsilavinimą. O šie mąstymo pakeitimai, savo ruožtu, padėtų jiems siekti aukštojo išsilavinimo, suteiktų daugiau galimybių oficialiai įsidarbinti ir socializuotis visuomenėje.

3. VALSTYBINIAI BRANDOS EGZAMINAI

Nors dažniausiai tautinėms mažumoms, atsižvelgiant į tarptautinius standartus suteikiamos galimybės įgyvendinti teisę mokytis savo gimtąją kalbą, visgi neretai ši teisė persipjauna su valstybės siekiu saugoti ir stiprinti oficialią valstybinę kalbą. Todėl susiklosto situacijos, kai tautinėms mažumoms priklausantys mokiniai kitų mokyklinių dalykų, išskyrus gimtosios kalbos pamokas, mokosi valstybine kalba arba mokydamiesi visų dalykų savo kalba, baigiamuosius egzaminus privalo laikyti valstybine kalba. Daugumoje Europos šalių brandos egzaminų programos nėra diferencijuojamos pagal abiturientų tautybę, todėl mokiniai baigiantys valstybinės kalbos mokyklą ir mokiniai, besimokantys savo gimtąją kalbą brandos egzaminus laiko vienodomis sąlygomis, oficialia valstybine kalba. Kitokia situacija tam tikrą laiką egzistavo Lietuvoje ir jos kaimyninėse valstybėse.

Pavyzdžiui, Estijoje iki 2000 m. rusų mokyklose buvo privalomos estų kalbos pamokos, tačiau kitų dalykų mokymasis ir egzaminų laikymas vyko tik rusų kalba. Tokia situacija lėmė rusų tautinės mažumos Estijoje socialinį atskyrimą, todėl valstybės valdžia nusprendė pradėti jų integravimo procesą remiantis „Estijos visuomenės integravimo 2000–2007 m. programa“. Realiai ši programa pradėta įgyvendinti tik 2007 m.: „2007–2008 m. m. rusakalbių mokyklų 10-os klasės pradėjo mokytis estų kalba estų literatūros kursą, 2008–2009 m. m. – dar 2–3 kursus papildomai, 2009–2010 m. m. – estų literatūrą ir 5 kitus kursus, o jau 2011–2012 m. m. dešimtokai mokėsi 60 proc. kursų estų kalba“¹⁵⁸. Patariamasis Komitetas dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos taikymo (toliau – Patariamasis Komitetas) savo 2011 m. rekomendacijoje Estijai nurodė, kad toks staigus mokymo programų pakeitimas rusakalbių mokyklose neigiamai paveikė mokymo kokybę¹⁵⁹. 2015 m. nuomonėje dėl Estijos Komitetas akcentavo, jog rusų mokyklą baigiantys mokiniai laiko vienodą anglų kalbos brandos egzaminą kaip ir moksleiviai iš estų mokyklų. Tokia situacija Komiteto teigimu yra nesąžininga, kadangi rusakalbių mokyklose anglų kalbos pamokoms skiriama žymiai mažiau valandų. Todėl, Estijos valdžia turi atsižvelgti į rusų mokyklų mokymo kokybę, mokytojų kvalifikaciją dėstyti dalykus estų kalba bei atsižvelgti į rusų tautinės mažumos Estijoje interesus ir ieškoti abiemis pusėms tinkamų sprendimų.¹⁶⁰ Pati rusų bendruomenė Estijoje šį mokymo perėjimą iš rusų į estų kalbą

¹⁵⁸ Švietimo ir mokslo ministerija, *supra* note, 44: 6.

¹⁵⁹ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 209.

¹⁶⁰ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 14 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (4th cycle) (Strasbourg: Council of Europe, 2017): 12.

pavadino asimiliaciniu, tačiau Estijos valstybės teigimu tokia priemonė buvo būtina integravimo proceso dalimi¹⁶¹.

Latvijoje tautinių mažumų švietimo padėtis iš esmės pradėjo keistis 1998 m., po naujo Švietimo įstatymo priėmimo, kurio pagrindu pradėtas dvikalbis tautinių mažumų ugdymas. Pradinės ir pagrindinės tautinių mažumų mokyklos Latvijoje prie dvikalbio mokymo perėjo 2002–2003 m. m., tuo tarpu vidurinės mokyklos laipsnišką perėjimo procesą baigė tik 2007 m. Nuo 2007 m. brandos egzaminų užduotys Latvijoje teikiamos tik latvių kalba, tačiau tam tikrą laiką mokiniai galėjo pasirinkti kalbą, kuria laikyti egzaminą. „2008–2009 m. m. 60 proc. tautinių mažumų mokyklų abiturientų rinkosi laikyti valstybinius egzaminus latvių kalba, 40 proc. – rusų kalba“¹⁶². 2011 m. Latvijos švietimo ministerijos duomenimis mokinių iš latvių ir tautinių mažumų mokyklų valstybinių brandos egzaminų rezultatai buvo panašūs, todėl įgyvendintas valstybinės kalbos stiprinimas nepablogino tautinių mažumų Latvijoje švietimo padėties.¹⁶³

Tautinių mažumų, įskaitant lietuvių tautinę mažumą Lenkijoje, švietimo padėtis teoriškai ir praktiškai skiriasi. Lenkijos Respublikos teisės aktai įtvirtina tautinių mažumų teisę mokytis savo gimtąja kalba bei įpareigoja už bendrąjį ugdymą atsakingas institucijas sudaryti sąlygas tinkamam tautinių mažumų gimtosios kalbos mokymuisi. Vis dėlto praktiškai, dėl silpno valstybės finansavimo tautinių mažumų mokyklos neturi galimybės pilnai įgyvendinti savo teisės mokytis gimtąja kalba. Pavyzdžiui, remiantis 2011 m. duomenimis lietuvių tautinei mažumai priklausantys mokiniai Lenkijoje neturėjo nė vieno vadovėlio lietuvių kalba, todėl gimtosios kalbos mokymas vyko per bendravimą su mokytoju, skaitant ir aptariant informaciją iš vadovėlių lenkų kalba. Kebli situacija susidarė ir su brandos egzaminų laikymu. Teoriškai tautinėms mažumoms priklausantys mokiniai gali laikyti egzaminus savo kalba, tačiau faktiškai sukurta sistema, kad dėl savo pačių saugumo ir patogumo mokiniai baigiamuosius egzaminus renkasi laikyti lenkų kalba.¹⁶⁴ „Humanitarinių dalykų egzaminų kalbos pasirinkimas yra sublokuotas – juos visus galima laikyti tik viena iš pasirinktų kalbų: lenkų arba mažumos. Tad pasirinkus mažumos kalbą, ja laikomas ir lenkų kalbos egzaminas, o pasirinkus lenkų kalbą – ir mažumos kalbos egzaminas. Esant tokiai tvarkai, patogiau visai nesirinkti savo gimtosios (mažumos) kalbos egzamino“¹⁶⁵.

Savo 2012 m. nuomonėje Ukrainai Patariamasis Komitetas palankiai įvertino valstybės pakeitimus, sudariusius galimybę tautinių mažumų abiturientams pasirinkti, kuria kalba – rusų,

¹⁶¹ Švietimo ir mokslo ministerija, *supra* note, 44: 6.

¹⁶² *Ibid.*, 7.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ *Ibid.*, 7-8.

¹⁶⁵ *Ibid.*, 8.

rumunų, moldovų, vengrų, lenkų ar krymo totorių - laikyti baigiamuosius egzaminus. Vis dėlto, nauja sistema turėjo trūkumų. Tautinių mažumų atstovai skundėsi prastu egzaminų užduočių vertimu. Jų teigimu, tinkamai išverstos buvo tik užduotys rusų kalba, todėl mokiniai buvo raginami rinktis rusų kalbos egzaminus, nors tai nėra jų gimtoji kalba. Komitetas rekomendavo Ukrainai kuo greičiau išspręsti šią problemą, kad visų tautinių mažumų atstovai turėtų lygias baigiamųjų egzaminų kalbos pasirinkimo galimybes.¹⁶⁶

Aukščiau minėtų valstybių pavyzdžiai rodo tendenciją, kad netgi valstybėse, kur ilgą laiką tam tikroje dalyje mokyklų buvo įgyvendinama dvikalbė mokymo sistema, artėjama prie visiems mokiniams, neatsižvelgiant į jų tautybę, vienodų egzaminų laikymo sąlygų ir kalbos. Panaši reforma, sukėlusį daug diskusijų ir tautinių mažumų pasipiktinimą nuo 2011 m. pradėta vykdyti ir Lietuvos Respublikoje. Ši situacija reikalauja detalesnio tyrimo, todėl kitos antro skyriaus dalys bus skirtos valstybinių brandos egzaminų, o ypač lietuvių kalbos ir literatūros egzaminų problemos Lietuvoje analizei.

3.1. Valstybinių brandos egzaminų problema Lietuvoje

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos Respublika neatšaukė galiojančio Tautinių mažumų įstatymo, garantavusio „teisę mokytis gimtąja kalba“¹⁶⁷ bei nekeitė jau įsistovėjusio tautinių mažumų švietimo modelio (valstybėje toliau funkcionavo tautinių mažumų mokyklos, užtikrinančios visų dalykų mokymąsi gimtąja kalba, išskyrus atskirą valstybinės kalbos kursą). Tačiau jau pirmajame savo pranešime Patariamajam Komitetui dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos taikymo, Lietuva pažymėjo rengiamos naujos Švietimo įstatymo redakcijos pakeitimus, siekį stiprinti valstybinės kalbos mokymąsi ir sprendimą atsaukti galimybę tautinių mažumų mokyklų abiturientams baigiamuosius brandos egzaminus laikyti savo gimtąja kalba. Patariamasis Komitetas palankiai vertino valstybės veiksmus dėl mažumų integracijos tobulinimo, stiprinant valstybinės kalbos mokymąsi, tačiau pabrėžė, kad drastiški sprendimai gali turėti neigiamą įtaką mokymuisi gimtąja kalba¹⁶⁸.

Visgi 2011 m. kovo 17 d. buvo priimta nauja Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo redakcija, turėjusi ypatingai didelę reikšmę tautinių mažumų švietimo reguliavimui Lietuvoje. Naujos redakcijos 30 str. 2 d. nustatyta, kad „<...> Bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje, kurios nuostatuose (įstatuose), atsižvelgiant į tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokinių pageidavimą, įteisintas mokymas tautinės mažumos kalbos arba mokymas tautinės mažumos

¹⁶⁶ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 159: 73.

¹⁶⁷ „Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas“, *Valstybės žinios* 34, 485 (1989).

¹⁶⁸ Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, *supra* note, 23: 205.

kalba, ugdymo procesas gali būti vykdomas arba kai kurie dalykai mokomi tautinės mažumos kalba. Šiose mokyklose lietuvių kalbos dalykas yra sudėtinė ugdymo programos dalis ir jos mokymui skiriama ne mažiau laiko kaip gimtosios kalbos mokymui. <...>¹⁶⁹ Lietuvos švietimo ekspertų teigimu, toks „pamokų lietuvių kalbai skaičius nėra didinimas gimtosios kalbos sąskaita – jai skirtas pamokų skaičius išliko nepakeistas“¹⁷⁰. Tačiau, pažymėtina, kad naujos reformos pagrindu, temų, susijusių su Lietuvos istorija, geografija ir pilietiškumo ugdymu įvairių dalykų kontekste privalo būti mokama valstybine lietuvių kalba (pagal ankstesnę reguliavimą, klausimas dėl tam tikrų dalykų ir temų dėstymo valstybine kalba buvo paliktas pačių moksleivių ir jų tėvų diskrecijai)¹⁷¹. Vadinasi, praktiškai gimtosios kalbos vartojimas tautinių mažumų mokyklose yra sumažintas.

Vis dėlto labiausiai problematiška ir teisiškai nestabilia reforma laikomas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos suvienodinimas lietuviškų ir nelietuviškų mokyklų abiturientams. Po 2011 m. įvestų pakeitimų Švietimo įstatymo 38 str. 4 d. numato, jog „visos bendrojo ugdymo mokyklos užtikrina lietuvių kalbos mokėjimą pagal bendrąją švietimo ir mokslo ministro patvirtintą programą (pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo ir brandos egzaminų)“¹⁷². 2011 m. liepos 11 d. Įsakymu Nr. V-1197 LR Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius patvirtino suvienodintą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programą (1 punktą), nustatydamas brandos egzaminų ir įskaitų pagal šio įsakymo 1 punktu patvirtintas brandos egzaminų ir įskaitų programas organizavimą ir vykdymą nuo 2013 metų (3 punktą)¹⁷³. Programos 27 punktą skelbia, kad „kalbos taisyklingumo ir kalbinės raiškos normų aprašas kandidatų iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba ir tautinės mažumos mokomąja kalba darbams vertinti pereinamuoju laikotarpiu yra nustatomas pagal Nacionalinio egzaminų centro tyrimų duomenis ir skelbiamas tinklalapyje www.nec.lt iki 2012 m., 2013 m. ir 2014 m. lapkričio 15 d.“¹⁷⁴. 2012 m. gegužės 9 d. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-776, lietuvių kalbos ir literatūros pakoreguotoje programoje nustatyta, kad „laikant vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą būtų taikomos skirtingos vertinimo normos abiturientams

¹⁶⁹ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *supra* note, 11.

¹⁷⁰ „Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sudarytos Lietuvos švietimo ekspertų grupės tautinių mažumų klausimais pareiškimas“, Voruta.lt, Vilnius, 2011 lapkričio 29 d., <http://www.voruta.lt/ministro-pirmininko-a-kubiliaus-sudarytos-lietuvos-svietimo-ekspertu-grupes-tautiniu-mazumu-klausimais-pareiskimas/>

¹⁷¹ Elżbieta Kuzborska, „Reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie w 2011 r. w świetle międzynarodowych standardów ochrony [The Lithuanian national minority education reform in 2011 in the context of international standards of protection]“, *Rocznik SNPL, Tom 13-14* (2014): 72.

¹⁷² „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *op. cit.*

¹⁷³ „Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“, *supra* note, 12.

¹⁷⁴ *Ibid.*

iš mokyklų tautinės mažumos kalba 8 metų pereinamuoju laikotarpiu¹⁷⁵. Vadinasi, iki 2020 m. tautinių mažumų mokyklų mokiniai, laikydami lietuvių kalbos ir literatūros baigiamąjį egzaminą, turi tam tikrus palengvinimus: egzamino metu gali naudotis lietuvių kalbos žodynais bei padaryti didesnę skaičių klaidų nei lietuviškų mokyklų abiturientai.

Trečiajame pranešime Patariamajam Komitetui, Lietuvos valstybė teigė, kad šiems pakeitimams buvo ruošta jau seniai ir reformą planuota įgyvendinti dar iki 2007 m. Šiuos valdžios siekius reglamentavo 2002 m. *Tautinių mažumų švietimo nuostatos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-2008 metų programos įgyvendinimo priemonės, 2005 m. Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategija* bei *Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo ir brandos egzaminų tobulinimo 2008-2012 metais priemonių planas*. Tačiau, realiai vienos lietuvių kalbos vidurinio ugdymo ir bendro brandos egzamino programos rengimas užtruko ir galutinai, numatant įgyvendinimui būtinas priemones, programos buvo parengtos vykdant *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 m. programą*.¹⁷⁶

Pažymėtina, kad iki šios reformos įvedimo Lietuvos švietimo sistemoje egzistavo dvi lietuvių kalbos programos: lietuvių mokykloms – „gimtosios kalbos“, o tautinių mažumų – „valstybinės kalbos“ programa. Per 12 mokslo metų pamokų, skirtų lietuvių kalbos mokymui, skirtumas tarp šių programų sudarė 800 valandų. Toks programų skirtumas visuomet buvo pateisinamas tuo, jog lietuvių kalba tautinėms mažumoms nėra gimtoji, o išmoktoji. Tačiau, Lietuvos valdžios teigimu, lietuvių kalbos brandos egzaminas – tai privalomas egzaminas siekiant gauti vidurinio išsilavinimo atestatą ir siekti aukštojo mokslo. Todėl skirtingos lietuvių gimtosios ir lietuvių valstybinės kalbos brandos egzaminų programos „gali būti traktuojamos kaip nevienodų galimybių sudarymas išsilavinimui įgyti“¹⁷⁷. Todėl, jau 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros baigiamasis egzaminas buvo laikomas pagal naują, visiems mokiniams vienodą programą, kuriai pasiruošti tautinių mažumų mokyklų mokiniai turėjo dvejų metų laikotarpį.

3.2. 2011 m. Lietuvoje įvykdytų švietimo reformų vertinimas

Valstybės įvesti pakeitimai, turėję sulyginti lietuviškų ir mažumų mokykloms priklausantių mokinių padėtį brandos egzaminų metu sukėlė tautinių mažumų Lietuvoje pasipiktinimą. Tautinių mažumų atstovai, siekdami konsultacijų su valdžia ir priimtų nuostatų

¹⁷⁵ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 111: 63.

¹⁷⁶ Third Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 21 September 2011, ACFC/SR/III(2011)005 rev /Lithuanian language version/, 67.

¹⁷⁷ *Ibid.*

panaikinimo vykdė protestus ir parengė peticija, kurią pasirašė 60 tūkst. mokinių, jų tėvų bei mokytojų¹⁷⁸.

Aštriausiai į 2011 m. reformas reagavo Lietuvos lenkų tautinės mažumos atstovai ir Lenkijos valstybės valdžia. 2011 m. Lietuvos ir Lenkijos Ministrų Pirmininkų A. Kubiliaus ir D. Tusko sutarimu buvo sudaryta Lietuvos ir Lenkijos švietimo ekspertų grupė dėl lenkų tautinės mažumos Lietuvoje ir lietuvių tautinės mažumos Lenkijoje švietimo padėties aptarimo. Tarp visų svarstomų klausimų (tautinių mažumų mokyklų finansavimas, vadovėlių teikimas, mokyklinių tinklų kūrimas) ekspertai analizavo ir aktualius pakeitimus dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino. Po penkių ekspertų grupės susitikimų, vykusių įvairiuose Lietuvos ir Lenkijos miestuose šalims nepavyko priėti prie bendros išvados dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino. Lenkų pusė sutiko dėl visiems Lietuvos abiturientams, neatsižvelgiant į jų tautybę, naujos egzamino formos, t.y. rašinio priėmimo, kadangi tai labiausiai tinkamas moksleivio mąstymo patikrinimo būdas. Tačiau, abiejų šalių nuomonės išsiskyrė dėl nustatyto egzamino turinio.

Lietuvos lenkų tautinės mažumos atstovai pageidavo daugiau galimų egzamino temų, mažesnės rašinio apimties bei reikalavimo dėl privalomų šaltinių nurodymo rašinyje atsisakymo tautinių mažumų mokyklų mokiniams. Lietuvos ekspertai tokius lenkų pusės reikalavimus laikė nepagrįstais. Jų teigimu, nustatytas pereinamasis 8 metų laikotarpis, kurio metu tautinių mažumų mokyklų mokiniams keliami mažesni kalbos reikalavimai, t.y. galimybė padaryti didesnę skaičių klaidų (nustatomą kiekvienais metais) bei prailgintas egzamino laikas (4 valandos) objektyviai sureguliuoja tautinių mažumų abiturientų padėtį ir leidžia vienodomis sąlygomis konkuruoti su lietuvių mokyklas baigiančiais moksleiviais. Lietuvos švietimo ekspertų nuomone, skirtingo egzamino turinio reikalavimai pažeistų nediskriminavimo principą lietuvių mokyklų mokinių atžvilgiu dėl kelių priežasčių. Visų pirma, valstybinis lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas laikomas tik iš 11-12 klasių programos, kuri yra nauja ir vienoda tiek tautinių mažumų, tiek lietuvių mokyklų mokiniams. Antra, egzamino rašinio temos yra universalios, priklausančios ne nuo turimų kalbinių žinių, o nuo mąstymo gebėjimų, todėl neturi būti skirstomos pagal mokinių tautybę. Rašinio apimties mažinimo reikalavimas, ekspertų nuomone, laikomas taip pat nepagrįstu, kadangi remiantis ankstesnių metų lietuvių kalbos brandos egzaminų duomenimis, tautinių mažumų mokyklas baigiantys mokiniai vidutiniškai per duotą laiką parašo daugiau žodžių nei reikalaujama. Toks žodžių mažinimas, atvirkščiai, pakenktų mokinių egzamino

¹⁷⁸ Krystyna Moroz-Łapin ir Mirosław Szejbak, „Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych [Meanders of the Lithuanian educational policy in education of national minorities]“, *Rocznik SNPL, Tom 13-14* (2014): 91.

rašinių kokybei.¹⁷⁹ Galiausiai, ekspertai nustatė, kad Švietimo ir mokslo ministro nustatytas „reikalavimas remtis vieno iš trijų prie egzamino temos nurodytų autorių kūryba yra pagrįstas, nes skatina mokinius nuosekliai mokytis ir įgyti programose numatytą kultūrinę kompetenciją, užtikrina didesnę rašinio turinio vertinimo objektyvumą, padeda mokiniui susiorientuoti, ką rašyti pasirinkta tema“¹⁸⁰. Remiantis, šiais argumentais, Lietuvos ekspertų pusė nurodė, kad nagrinėjamos švietimo įstatymo pataisos ne blogina, o kaip tik gerina, mokinių, baigiančių mokyklas tautinių mažumų kalbomis, padėtį, todėl nemato priežasčių keisti priimto teisinio reguliavimo, o visus aptartus nuomonių skirtumus toliau derins tiesiogiai bendraujant su Lietuvos lenkų kalba mokinančiomis mokyklomis. Baigiamojo darbo autorės nuomone, tokį ekspertų sprendimą didesne dalimi lėmė ne objektyvus lenkų mokyklų mokinių švietimo padėties vertinimas, o siekis suvienodinti lietuviškų mokyklų mokinių Lenkijoje ir lenkų mokyklų mokinių Lietuvoje valstybinės kalbos egzamino laikymo sąlygas¹⁸¹.

Vis dėlto, atsižvelgdamas į masinį tautinių mažumų pasipriešinimą reformai, 2013 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras Dainius Pavalkis priėmė įsakymą „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo. Šiuo įsakymu buvo pakeistos kelios ankstesnės nuostatos dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos: 13.3.1 ir 13.3.2 punktai, padidinantys pateikiamų privalomų autorių skaičių iki 7 tiek valstybiniame, tiek mokykliniame egzamine bei 20 Įsakymo punktas, numatantis egzamino rašinio apimties diferenciaciją: „lietuvių kalba besimokantiems mokiniams rašinio apimtis: valstybinio brandos egzamino – 500–600 žodžių; mokyklinio brandos egzamino – 350–400 žodžių, tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams rašinio apimtis: valstybinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 400 žodžių; mokyklinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 250 žodžių“¹⁸². Šis ministro sprendimas sulaukė didelės kritikos bangos, kuri bus aptarta sekančiuose darbo poskyriuose.

3.2.1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas

Nemažai diskusijų sukėlė ne tik pats Švietimo ir mokslo ministro 2013 m. vasario 20 d. įsakymas, bet ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) 2013 m. birželio

¹⁷⁹ „Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sudarytos Lietuvos švietimo ekspertų grupės tautinių mažumų klausimais pareiškimas“, *supra* note, 169.

¹⁸⁰ „Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sudarytos Lietuvos švietimo ekspertų grupės tautinių mažumų klausimais pareiškimas“, *supra* note, 169.

¹⁸¹ „Lietuvos ekspertai taip pat atkreipia dėmesį, kad Lenkijos lietuviškų mokyklų mokiniai visada laikė tokį patį lenkų kalbos egzaminą, kaip ir lenkiškų mokyklų mokiniai, ir nemano, kad yra diskriminuojami.“, *Ibid.*

¹⁸² „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“, *supra* note, 13.

18 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. vasario 20 d. įsakymo „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ atitikties konstituciniam teisinės valstybės principui, Konstitucijos 29 straipsniui, Švietimo įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktui, 38 straipsnio 4 daliai ir 62 straipsnio 1 dalies 2 punktui“¹⁸³. Lietuvos Respublikos Seimo nariai (S.Šedbaras, V.Stundys, G.Steponavičius, D.Teišerskytė) kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą, ginčydami Švietimo ir mokslo ministro minėto įsakymo teisėtumą ir prašydami ištirti jo atitikimą konstituciniams teisinės valstybės ir visų asmenų lygybės įstatymui principams¹⁸⁴. Pareiškėjų teigimu, Švietimo ir mokslo ministras priimdamas Įsakymą, visų pirma, nesilaikė „teisės aktuose nustatytų brandos egzamino programų rengimo, derinimo ir tvirtinimo procedūrų bei terminų“¹⁸⁵, kadangi minėti esminiai Įsakymo pakeitimai nebuvo derinami su egzamino programos rengėjais ir Bendrojo ugdymo taryba bei priimti vėliau kaip prieš dvejus metus iki brandos egzaminų sesijos pradžios¹⁸⁶. Pareiškėjų nuomone toks formalių reikalavimų nesilaikymas ir Įsakymo nuostatų neatitikimas bei konkuravimas su Švietimo įstatyme nustatytomis teisės normomis pažeidžia teisinių santykių subjektų teisėtus lūkesčius, teisinio reguliavimo stabilumą bei suponuoja teisinės valstybės principo pažeidimą. Be to, pareiškėjai nurodė, kad skirtingas tautinių mažumų kalbomis ir lietuvių kalba besimokančių mokinių traktavimas yra objektyviai nepagrįstas ir diskriminuoja lietuvių mokyklas baigiančius mokinius. Pareiškėjų nuomone, tautinių mažumų abiturientams Įsakymu sumažinta rašinio apimtis ir padidintas autorių skaičius yra nepateisinami. Kadangi tiek tautinių mažumų, tiek lietuvių mokykloms priklausantys mokiniai lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui ruošiasi pagal vienodą vidurinio ugdymo programą, o 2013 m. egzaminą laikę tautinių mažumų kalba besimokantys mokiniai turėjo dvejų metų paruošiamąjį laikotarpį. Tokie skirtingi egzamino reikalavimų kriterijai turi nepagrįstai didelę įtaką tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams ir suteikia jiems pranašumą, stojant į aukštąsias mokyklas, kas pažeidžia LR Konstitucijoje įtvirtintą visų asmenų lygybės įstatymui principą. Objektyviai

¹⁸³ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *supra* note, 14.

¹⁸⁴ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *supra* note, 14.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ „35. Švietimo ir mokslo ministras dalyko brandos egzamino programą tvirtina ne vėliau kaip prieš dvejus metus iki atitinkamų mokslo metų pradžios, jos neesminius pakeitimus ar papildymus – kasmet, bet ne vėliau kaip iki einamųjų metų vasario 24 dienos.“, „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2006 m. gruodžio 18 d. įsakymo Nr. ISAK-2391 „Dėl Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo ir kalbų įskaitų nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“, TAR, 2014-12-22, Nr. 20398,

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/65a6f28089c511e4a98a9f2247652cf4>

pateisinamu laikomas tik skirtingas egzamino raštingumo vertinimas, įteisintas, atlikus 2012 m. vienuoliktokų bandomojo egzamino rezultatų analizę.¹⁸⁷

Savo atsiliepime į pareiškėjų skundą, Švietimo ir mokslo ministerija Įsakymo teisėtumą grindė tarptautinio nediskriminavimo principo svarba ir pozityviosios diskriminacijos galimybe. Atsakovo teigimu, lygiateisiškumo principo esmė glūdi būtent pozityviųjų priemonių taikyme, kai pažeidžiamai grupei, šiuo atveju tautinei mažumai, „sudaroma palankesnė padėtis, jei tuo siekiama tikrosios (realios) asmenų lygybės visuomenėje“¹⁸⁸. Švietimo ir mokslo ministerija pažymi, kad vienodas tautinių mažumų ir lietuvių kalbomis besimokančių asmenų traktavimas yra nesąžiningas, kadangi tautinių mažumų mokyklų mokiniams nuo 1 iki 12 klasės suteikiamas faktiškai mažesnis lietuvių kalbos ir literatūros mokymuisi skirtas valandų skaičius. O norint „panaikinti minėtą mokymosi valandų skirtumą, tautinių mažumų kalba besimokantys mokiniai turėtų papildomai mokytis dar 3,5 metų“¹⁸⁹. Švietimo ministerija nurodė, „kad ji pagal savo kompetenciją vykdė priemones, siekdama sustiprinti lietuvių kalbos mokymą mokyklose tautinių mažumų kalbomis, tačiau įvertinus skirtingą lietuvių kalbos mokymosi patirtį, t.y. didelį pamokų skirtumą, buvo nuspręsta, jog šių priemonių nepakanka. Todėl buvo padidintos nuolaidos palengvinant užduotį ir padidinant vertinimo skirtumus tautinių mažumų kalba besimokantiems moksleiviams“¹⁹⁰. Vadinasi, lengvesnio lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino tautinių mažumų abiturientams rengimas buvo vienintelis būdas užtikrinti pusiausvyrą ir mokinių lygiateisiškumą.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nusprendė, kad Švietimo ir mokslo ministro priimtas Įsakymo pakeitimas dėl lengvatų tautinių mažumų mokyklų moksleiviams, taikomų laikant valstybinį lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą (Įsakymo 3 punktas) yra diskriminacinis ir prieštarauja konstituciniam visų asmenų lygybės principui.

Savo sprendimą Teismas grindė LR Konstitucinio Teismo suformuota praktika dėl valstybinės kalbos statuso. Konstitucinėje doktrinoje pabrėžiama, kad „valstybinė kalba – tai svarbus valstybingumo elementas, visus Lietuvos Respublikos piliečius vienijantis, valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą integruojantis veiksnys. (...) Valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“¹⁹¹. Todėl valstybinės

¹⁸⁷ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *supra* note, 14.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 2006, Nr. 52-191; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio

kalbos, kaip konstitucinės vertybės, saugojimas – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio pareiga. Konstitucinis Teismas taip pat yra pabrėžęs, kad tautinių mažumų atstovai, siekiantys integracijos ir dalyvavimo lygiomis teisėmis pilietinėje Lietuvos visuomenėje privalo tinkamai mokėti valstybinę kalbą. „Asmens tautybė negali būti pagrindas asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės kalbos statuso. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas“¹⁹². Vadinasi, asmenys, priklausantys tautinėms mažumoms turi ne tik teisę mokytis savo gimtosios kalbos, bet ir pareigą tam tikru, valstybės reikalavimais nustatytu lygiu mokėti valstybinę – lietuvių kalbą. Aišku, valstybė turi padėti mažumoms įgyvendinti minėtas teises ir pareigas, sudarydama tinkamas, lygias galimybes šių kalbų mokymuisi.

Lietuvos vyriausiasis administracinis Teismas pabrėžė, kad tam tikrais atvejais tautinės mažumos gali būti traktuojamos skirtingai nei likusioji piliečių dalis, tačiau toks skirtingas traktavimas turi būti nediskriminacinio pobūdžio ir objektyviai pateisinamas. Siekdamas išsiaiškinti ar Švietimo ir mokslo ministro įvestas skirtingas tautinių mažumų ir lietuvių mokyklų moksleivių traktavimas nepažeidžia nediskriminavimo principo, Teismas rėmėsi Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuluotu testu: 1) ar asmenys esantys vienodose padėtyse vertinami skirtingai? 2) ar toks skirtingas vertinimas yra objektyviai pateisinamas, t.y. turi teisėtą tikslą ir jo siekiama proporcingomis priemonėmis?¹⁹³ Nagrinėjamu atveju, Teismas nustatė, kad teisinis reguliavimas tautinių mažumų ir lietuvių kalba besimokančių asmenų atžvilgiu buvo akivaizdžiai skirtingas, tačiau remiantis tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje nustatyta tautinių mažumų apsaugos sistema, toks reguliavimas laikomas teisėtu ir būtinu. Todėl didžiausią analizę Teismas turėjo padaryti vertindamas proporcingumo aspektą. Išplėstinė teisėjų kolegija pažymėjo, kad „siekiant įvertinti moksleivių padėties skirtumus (...), visų pirma, turėjo būti įvertinta tai, ar moksleivių grupės turėjo skirtingas galimybes pasirengti lietuvių kalbos ir literatūros egzaminui, bei kokia apimtimi šios galimybės skyrėsi. (...) skirtingo reguliavimo pateisinamumas turi būti vertinamas būtent skirtingų galimybių pasirengti egzaminui, o ne faktiškai turimų nevienodų žinių pagrindu. Priešingu atveju būtų iškreipiama pati egzamino paskirtis – objektyviai patikrinti ir įvertinti moksleivių žinias. (...) Taigi moksleiviams, laikantiems tą patį lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą, diferencijuojant jo užduotis, privalėjo būti įvertinta, ar valstybės taikytų organizacinių ir kitų priemonių visuma nesudarė visiems moksleiviams vienodų galimybių

Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 1999, Nr. 90-2662.

¹⁹² „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *supra* note, 14.

¹⁹³ *Ibid.*

pasiruošti tam pačiam egzaminui ir kokių mastu tokios galimybės skyrėsi.¹⁹⁴ Švietimo ir mokslo ministerija pateikė Teismui informaciją, kokių organizacinių priemonių buvo imtasi siekiant suvienodinti moksleivių iš tautinių mažumų ir lietuvių mokyklų galimybes pasiruošti lietuvių kalbos ir literatūros egzaminui. Visų pirma, byloje nustatyta, kad „mokykloms, kuriose dėstoma tautinių mažumų mokomąja kalba yra skiriamas dvidešimčia procentų didesnis mokinio krepšelis nei mokyklose lietuvių mokomąja kalba“¹⁹⁵. Antra, tautinių mažumų mokyklos yra aprūpinamos lietuvių kalbos žodynais ir kitomis mokymuisi reikalingomis priemonėmis, o tautinių mažumų mokyklų lituanistai turi galimybę dalyvauti nuotoliniuose, valstybės finansuojamuose mokymuose. Vis dėlto, Švietimo ir mokslo ministerijos teigimu, atsižvelgiant į didelį lietuvių kalbos pamokų skirtumą tautinių mažumų ir lietuvių mokyklose, šių priemonių nepakako moksleiviams iš tautinių mažumų mokyklų įgyti reikiamų žinių laikyti suvienodintą lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą. LVAT teisėjų kolegija nurodė, kad nagrinėjamu atveju, priemonės proporcingumo reikalavimui keliami ypač aukšti reikalavimai, todėl rėmimasis vien skirtingų pamokų skaičiumi yra nepakankamas. Teismo nuomone, Švietimo ir mokslo ministerija, kuriai byloje teko įrodinėjimo našta, nepakankamai pagrindė savo priemonių pagrįstumą, nepateikė jokių faktinių duomenų bei tyrimų rezultatų, neįrodė, jog šios priemonės buvo proporcingos sudarant lygias galimybes tautinių mažumų ir lietuvių mokyklų mokiniams laikyti vienodą lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat pastebėjo, jog stojimo į aukštąsias mokyklas sąlygos yra vienodos visiems abiturientams. Todėl neproporcingai didelių lengvatinių priemonių vienai asmenų grupei įgyvendinimas, suteikia jai pirmenybę stojant į aukštąsias mokyklas. Dėl ko lietuvių mokyklas baigę mokiniai atsiduria nepalankioje padėtyje ir jų atžvilgiu toks reguliavimas laikomas diskriminaciniu.¹⁹⁶

Apibendrinant, teigtina, jog Teismo sprendimas priklausė nuo nepakankamų Švietimo ir mokslo ministerijos įrodymų. Teisėjų kolegija nusprendė, kad ministro priimtas Įsakymo 3 punktas prieštarauja LR Konstitucijoje įtvirtintam visų asmenų lygybės principui, kadangi nebuvo paremtas jokiais tyrimais, specialistų išvadomis bei faktais, o priimtas atsižvelgiant tik į vieną aplinkybę, t.y. lietuvių kalbos pamokų tautinių mažumų ir lietuvių mokyklose skirtumą. Tačiau Teismas neatsižvelgė į tai, jog Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. Įsakymas dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino suvienodinimo visiems mokiniams taip pat buvo priimtas neatliekant jokių specialių tyrimų, o nustatytas paruošiamasis dvejų metų laikotarpis atspindėjo tik vieno vienuoliktokų bandomojo egzamino rezultatus.

¹⁹⁴ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“, *supra* note, 14.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

3.2.2. 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizė

Atsižvelgiant į susiklosčiusią sudėtingą situaciją dėl tautinių mažumų mokykloms priklausančių mokinių padėties švietimo srityje, po 2013 m. brandos egzaminų sesijos buvo sudaryta vertintojų grupė iš lietuvių kalbos ir literatūros dėstytojų ir ekspertų, turėjusi iširti 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros valstybinių bei mokyklinių egzaminų, vykdomų pagal Švietimo ir mokslo ministro 2013 m. vasario 20 d. patvirtintos Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos pakeitimus, rezultatus. Vertintojai turėjo tikslą „išanalizuoti 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino tautinių mažumų ir lietuvių mokomosiomis kalbomis egzamino kandidatų darbų rezultatus ir pateikti išvadas bei rekomendacijas dėl Brandos egzamino programos punktų, susijusių su rašinio apimtimi ir autorių skaičiumi prie temos, keitimo“¹⁹⁷. Išnagrinėję statistinius duomenis ir moksleivių rašinius, ekspertai priėjo išvadą, kad „dauguma tautinių mažumų mokomąja kalba mokyklų mokinių suteiktos galimybės per valstybinį brandos egzaminą rašyti 400, o per mokyklinį - 250 žodžių rašinį nepaisė. 40 proc. tautinėms mažumoms priklausančių mokinių rašė 50 žodžių daugiau nei reikalauta, 20 proc. parašė 100 žodžių didesnę apimtį, 25 proc. - 150 žodžių didesnę apimtį, 13 ir 14 proc. mokinių 200 ir 250 žodžių didesnę rašinio apimtį. Parašiusių didelės apimties (+150...) rašinius buvo daug didesnis procentas tautinių mažumų mokinių negu lietuvių. Vadinasi, mažesnės apimties nustatymas mokiniams iš tautinių mažumų mokyklų yra nepagrįstas“¹⁹⁸. Be to, nustatyta, kad 7 privalomų autorių pateikimas rašinyje, visų pirma, suvaržo mokinių samprotavimo galimybes, trukdo jiems tinkamai suformuluoti mintis ir atskleisti savo išprusimą. „Taip suformuota užduotis nulemia ne gilinamojo, bet paviršutiniško pobūdžio rašinio turinį ir net ugdo simuliacinius rašymo įgūdžius, kuriems nereikia individualaus autoriaus kūrybinės specifikos pažinimo, siekio interpretuoti lietuvių literatūrą bendrų literatūros procesų kontekste, bet užtenka bendriausių tiesų ir vertybių susiejimo su nurodytų autorių kūryba“¹⁹⁹. Ši taisyklė yra taipogi ydinga ir egzamino vertintojams bei rengėjams, privalantiems kurti abstraktus pobūdžio užduotis. Todėl, vertintojų nuomone, ministro įsakymu įtvirtintus palengvinimus buvo būtina keisti.²⁰⁰

Atsižvelgdamas į LVAT teisėjų kolegijos sprendimą ir 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizės rezultatus, 2013 m. spalio 28 d. Švietimo ir mokslo ministras D. Pavalkis vėl pakeitė Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programą,

¹⁹⁷ 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizė, Vilnius, 2013, 3, http://www.nec.lt/failai/3738_2013_m_LT_VBE_analize.pdf

¹⁹⁸ *Ibid.*, 4-5.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 5.

²⁰⁰ *Ibid.*, 4-7, 35.

patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ ir nustatė, kad „valstybiniam brandos egzaminui pateikiami trys privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos išplėstinio kurso, mokykliniam brandos egzaminui pateikiami keturi privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos bendrojo kurso“²⁰¹, iš kurių pasirinkti būtina viena, o rašinio apimtis privalo būti: valstybinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 500 žodžių; mokyklinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 400 žodžių“²⁰². Paties D. Pavalkio teigimu šis pakeitimas yra labai geras, padėsiantis siekti tikslo, kad „visi Lietuvos jaunieji piliečiai valstybinį lietuvių kalbos egzaminą laikytų tokį patį, kaip yra mūsų kaimyninėse šalyse, kaip yra daugumoje Europos šalių“²⁰³.

3.2.3. 2011 m. švietimo reformos Lietuvoje suderinamumas su tarptautiniais standartais

Tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta teisė mokytis gimtąja kalba ir gimtosios kalbos jokia būdu negali būti laikoma priežastimi ar galimybe tautinėms mažumoms nesimokyti valstybinės kalbos. Nors joks tarptautinis teisės aktas nepateikia konkretaus valandų skaičiaus, privalomo skirti valstybinės bei gimtosios kalbų mokymuisi, Europos valstybių praktika rodo, jog apie 40% ugdymo turinio gali būti mokomasi valstybine kalba²⁰⁴. Remiantis Patariamąjo Komiteto dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos taikymo nuomonėmis, tarptautinė teisė palankiai vertina šalių siekius stiprinti valstybinę kalbą, kaip vieną iš tautinių mažumų integravimo proceso elementų. Nes tarptautinės žmogaus teisių teisės tikslas tautinių mažumų srityje – veiksmingas tautinės mažumos integravimas į visuomenę. Komiteto teigimu, galimybės mokytis gimtosios ir valstybinės kalbos turi būti prieinamos lygiagrečiai, todėl skatinamas yra ne tik tautinių mažumų atstovų mokymas valstybine kalba, bet ir daugumos mokymas valstybėje gyvenančių tautinių mažumų kalbų bei dvikalbių ar daugiakalbių mokyklų organizavimas²⁰⁵. Tačiau, svarbu, kad valstybės vykdytų tinkamą integravimo procesą,

²⁰¹ „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios* 114, 5701 (2013).

²⁰² „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“, *supra* note, 200.

²⁰³ „Dainius Pavalkis: teismo sprendimas padės siekti strateginio tikslo – vienodo egzamino“, 15min.lt, 2013 birželio 18 d.,

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dainius-pavalkis-teismo-sprendimas-pades-siekti-strateginio-tikslo-vienodo-egzamino-56-346119>

²⁰⁴ „Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sudarytos Lietuvos švietimo ekspertų grupės tautinių mažumų klausimais pareiškimas“, *supra* note, 169.

²⁰⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 77: par. 79; The Framework Convention: a Key Tool to Managing Diversity through Minority Rights. Thematic

suteikdamos tautinėms mažumoms lygias galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime, neprarandant savo identiteto išlaikymui būtinų savybių. Priešingu atveju, vertimas tautinę mažumą atsisakyti vieno ar kito tik jai būdingo bruožo ir visiškai suvienodinimas su vyraujančia tautine valstybės dalimi, gali reikšti valdžios vykdomą tautinės mažumos asimiliaciją, kurią tarptautinė teisė draudžia.

Formali šalių lygybė ne visada reiškia faktinę, tikrą lygybę. Gali susiklostyti situacija, kai dėl vienodo traktavimo, iš pirmo žvilgsnio panašioje situacijoje, tam tikras pažeidžiamas asmuo ar asmenų grupė atsiduria nepalankesnėje padėtyje nei dauguma. Tokiais atvejais valstybė turi imtis pozityvių veiksmų ir skirti pažeidžiamam subjektui objektyviai pateisinamą palengvinimą, tarptautinėje teisėje pripažįstamą kaip specialioji (skatinamoji) priemonė. Specialiąsias, skatinamąsias priemones įtvirtina tokie tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai, kaip Tarptautinės Konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 2 str. 2 d.²⁰⁶, Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 4 str. 2 d.²⁰⁷ Šių priemonių būtiną taikymą pripažįsta ir tarptautinė teismų praktika. Byloje *Thlimmenos prieš Graikiją* Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad valstybė nediskriminavimo principą gali pažeisti ne tik skirtingai elgdamasi su asmenimis, esančiais palyginamose situacijose, bet ir be objektyvių ir pateisinamų priežasčių traktuodama juos vienodai, kai jų situacijos nėra palyginamos²⁰⁸. Skatinamųjų priemonių valstybė gali ir turi imtis, norėdama apsaugoti tam tikrą pažeidžiamą asmenį ar asmenų grupę, kenčiančią nuo stereotipų, dėl kurių ji pati negali sėkmingai naudotis savo teisėmis. Todėl specialiosios priemonės ypatybė – jos trumpalaikis pobūdis. Ji turi tęstis tik tol, kol pasiekiami faktinė šalių lygybė. Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto teigimu, norint, kad tokios priemonės būtų priimtinos, jos privalo būti naudojamos, siekiant vienintelio tikslo – pašalinti jau egzistuojantį disbalansą arba išvengti būsimos nelygybės.²⁰⁹ Nagrinėjamu Lietuvos Švietimo reformos atveju, Švietimo ir mokslo ministro 2013 m. priimtą įsakymą, įteisinantį palengvintą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų mokyklų abiturientams reikia vertinti būtent kaip

Commentary No. 4: The Scope of Application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Council of Europe, 2016): par. 74.

²⁰⁶ „Valstybės dalyvės prireikus turi imtis ypatingų ir konkrečių priemonių socialinėje, ekonominėje, kultūros ir kitose srityse ir užtikrinti tam tikrų rasinių grupių ar joms priklausančių asmenų tinkamą vystymąsi ir apsaugą, kad jie galėtų vienodai naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Šiomis priemonėmis jokių būdu neturi būti išsaugotos skirtingų rasinių grupių nelygios ar ypatingos teisės po to, kai pasiekiami tikslai, kuriems jų buvo imtasi.“, „Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“, *Valstybės žinios* 108, 2957 (1998).

²⁰⁷ „Valstybių dalyvių taikomos specialios priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti motinystę, įskaitant šioje Konvencijoje nurodytas priemones, nelaikomos diskriminacinėmis.“, „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, *Valstybės žinios* 21, 549 (1996).

²⁰⁸ *Thlimmenos v. Greece* [GC], no. 34369/97, ECHR, 6 April 2000, par. 44.

²⁰⁹ European Union Agency for Fundamental Rights, *Handbook on European Non-discrimination Law* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011): 35-43.

skatinamąsias (specialiąsias priemones). Dėl lietuvių kalbos pamokoms skirtų valandų skaičiaus skirtumo lietuviškose ir nelietuviškose mokyklose, tautinių mažumų mokyklų mokiniai neturėjo galimybių vienodomis sąlygomis pasiruošti baigiamajam lietuvių kalbos egzaminui. Mokinių, besimokančių lietuviškose ir tautinių mažumų mokyklose padėtis negalima laikyti visiškai palyginamosiomis, kadangi vieniems lietuvių kalba yra gimtoji, o kitiems - išmoktoji, nevartojama buityje, namuose. Palengvintas egzaminas, kaip skatinamoji priemonė, šiuo atveju turėtų tęstis tol, kol tarp lietuviškų ir nelietuviškų mokyklų mokinių neliktų lietuvių kalbos mokymui skirtų valandų skaičiaus skirtumo, t.y. kai visų mokyklų mokiniai pradėtų ir baigtų vidurinio ugdymo programą pagal vienodą, bendrą lietuvių kalbos programą. Tokių priemonių taikymas padėtų tautinėms mažumoms tinkamai įgyvendinti savo teisę į mokslą, o valstybei – veiksmingai ir laipsniškai vykdyti integracijos politiką.

Savo 2011 m. Trečiajame pranešime Patariamajam Komitetui Lietuvos Respublika nurodė, kad, remiantis nauja LR Švietimo įstatymo redakcija, visų tautybių mokiniams atliekami vienodi pasiekimų patikrinimai, atsižvelgiant į kuriuos Švietimo ir mokslo ministerija siekia įvesti vieną, bendrą tiek lietuvių, tiek tautinių mažumų mokykloms lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programą. Lietuvos valstybės teigimu, toks Švietimo ir mokslo ministerijos sprendimas atitinka Lietuvos integracinės politikos strateginius tikslus bei neprieštaruja Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje įtvirtintoms nuostatomis, kadangi „priemonės, susijusios su valstybinės kalbos mokymo plėtimu mokyklose tautinės mažumos kalba, užtikrins vienodas galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą (Pagrindų konvencijos 12 str. 3 d.) ir paskatins rasti visapusiškai ir veiksmingai lygybei tarp tautinei mažumai ir tautinei daugumai priklausančių asmenų visose ekonominio, socialinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo srityse (Pagrindų konvencijos 4 str. 2 d.)“²¹⁰.

Patiamojo Komiteto nuomone dvejų metų paruošiamasis laikotarpis yra netinkama Švietimo ir mokslo ministerijos sprendimo įgyvendinimo priemonė. Tautinių mažumų mokyklų mokiniai atsiduria nepalankioje padėtyje palyginus su lietuvių mokyklų mokiniais, kadangi per dvejus metus turi išmokti visų egzaminui reikalaujamų rašymo įgūdžių, susipažinti su didele apimtimi privalomos literatūros. Tokių žinių objektyviai negalima tikėtis iš asmenų, 10 metų besimokinančių lietuvių kalbos kaip antrosios (valstybinės).

Savo rekomendacijose, Patiamasis Komitetas nurodo, kad valstybė priimdama tokius sprendimus turi palaikyti ryšį ir derinti savo veiksmus su tautinių mažumų atstovais bei tautinių mažumų mokyklų administracijomis. Valstybė turi įsitikinti, kad tautinėms mažumoms buvo išsamiai išaiškinti sprendimų priėmimo priežastys ir tikslai. Patiamasis Komitetas pažymėjo,

²¹⁰ Third Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 175: 66-68.

kad Lietuvos Respublikos valdžia neturi koncentruotis vien į lietuvių kalbos propagavimą ir išaukštinimą, o sudaryti palankias sąlygas tiek valstybinės, tiek gimtosios kalbos mokymuisi.²¹¹ Vien tik valstybinės kalbos propagavimas galėtų neigiamai paveikti tautinių mažumų teisę mokytis gimtosios kalbos bei apskritai jų teisę į švietimą.

Valdžios įgyvendinama reforma, Komiteto nuomone, yra teisėta ir pagrįsta, tačiau ji turi būti lankstesnė, nedaryti spaudimo tautinių mažumų mokyklų mokiniams ir jokių būdu nepakenkti jų mokymo kokybei. Lankstus įgyvendinimas, šiuo atveju reiškia, kad valstybė privalo atsižvelgti į daugelį faktorių, tokių kaip mokyklų geografinė padėtis, resursai, mokymosi sąlygos it.t. Be to, vertinamas turi būti ne tik mokinių lietuvių kalbos lygis, bet bendri visų dalykų mokymosi rezultatai ir pasiekimai.²¹²

Remiantis Ketvirtuoju Lietuvos Respublikos pranešimu apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą, teigtina, kad valstybė neatsižvelgė į ankstesnes Patariamojo Komiteto rekomendacijas. Pranešimo dalis dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino yra neinformatyvi ir aprašomojo pobūdžio. Joje deklaratyviai nurodoma, kad Švietimo ir mokslo ministro priimti Įsakymo pakeitimai yra pagrįsti ir turintys teisėtą tikslą – „užtikrinti reikiamą valstybinės kalbos mokymo lygį, kad visi mokiniai turėtų vienodas galimybes siekti tolesnių tikslų, mokantis ir dirbant Lietuvoje“²¹³. Taip pat nurodoma, kad valstybėje reguliariai atliekamos visų mokyklų mokinių, nediferencijuojant jų pagal tautybę, pasiekimų tyrimai. Tačiau nepateikiami jokie šių tyrimų duomenys ir rezultatai, neakcentuojama kodėl tautinių mažumų mokyklose besimokančių moksleivių pasiekimai nėra vertinami atskirai, kaip tai rekomendavo daryti Komitetas. Todėl, darytina išvada, kad į Patariamojo Komiteto 2013 m. Lietuvos Respublikai pateiktas rekomendacijas dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo tautinių mažumų švietimo srityje nebuvo atsižvelgta, kadangi Lietuvos valstybė nepateikė duomenų apie vykdomus tyrimus dėl tautinėms mažumoms priklausančių mokinių pasiekimų, nenurodė, jog vedė derybas ir konsultavosi su tautinių mažumų atstovais dėl Įsakymo pakeitimų tinkamo įgyvendinimo, o iš esmės tik trumpai atkartoj Trečiajame savo pranešime nurodytas vykdomų reformų priežastis.

Apibendrinant, galima teigti, jog LR Švietimo ir mokslo ministerija priėmė gerą, Patariamojo komiteto rekomenduojamą, sprendimą vykdyti tautinių mažumų integraciją, stiprinant jų valstybinės kalbos žinias. Tačiau įgyvendino ją netinkamomis priemonėmis, t.y.

²¹¹ Advisory Committee, *supra* note, 152: 27-30.

²¹² Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 14 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (3rd cycle) (Strasbourg: Council of Europe, 2016): 40-41.

²¹³ Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *supra* note, 111: 63.

nustatė per trumpą paruošiamąjį laikotarpį, dėl kurio tautinių mažumų mokyklas baigiantys mokiniai atsidūrė nepalankioje padėtyje. O tam tikrą laiką galioję egzamino palengvinimai, tarptautiniu aspektu galėję būti vertinami kaip skatinamosios priemonės, buvo netinkamai suformuluoti, dėl to Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino juos antikonstituciniais, prieštaraujančiais visų asmenų lygybės principui. Visgi, skatinamųjų priemonių aspektas iki šiol yra išlikęs, kadangi tautinių mažumų abiturientams pagal valstybinių brandos egzaminų programą vis dar leidžiamas tam tikras, kiekvienais metais iš naujo patvirtinamas didesnis klaidų skaičius nei lietuviškų mokyklų mokiniams. Pažymėtina, kad toks reguliavimas dabar nekelia problemų ir yra vertinamas teigiamai.

4. TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO SUDERINAMUMAS SU RELIGINIAIS ĮSITIKINIMAIS

Kaip buvo minėta pirmame baigiamojo darbo skyriuje, vienas iš tautinę mažumą identifikuojančių kriterijų yra religija. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 5 str. yra nustatyta, kad tautinėms mažumoms priklauso galimybė “puoselėti ir plėtoti savo kultūrą ir išsaugoti esmines savo savitumo dalis – religiją, kalbą, tradicijas ir kultūros paveldą”²¹⁴. Kai kurios tautinės mažumos gali išpažinti kitą tikėjimą nei valstybės dauguma ir sudaryti tuo pačiu ir religinę mažumą. Vaikai, priklausantys tokiai tautinei-religinei mažumai tampa dar labiau pažeidžiami mokyklose ir įvairių tarptautinių organizacijų bei Patariamojo Komiteto nuomone laikomi tautinių mažumų vaikais su „specialiaisiais poreikiais <...> pozityviaja prasme“²¹⁵. Ypač tokiems vaikams sunku „valstybėse, kur vienas iš mokyklų steigėjų yra bažnyčia arba religinė organizacija“²¹⁶. Tautinių mažumų vaikams, išpažįstantiems mažumos tikėjimą, dažnai gresia valstybės vykdoma švietimo indoktrinacija²¹⁷. Todėl svarbu yra išanalizuoti, kaip tautinių mažumų atstovams yra garantuojama religijos laisvė švietimo srityje, kokiais atvejais tautinėms mažumoms priklausantys vaikai susiduria su savo religinių įsitikinimų ribojimais, kokius savo religijos laisvės ribojimus patiria apskritai religinės mažumos bei kaip tokias problemas sprendžia Europos Žmogaus Teisių Teismas.

Tautinių mažumų teisę į religijos laisvę įtvirtina įvairūs tarptautiniai dokumentai. JT Religija ar įsitikinimais pagrįsto visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo deklaracijos 5 str. 2 d. skelbia, jog “kiekvienas vaikas turi teisę mokytis religijos ar ugdyti savo įsitikinimus pagal tėvų arba, tam tikrais atvejais, teisėtų globėjų norą ir neturi būti verčiamas mokytis religijos ar ugdyti įsitikinimus prieš savo tėvų ar teisėtų globėjų norą; be to, vaiko interesai turėtų būti svarbiausia”²¹⁸. TMAPK 8 str. numato, kad “šalys įsipareigoja pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę išpažinti savo religiją, turėti įsitikinimus, steigti religines institucijas, organizacijas ir asociacijas”²¹⁹. Patariamojo Komiteto nuomone, valstybės, ratifikavusios TMAPK privalo skatinti tarpkultūrinį savo šalies dialogą, socializuojant tautinių mažumų atstovus, užtikrinant jų dalyvavimą visuomenės gyvenime. Todėl svarbu, kad

²¹⁴ „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *supra* note, 7.

²¹⁵ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 117.

²¹⁶ *Ibid.*, 118.

²¹⁷ „Indoktrinacija – tikslinga įtaka individui, socialiniai grupei ar visuomenei siekiant įteigti norimą (dažn. politinę) pažiūrą, ideologiją, išsaugoti esamą politinę ir visuomeninę būklę.“, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas, <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/10308-indoktrinacija>

²¹⁸ Rimgaudas Mališauskas, *supra* note, 5: 79-81.

²¹⁹ „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, *op. cit.*

valstybės reguliariai peržiūrėtų savo švietimo programas ir mokyklose naudojamus vadovėlius, skirtus istorijos, religijos, kultūros klausimams.²²⁰

Visgi, dažniausiai dėl savo teisės į religijos laisvę pažeidimų, tautinės mažumos kolektyviai ar individualiai kreipiasi į EŽTT ar ŽTK, EŽTK ir atitinkamai TPPTP pagrindu. ŽTK ir EŽTT, kaip jau analizuota anksčiau, retai susieja klausimus dėl tautinių mažumų apsaugos ir teisės į religijos laisvę, o mažumos religijos laisvės pažeidimą nagrinėja vien EŽTK 9 str. ar TPPTP 18 str. kontekste. Atsižvelgiant į tai, šioje baigiamojo darbo dalyje bus analizuojami atvejai ir bylos, kuriose pirmiausia nagrinėtas religinis aspektas, religijos išraiškos laisvės pažeidimai.

Kalbant konkrečiai apie religijos laisvės įgyvendinimą švietimo srityje, svarbu paminėti, jog šie klausimai praktikoje sprendžiami EŽTK 9 str. bei kartu Pirmojo protokolo 2 str. pagrindu. Konvencijos 9 str. nurodyta, jog „kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ar mokant jo“²²¹. O Pirmojo protokolo 2 str. įtvirtinta visų asmenų teisė į mokslą, suderinamą su religiniais bei filosofiniais įsitikinimais. Šiame straipsnyje teigiama, kad: „<...> valstybė, rūpindamasi švietimu ir mokymu, įsipareigoja gerbti tėvų teisę laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus“²²². Byloje *Kjeldsen, Busk Madsen ir Pedersen prieš Daniją*, EŽTT pažymėjo, kad ši nuostata įtvirtina valstybės pareigą, vykdant funkcijas švietimo srityje, užtikrinti, kad mokymo programose nustatyta informacija ir žinios būtų pateiktos mokiniams objektyviu, kritišku bei pliuralistiniu būdu. Todėl valstybei draudžiama siekti indoktrinacijos tikslo, kuris gali būti nesuderinamas su vaikų tėvų religiniais ir filosofiniais įsitikinimais.²²³

Valstybėse, kuriose egzistuoja kelios religijos, yra ypač svarbu užtikrinti lygias visų asmenų teises išpažinti savo tikėjimą bei neutralumą mokyklose ir kitose švietimo įstaigose, todėl valstybės, įgyvendindamos sekuliarumo²²⁴ principą, gali nustatyti tam tikrus, demokratinėje visuomenėje būtinus apribojimus. Šiuos apribojimus tiesiogiai įtvirtina Konvencijos 9 str. 2 d.: „laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik

²²⁰ Консультативный комитет рамочной конвенции о защите национальных меньшинств. Комментарий по вопросам образования в свете Рамочной Конвенции о защите национальных меньшинств [Advisory Committee on The Framework Convention For the Protection of National Minorities. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities], ACFC/25DOC(2006)02 (Strasbourg: Council of Europe, 2006): 16.

²²¹ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *supra* note, 4.

²²² *Ibid.*

²²³ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, no. 5095/71; 5920/72; 5926/72, ECHR, 7 December 1976, Series A no. 23, par. 53.

²²⁴ „Sekuliarizacija - veiklos, kūrybos, galvosensiosivadavimasisš bažnytinės įtakos.“, Tarptautinių žodžių žodynas, <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=sekuliarizacija&wid=17702>

ties, kiek yra nustatęs įstatymas ir tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos saugumo interesams, viešai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“²²⁵

Pripažįstama, kad valstybėms suteikiama plati vertinimo riba (angl. *margin of appreciation*) religiniais klausimais. Tą patvirtina ir viena naujausių EŽTT bylų - *Osmanoğlu ir Kocabaş prieš Šveicariją*, kurioje Teismas nustatė, jog valstybė neperžengė savo diskrecijos ribų, neatleidusi dviejų lytiškai nesubrendusių (angl. *not reached the age of puberty*) moksleivių musulmonių nuo privalomų mišrių plaukimo pamokų. Teisėjų kolegijos sprendimu, valstybės veiksmai nepažeidė pareiškėjų teisės į religijos laisvę, kadangi buvo teisėti ir proporcingi siekiamam tikslui – apsaugoti kitų tautybių nei dauguma mokinius nuo socialinės atskirties. Šių plaukimo pamokų tikslas buvo ne tik išmokinti vaikus plaukti, bet ir užtikrinti visų mokinių, neatsižvelgiant į jų kilmę ar tėvų religinius ir filosofinius įsitikinimus, vienodą dalyvavimą vienijančioje veikloje. Todėl vaikų gerovė ir sėkminga jų integracija šiuo atveju turėjo viršenybę prieš tėvų norus atleisti dukras nuo plaukimo pamokų. Teismas taip pat pažymėjo, kad mokykla visgi atsižvelgė į mergaičių kilmę ir jų tėvų religinius įsitikinimus, kadangi pasiūlė joms pamokų metu dėvėti musulmonišką moterišką maudymosi kostiumėlį – burkinį ir persirengti patalpoje be berniukų. Galiausiai, Teismas nerado EŽTK 9 str. pažeidimo, teigdamas, jog Šveicarijos valdžios institucijos, nustatydamos mokiniams pareigą laikytis bendrosios mokyklos programos, kuri užtikrina jų pačių geresnę integraciją, neviršijo savo diskrecijos laisvės, susijusios ne tik su religija, bet ir privalomuoju švietimu.²²⁶

Aišku, plati valstybių diskrecijos laisvė yra dažnai neigiamai vertinama asmenų, kurių teisės ar laisvės buvo apribotos. Todėl tolesnės darbo skyriaus dalys bus skirtos užsienio valstybių, kuriose dorinis ugdymas ir religinių simbolių dėvėjimas mokyklose kelia daug praktinių problemų ir tarptautinės jurisprudencijos analizei.

4.1. Religinis ugdymas mokyklose

Religinis ugdymas mokykloje – labai delikatus klausimas, kadangi valstybės švietimą reguliuojančios institucijos turi užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybės ir vaikų tėvų interesų.²²⁷ „Aiškindamas teisės į mokslą, suderinamą su religiniais įsitikinimais, turinį, EŽTT ne kartą pabrėžė, kad pagal Pirmojo protokolo 2 straipsnio reikalavimus valstybė turi laisvę apsispręsti,

²²⁵ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *supra* note, 4.

²²⁶ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Switzerland*, no. 29086/12, ECHR 005, 10 January 2017, Press Release issued by the Registrar of the Court.

²²⁷ *Folgerø and Others v. Norway* [GC], no. 15472/02, ECHR, 29 June 2007, <http://62.217.125.52/coe/archive/files/920a6e87e62e67eabbb86b07bbb1b636.pdf>

dėstyti valstybinėse mokyklose tikybą ar ne, o nusprendus dėstyti, kokie mokymo metodai turi būti taikomi²²⁸. Visgi tuo pačiu Patariamasis komitetas nurodo, jog tėvai „turi aktyvią teisę nuspręsti dėl vaikų religinio lavinimo, be to, vaikai neprivalo lankyti pamokų, kuriose mokoma religijos“²²⁹. Todėl valstybės įgaliotos institucijos, sudarydamos bendrojo ugdymo programas, visų pirma, turi užtikrinti pagarbą vaikų tėvų religiniams ar filosofiniams įsitikinimams ir neindoktrinizuoti švietimo.

EŽTT savo praktikoje ne kartą pabrėžė, kad Konvencijos 9 str., kaip vienas iš pagrindinių demokratinės visuomenės elementų yra svarbus ne tik tikinčiųjų asmenų identiteto išsaugojimui, bet ir netikinčiųjų (agnostikų, ateistų, skeptikų) įsitikinimams. Ši nuostata atspindi pliuralizmo koncepciją ir vienodai apsaugo asmenų tikėjimą ar netikėjimą bei laisvę išpažinti savo religiją privačiai ar viešai.²³⁰ Šias teises ypatingai svarbu yra užtikrinti mokyklose – pagrindinėse ugdymo bei asmens mąstymo formavimo institucijose, EŽŽT jurisprudencijoje nurodoma, kad Pirmojo protokolo 2 str., suteikiantis tėvams „teisę laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus“²³¹ laikomas *lex specialis* Konvencijos 9 str. atžvilgiu²³². Todėl valstybės, reguliuodamos savo švietimo sistemą, nors ir turi plačią veiksmų laisvę spręsti dėl tikybos vietos mokymo programose, vis dėlto, negali suteikti prioriteto vienam tikėjimui ir priversti visus mokinius mokytis vien šio dalyko, t.y. indoktrinizuoti švietimą.

Vis dėlto Europoje religinis švietimas yra labai populiarus. Daugumoje (43-jose iš 46-šių nagrinėtų) Europos Tarybos valstybių religijos dalykas yra įtrauktas į bendrąsias ugdymo programas. Išimtinėmis šalimis laikomos tik Albanija, Prancūzija ir buvusi Jugoslavijos Respublika. O Slovėnijoje šis dalykas neįtraukiamas tik į paskutiniųjų mokslo metų programą. 25-iose valstybėse (įskaitant Turkiją) konfesinis ugdymas yra privalomas, tačiau skiriasi jo privalomumas. Suomijoje, Graikijoje, Norvegijoje, Švedijoje bei Turkijoje mokinių prievolė lankyti minėtas pamokas yra absoliuti. Tai reiškia, kad visi vaikai, neatsižvelgiant į konkrečią išpažįtamą religiją, turi visiškai arba dalinai dalyvauti tikybos pamokose. Tuo tarpu, Austrijoje, Kipre, Danijoje, Airijoje, Islandijoje, Lichtenšteine, Maltoje, Monake, San Marine ir Jungtinėje Karalystėje mokiniams gali būti taikomos išimtys, kadangi pamokų privalomumas priklauso nuo tam tikrų sąlygų. Vokietijoje, Belgijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Lietuvoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Serbijoje, Slovakijoje bei Šveicarijoje religinis ugdymas yra įtrauktas į bendrą švietimo programą, tačiau mokiniams šiose valstybėse, vietoje privalomos tikybos pamokos,

²²⁸ Regina Valutytė, *supra* note, 48: 220.

²²⁹ Edita Žiobienė, *supra* note, 24: 118.

²³⁰ *Kokkinakis v. Greece*, no. 14307/88, ECHR, 25 May 1993, par. 31.

²³¹ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *supra* note, 4.

²³² Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutytė ir Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 25: 51.

suteikiama teisė pasirinkti alternatyvų dalyką (pvz. etika). O Andoroje, Armėnijoje, Azerbaidžane, Bulgarijoje, Kroatijoje, Ispanijoje, Estijoje, Gruzijoje, Vengrijoje, Italijoje, Latvijoje, Moldovoje, Lenkijoje, Portugalijoje, Čekijoje, Rumunijoje, Rusijoje ir Ukrainoje religinis švietimas nėra privalomas. Šioje valstybių grupėje mokiniai įsipareigoja lankyti tikybos pamokas tik savo pačių prašymu. Nepasirinkę tikybos, vaikai privalo dalyvauti kitame švietimo institucijų organizuotame pasaulietiniame dalyke.²³³

Ši apžvalga rodo palankią tendenciją, jog dauguma Europos valstybių net ir organizuodamos privalomą religinį mokymą, taiko tam tikras išimtis ir siūlo mokiniams kitus, tikybai alternatyvius dalykus. Bet pabrėžtina, jog kartais tautinėms mažumoms priklausantys vaikai vis dėlto gali susidurti su vienos religijos šalyje dominavimu, dėl kurio suprastėja jų galimybės pilnai įgyvendinti teisę į religijos laisvę arba su netinkamomis švietimo institucijų ar mokyklos administracijos vykdomomis atleidimo nuo tikybos dalyko procedūromis.

Pavyzdžiui, Kipro Respublikoje nėra oficialios religijos, tačiau praktiškai joje dominuoja stačiatikybė – graikų ortodoksų tikėjimas. Šis dominavimas pasireiškia ir mokyklose, kadangi klasėse yra kabinamos ikonos, tikybos dalyko metu organizuojami susitikimai su ortodoksų Bažnyčios dvasininkais, o mokymosi atostogos derinamos su šios Bažnyčios šventėmis. Kipro tautinių mažumų, išpažįstančių maronitų, lotynų katalikų ir armėnų tikėjimus, vaikams buvo nepatogu lankyti tokias religijos pamokas. Visgi, šis dalykas, pagal ugdymo programą yra privalomas net mokyklose, kuriose dauguma mokinių - tautinėms mažumoms priklausantys vaikai. Todėl valstybės valdžia, įgyvendindama Tautinių mažumų apsaugos pagrindų Konvencijos nuostatas, nusprendė sumažinti graikų ortodoksų tikėjimui skirtą pamokų dalį ir įvesti daugiau temų, supažindinančių mokinius su kitomis religijomis bei bendrais etikos klausimais. Pažymėtina, kad tautinių mažumų atstovams yra suteikiama ir teisė pasirinkti savo vaikui papildomą dalyką, orientuotą į jų religinius įsitikinimus. Patariamasis Komitetas palankiai įvertino Kipro valstybės nustatytą galimybę atleisti minėtų tautinių mažumų vaikus nuo privalomų tikybos pamokų, tačiau supranta ir tėvų susirūpinimą dėl to, kad nelankantys tikybos dalyko vaikai liks be priežiūros ir nebus užimti pamokai skirtą laiką. Todėl, Komitetas visgi rekomendavo valstybei plėsti savo ugdymo programą - tikybos dalyko mokymą pritaikyti prie visų mokinių išpažįtamų religijų bei įvesti tam tikras etikos kurso temas.²³⁴

O 2007 m. nuomonėje Jungtinei Karalystei, Patariamasis Komitetas nurodė, kad neatsižvelgiant į vienos religijos dominavimą valstybėje, į tikybos mokymo programą, svarbu yra įtraukti įvairias religijas. Taip pat svarbu, kad tikybos pamokos nebūtų organizuojamos

²³³ *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, ECHR, 9 October 2007, par. 30-34.

²³⁴ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 8 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (4th cycle)* (Strasbourg: Council of Europe, 2017): 3-4.

bažnyčiose, o vaikams, atleistiems nuo šių pamokų būtų užtikrinama tinkama alternatyvi veikla.²³⁵

Atsižvelgiant į aukščiau nurodytas problemas dėl įstatymu patvirtinto privalomojo religinio ugdymo ir mokinių bei jų tėvų religinių įsitikinimų derinimo, svarbu yra išnagrinėti EŽTT poziciją šiuo kontroversišku klausimu. Todėl toliau bus analizuojamos žymiausios Teismui pateiktos peticijos prieš Turkiją, Norvegiją, Vokietiją ir Lenkiją.

4.2. Religinio ugdymo mokyklose klausimas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje

Privalomojo pagal valstybės švietimo programą tikybos ar alternatyvaus jam, religinio dalyko problemos buvo ne kartą sprendžiamos tarptautinių institucijų. Nagrinėdamos nacionalinių valstybių teisės aktų, tokių kaip bendrojo ugdymo programa, atitikimą tarptautiniams standartams, EŽTT ir ŽTK vadovaujasi dviejų žingsnių sistema. Pirmą, „analizuoja, ar mokomųjų dalykų programos yra suformuluotas objektyviai, kritiškai ir pliuralistiškai. <...> Antra, jeigu mokyklinio ugdymo programoje yra numatytas tikybos mokymas, kuris prilygsta ideologizavimui, būtina kiek įmanoma vengti vaikų religinio ugdymo ir jų tėvų religinių ar filosofinių įsitikinimų konflikto, numatant išimtis arba leidžiant lankyti tikybai alternatyvias pamokas, arba tikybą paverčiant pasirenkamuoju dalyku.“²³⁶

Viena pirmųjų EŽTT bylų šiuo klausimu - *Folgero ir kiti prieš Norvegiją*. Šios bylos pareiškėjai – pradinės mokyklos vaikų tėvai, ne krikščionys, Norvegijos humanistų asociacijos nariai - kreipėsi į EŽTT dėl 1997 m. įvestų pakeitimų pradinėse klasių ugdymo programoje. Šiais pakeitimais vietoje įprastų dviejų dalykų – „krikščionybė“ ir „gyvenimo filosofija“ buvo įvestas vienas bendras dalykas, vadinamas KRL ir susidedantis iš „krikščionybės“ bei „religijos ir filosofijos“ dalių, bet ypatingą dėmesį skiriantis liuteronybei. Iki naujos programos, tėvai galėjo pasirinkti savo vaikui vieną dalyką, t.y. atsisakyti „krikščionybės“ mokymo. Tuo tarpu, vėliau, jie galėjo atsisakyti tik tam tikrą šio dalyko dalių. Pabrėžtina, kad 2002 m. bylos pareiškėjai ir dar kai kurie tėvai kreipėsi į Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Komitetą. Komitetas pripažino, kad galimybės atsisakyti minėto dalyko nebuvimas pažeidžia Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatas. EŽTT taip pat konstatavo teisės į mokslą pažeidimą, teigdamas, jog krikščionybės mokymui šiame dalyke buvo skiriama dauguma pamokų, todėl sistema, suteikianti galimybę tėvams atsisakyti tik dalies programos buvo neobjektyvi ir nepakankama. Visų pirma,

²³⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 8 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2nd cycle) (Strasbourg: Council of Europe, 2016): 20.

²³⁶ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutytė ir Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 25: 54.

tėvams buvo sunku sekti mokymo turinį, žinoti pamokų detales ir išgauti su jų įsitikinimais nesuderinamus elementus. Antra, norėdami pagrįsti savo prašymą ir nurodydami konkrečias temas atsisakymui, tėvai buvo priversti atskleisti savo intymiausius privataus gyvenimo aspektus, liečiančius jų religinius įsitikinimus.²³⁷ Pažymėtina, jog po Teismo sprendimo Norvegijos valdžia pakeitė ankstesnę ugdymo programą ir nurodė, jog KRL dalykas turi būti vykdomas objektyviu, kritišku ir pliuralistiniu būdu, atsižvelgiant į mokinių ir jų tėvų įsitikinimus, todėl krikščionybės temai skirta dalyko apimtis buvo sumažinta, o tėvams leista nenurodyti pateisinamos priežasties, dėl kurios prašoma atleisti vaiką nuo KRL pamokų²³⁸.

Panašias aplinkybes Teismui teko nagrinėti ir kitoje byloje - *Hasan ir Eylem Zengin prieš Turkiją*. Pagrindinis šios bylos pareiškėjas – Hasan Zengin, teigiantis, kad jis ir jo šeima yra alevitai, t.y. religinė bendruomenė, turinti Islamo šaknis, tačiau besiskirianti nuo kitos jo pakraipos – sunizmo, savo malda, ritualais ir piligrimyste. Pareiškėjas kreipėsi į EŽTT dėl to, kad jo septintokė dukra Eylem besimokanti vienoje iš Stambulo mokyklų, buvo priversta lankyti “Religinės kultūros ir etikos” pamokas, pritaikytas vien sunitų Islamo supratimui. Remiantis Turkijos Konstitucija, šis dalykas buvo privalomas visose pradinėse ir vidurinėse valstybės mokyklose, todėl visi Hasan Zengin prašymai ir skundai dėl jo dukros atleidimo nuo minėtų pamokų teikti Vyriausybei bei valstybės teismams buvo atmesti. Išimtinai, nuo 1990 m. nuo šio dalyko lankymo galėjo būti atleisti tik Turkijos piliečių, išpažįstančių krikščionybę ar judaizmą, vaikai, pranešę apie savo tikėjimą mokyklos administracijai. Bylos nagrinėjimo metu, Turkijos vyriausybės atstovas nurodė, kad ši praktika galėjo būti išplėsta ir kitų tikėjimų asmenims. Tačiau, be aiškaus savo religinių įsitikinimų atskleidimo, mokykla saugojo teisę atmesti tėvų prašymus. EŽTT teisėjų kolegiją padarė išvadą, kad Turkijos valdžia neatsižvelgė į didelę šalies gyventojų dalį, išpažįstančių alevizmą (20-30 %) ir dalyko “Religinė kultūra ir etika” programa neatspindė Turkijos visuomenės ir Islamo pakraipų įvairovės. Vaikai nebuvo supažindinti su alevizmo ypatybėmis, tam tikra informacija apie šį tikėjimą buvo pateikiama tik devintoje klasėje, tačiau ji neužpildė pradinės ir vidurinės mokyklų mokymo spragų. “Religinės kultūros ir etikos” pamokos neatitiko objektyvumo ir pliuralizmo kriterijų, formuojančių kritinį vaikų požiūrį į religinius klausimus. Be to, Teismo sprendimu, mokinių atleidimo nuo minėto dalyko procedūra buvo netinkama priemone užtikrinant pagarbą tėvų religiniams ir filosofiniams įsitikinimams, kadangi jie priverstinai, prieš savo valią turėjo atskleisti priklausymą ne sunitų Islamo tikėjimui. Teisėjų kolegija šioje byloje vieningai konstatavo EŽTK Pirmojo Protokolo 2 str. (teisės į mokslą) pažeidimą.²³⁹

²³⁷ *Folgerø and Others v. Norway* [GC], no. 15472/02, ECHR, 29 June 2007, par. 1-3, 43-5, 97-102.

²³⁸ *Folgerø and Others v. Norway*, *supra* note, 226.

²³⁹ *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, *supra* note, 232: par. 6-10, 67-69, 71-77.

Tuo tarpu byloje *Çiftçi prieš Turkiją* EŽTT nerado teisės į mokslą bei religijos laisvės pažeidimo valstybės reikalavime įgyti pradinio išsilavinimo pažymėjimą, norint lankyti Korano pamokas. Toks reikalavimas, teismo nuomone, neturi įtakos tėvų teisei ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus, bet užtikrina tam tikrą mokinių brandą, įgytą pradinio mokymo metu. Be to, juo siekta apsaugoti mažumas nuo indoktrinacijos, kuriai pradinių klasių moksleiviai gali lengvai pasiduoti. Teismas pabrėžė, kad valstybės švietimo institucijos, įvertinusios visuomenės poreikius bei šalies išteklius, turi plačią veiksmų laisvę, reguliuojant savo švietimo sistemą.²⁴⁰

Konvencijos Pirmojo Protokolo 2 str. pažeidimo Teismas taip pat neįžvelgė ir 2009 m. byloje *Appel-Irrgang prieš Vokietiją*. Šios bylos pareiškėjai – mergaitė Appel-Irrgang ir jos tėvai – protestantai, skundė EŽTT Vokietijos veiksmus, kuriais mokinė nebuvo atleista nuo visiems vidurinių mokyklų 7-10 klasių moksleiviams privalomų etikos pamokų. Pareiškėjų teigimu, 2006 m. įvestas etikos dalykas prieštaravo jų religiniams įsitikinimams, kadangi pamokų turinys nebuvo neutralus, krikščionybės analizei buvo skirta tik nedidelė kurso dalis, be to, dalyko metu buvo aptariamoms ir koncepcijoms, prieštaraujančioms krikščionybės tikėjimui. Teisėjų kolegija priėjo išvadą, jog minėtas etikos dalykas atitiko pliuralizmo ir objektyvumo principus, juo buvo siekiama ugdyti mokinių, neatsižvelgiant į jų kilmę, tautybę ar religinius įsitikinimus, socialinius įgūdžius, skatinti kritiškai įvertinti ir spręsti pagrindines kultūrinės-etinės visuomeninio gyvenimo problemas, dalyvauti įvairių kultūrų dialoge. Pamokų metu mokiniai buvo supažindinami su visiems vienodai svarbiomis vertybėmis, jokiame tikėjime ar pažiūroje nebuvo skiriama didesnė kurso dalis. O kas svarbiausia, mokytojai išlaikė objektyvumą ir, neatsižvelgdami į savo įsitikinimus, nedarė įtakos mokiniams. Teismas pažymėjo, jog valstybė turėjo teisę, atsižvelgusi į Berlio specifiką, įvesti jo žemės mokyklose privalomą neutralų etikos kursą ir nemokyti vaikų vienos dominuojančios religijos. Pabrėžtina, kad iš tėvų nebuvo atimta teisė ugdyti mergaitės vadovaujantis savo religiniais ir filosofiniais įsitikinimais, be to, pareiškėja galėjo lankyti ir papildomas protestantizmo mokymo klases. Todėl mokyklos valdžia pagrįstai atmetė pareiškėjų reikalavimą dėl atleidimo nuo privalomos etikos pamokos.²⁴¹

O žyminiame sprendime *Grzelak prieš Lenkiją* EŽTT grįžo prie ankstesnės praktikos ir vėl konstatavo religijos laisvės ir nediskriminavimo principo pažeidimą. Bylos pareiškėjai – trys Grzelak šeimos nariai, laikantys save agnostikais, apskundė EŽTT Lenkijos valstybės veiksmus, kad jų vaikui – Mateusz Grzelak, atsisakiusiam lankyti tikybos pamokas, nebuvo suteiktos jokios alternatyvos, kaip pvz. etika, todėl visą pamokai skirtą laiką jis turėjo praleisti mokyklos koridoriuje ar bibliotekoje, o jo pažymių knygelėje, prie dalyko „tikyba/etika“ buvo dedamas

²⁴⁰ *Çiftçi v. Turkey*, no. 71860/01, ECHR, 17 June 2004, <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4525164>

²⁴¹ *Appel-Irrgang and Others v. Germany*, no. 45216/07, ECHR, 6 October 2009, <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4526476>

brūkšnys, be įvertinimo. Per visą Mateusz Grzelak mokymosi laikotarpį pradinėje ir vidurinėje mokykloje, neatsižvelgiant į nuolatinis tėvų prašymus, vaikui nebuvo suteikta galimybė lankyti etikos pamokų, teigiant, jog šiam dalykui mokykla nesurinks pakankamo skaičiaus suinteresuotų mokinių. Teismas nusprendė, kad reikalavimas įrašyti pažymį prie „religijos/etikos“ dalyko skilties pats savaime nepažeidžia Konvencijos nuostatų, kadangi atspindi neutralią informaciją apie vieną iš dviejų mokinio lankytų pamokų. Tačiau šiuo atveju, įrašytas brūkšnys vietoj pažymio tiesiogiai nurodė, jog pareiškėjas nedalyvavo jokioje iš minėtų pamokų, vadinasi galėjo būti laikomas asmeniu be religinių įsitikinimų. Tokia situacija lėmė netiesioginį, priverstinį mokinio religinių įsitikinimų atskleidimą ir pažeidė neigiamą religijos laisvės aspektą – teisę neišpažinti jokios religijos. O šis faktas yra ypatingai svarbus tokioje valstybėje kaip Lenkija, kur dauguma gyventojų išpažįsta vieną tikėjimą – katalikybę. Be to, nuo 2007 m. Lenkijos Švietimo ministro dekretu buvo nuspręsta pažymį už „religijos/etikos“ dalyką įtraukti į metinio vidurinio balo skaičiavimą. Teismas nurodė, kad toks sprendimas ypač neigiamai paveikia mokinius, pageidaujancius, bet negalinčius lankyti etikos pamokų. Siekdami pakelti savo vidurinį balą, vaikai prieš savo valią turėtų lankyti tikybos pamokas. Todėl, atsižvelgiant į pažeistą pareiškėjo teisę neišpažinti jokio tikėjimo, Teismas konstatavo Konvencijos 9 str. ir 14 str. pažeidimą. Tačiau, EŽTT neišvelgė Pirmojo Protokolo 2 str. pažeidimo ir pažymėjo, kad etikos pamokos Lenkijoje yra organizuojamos vienodomis sąlygomis su tikybos pamokomis. Šie dalykai yra alternatyvūs ir jų mokymas priklauso vien nuo būtino minimalaus mokinių ar jų tėvų pageidavimų skaičiaus. Tokia sistema priklauso valstybės švietimo planavimo diskrecijai ir yra pateisinama.²⁴²

Remiantis aukščiau išanalizuota Teismo praktika, akivaizdu, jog valstybės turi plačią veiksmų laisvę, įgyvendindamos savo švietimo programas, tačiau bet kuriuo atveju mokymą turi organizuoti objektyviu, kritišku bei pliuralistišku būdu. Net ir bandydamos užtikrinti tikybos pamokai alternatyvų dalyką ar galimybę atleisti vaikus nuo tam tikros pamokų dalies, kartais šalys vis dėlto pažeidžia Konvencijoje įtvirtintas teises į mokslą bei religijos laisvę. Tokia situacija susiklosto dėl to, jog priimti sprendimai neatspindi teisėtų vaikų ir jų tėvų interesų, nėra gerbiami jų religiniai įsitikinimai. Švietimą reguliuojančios valstybių institucijos ar mokyklų administracijos jokių būdu negali nieko versti atskleisti ar tuo labiau pakeisti savo įsitikinimų, todėl net ir sudarydamos galimybes alternatyviam mokymui ar atleidimui nuo tikybos pamokų negali reikalauti iš asmenų jų religijos ar tikėjimo atskleidimo.

²⁴² *Grzelak v. Poland*, no. 7710/02, ECHR, 15 June 2010; par. 6-7, 21-25, 84-101, 104-105.

4.3. Religinių simbolių demonstravimas mokyklose

Kitas, ne mažiau probleminis mažumų švietimo klausimas - religinių simbolių demonstravimas – laikomas vienu iš mažumos kultūros elementų, savo tikėjimo išpažinimo būdų. Tačiau, tarptautinės teisės dokumentuose šis būdas nėra tiesiogiai įtvirtintas. Religinių simbolių demonstravimo svarbą ir reikšmę asmenims, išpažįstantiems tam tikrą religiją nustatė tarptautinės teisminės bei kvaziteisminės žmogaus teisių gynimo institucijos²⁴³.

Remiantis tarptautine praktika, didžiausio dėmesio ir kritikos sulaukiantys religiniai simboliai yra islamiški rūbai bei galvos apdangalai. Islamiškų galvos apdangalų dėvėjimas švietimo įstaigose jau seniai tapo Europos diskusijų objektu. Pavyzdžiui, nuo praeito amžiaus pasiskelbusioje sekularia valstybe, Turkijoje, atsižvelgiant į politinę valstybės situaciją ir istorinę islamistų vietą joje, islamiškus galvos apdangalus kai kurie supranta ne kaip religinį, o politinį simbolį. Turkijos teismai nurodo, kad Turkijos kontekste šis simbolis įgijo politinę reikšmę, kadangi valstybėje veikia politiniai ekstremistiniai judėjimai, kuriais siekiama įtvirtinti religiniais įsitikinimais paremtą visuomenės koncepciją ir religinius simbolius joje.²⁴⁴ Prancūzijoje sekuliarizmo principas laikomas didele šalies vertybe, todėl 2004 m. valstybės valdžia priėmė įstatymą, kuriuo uždraudė pradinėse ir vidurinėse šalies mokyklose dėvėti drabužius ar kitus ženklus, akivaizdžiai parodančius religinę priklausomybę. Atkreiptinas dėmesys, kad privačiose mokyklose ir universitetuose šis draudimas nėra taikomas. Belgijoje švietimas yra neutralus, todėl bendro religinių ženklų mokyklose draudimo valstybėje nėra, o apribojimai gali būti nustatyti tik higienos, sveikatos ar saugumo sumetimais. Vis dėlto, mokiniai gali dėvėti ar turėti religinius simbolius tik tuo atveju, jeigu yra saugomos kitų žmonių teisės, nacionalinis saugumas, visuomeninė tvarka, sveikata bei moralė. Daugumoje Europos valstybių nėra tiesiogiai teisės aktu įtvirtinto draudimo dėvėti religinę priklausomybę demonstruojančius drabužius ir ženklus. Tačiau Suomijoje ir Švedijoje, atsižvelgiant į lyčių lygybės ir demokratijos principus, kuriais be kita ko, grindžiama ir švietimo sistema, mokyklos, savo vidaus taisyklėmis gali drausti islamiškų moteriškų rūbų - „burka“ ir „niqab“, dengiančių visą moters kūną bei veidą, dėvėjimą. Pažymėtina, kad Turkija, Albanija ir Azerbaidžanas – vienintelės valstybės, nustačiusios draudimą islamiškiems galvos apdangalams ne tik pradinėje ar vidurinėje mokyklose, bet ir universitetuose. O kai kuriose valstybėse (Rusijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Rumunijoje, Vengrijoje, Graikijoje), neatsižvelgiant į vienos religijos dominavimą, klausimas

²⁴³ Dovilė Gailiūtė, „Religiniai simboliai Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 2 (2012): 777-778.

²⁴⁴ *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], no. 44774/98, ECHR, 10 November 2005, par. 35, 115.

dėl religinių simbolių, o ypač islamiškų galvos apdangalų demonstravimo nekėlė jokių teisinių diskusijų ir net nebuvo svarstomas.²⁴⁵

Religinių rūbų ar simbolių dėvėjimas mokyklose – diskusinis klausimas daugelyje valstybių, kadangi paliktas pačių valstybių diskrecijai. Visgi pažymėtina, kad neutralumo užtikrinimas mokyklose gali būti svarbesnis nei vieno asmens teisė išpažinti savo religiją²⁴⁶, kuri nėra absoliuti. Todėl tarptautinės teisės dokumentai leidžia valstybėms riboti religijos išraiškos laisvę (*forum externum*), bet ne pačią religijos, tikėjimo laisvę (*forum internum*)²⁴⁷. Tokie valstybių sprendimai gali būti pateisinami, atsižvelgiant į jau minėtus Konvencijos 9 str. 2 d. įtvirtintus ribojimų pagrindus, kurie yra būtini, siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisių ir laisvių bei visuomenės interesų, valstybės vertybių, o taip pat tarp valstybės diskrecijos laisvės ir sekuliarizmo principo. Remiantis EŽTT praktika, dažniausi valstybių ribojimais siekiami tikslai – demokratinės visuomenės, visų asmenų teisių ir laisvių bei viešosios tvarkos apsauga. Be to Teismas savo sprendimuose nurodo, jog ribojimas, t.y. priemonės, kurių ėmėsi valstybė vienam iš tokių tikslų pasiekti būtų jam proporcingas. Valstybės neretai pažeidžia proporcingumo principą žmogaus teisių ribojimo srityje, bet, atkreiptinas dėmesys, kad bylose dėl religijos išraiškos laisvės ribojimo teisės į mokslą įgyvendinimo kontekste, Teismas vis dėlto suteikia viršenybę valstybės priimtiems ribojimams. Klausimas dėl religinių simbolių demonstravimo, kaip vieno iš būdų išpažinti savo tikėjimą švietimo įstaigose yra iki šiol aktualus. Tą patvirtina EŽTT jau nagrinėtų bylų ir naujų skundų skaičius. Pagrindiniai, labiausiai diskutuoti Teismo sprendimai šiuo punktu bus nuosekliai analizuojami kitame darbo skyrelyje.

4.4. Religinių simbolių demonstravimo mokyklose vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje

Tarptautinėje teisėje nėra suformuluotos vieningos religinių simbolių sampratos. EŽTT jurisprudencijoje religiniai simboliai nagrinėjami plačiąja prasme, t.y. apima ne tik konkrečios religijos simbolius (nukryžiuotasis, Biblija), bet ir visus objektus tam tikra prasme atskleidžiančius asmens tikėjimą (pakabukas su kryželiu, islamiški rūbai, kaip pvz. burka ar galvos apdangalai, kaip turbanas). Be to, prie religinių simbolių priskiriami ir religiniai pastatai bei kiti įvairūs, religinę reikšmę turintys daiktai (ikonos, paveikslai, smilkalai). Tačiau, tokie simboliai gali ne visada turėti religinę reikšmę, o būti, pavyzdžiui, stiliaus detale. Tokiu atveju asmuo ne bus saugomas Konvencijos 9 str. prasme. Todėl analizuojant kiekvieną konkretų atvejį,

²⁴⁵ *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], *supra* note, 244: par. 55-65.

²⁴⁶ *Dovilė Gailiūtė*, *supra* note, 242: 791.

²⁴⁷ *Ibid.*, 777-778.

svarbu nustatyti, ar asmuo turėdamas ir dėvėdamas tokį simbolį sąmoningai demonstravo savo priklausomybę tam tikram tikėjimui ar skleidė tokio tikėjimo koncepcijas.²⁴⁸

Didžiausią dalį EŽTT pasiekiančių bylų, susijusių su religinių simbolių demonstravimu, sudaro bylos dėl mokinių/studentų ar mokytojų/dėstytojų mokyklose ar kitose švietimo įstaigose dėvimų islamiškų rūbų ir galvos apdangalų. Daugiausiai peticijų dėl religinių simbolių demonstravimo EŽTT sulaukia prieš Turkijos ir Prancūzijos valstybes, įgyvendinančias griežtą sekuliarumo politiką ir visiškai draudžiamas religinių simbolių nešiojimą švietimo įstaigose. Toliau bus analizuojamos kelios iš Teismo nagrinėtų bylų šiuo klausimu. Bet atsižvelgiant į darbo uždavinius, darbo autorė analizuos tik bylas, kuriose buvo nagrinėjamas klausimas dėl religinių simbolių demonstravimo bendrojo ugdymo pradinėse ar vidurinėse mokyklose.

2006 m. byloje *Kose ir 93 kiti prieš Turkiją* EŽTT nenustatė teisės į religijos laisvę bei teisės į mokslą pažeidimo. Kolegijos sprendimu, draudimu mokiniams dėvėti islamiškus galvos apdangalus nebuvo siekta diskriminuoti konkrečios vienos religijos asmenis. Priimti aprangos reikalavimai (ang. *dresscode*) švietimo įstaigose buvo nukreipti į visus mokinius, neatsižvelgiant į jų kilmę ir tikėjimą. Tokius reikalavimus Teismas įvertino kaip proporcingus, siekiant teisėto tikslo – visuomeninės tvarkos, visų asmenų teisių ir laisvių apsaugos bei neutralumo užtikrinimo švietimo srityje.²⁴⁹

Savo pozicijos Teismas nekeitė ir tolesniuose sprendimuose. *Dogru prieš Prancūziją* bei *Kervanci prieš Prancūziją* bylų esmė – dvi mergaitės musulmonės buvo pašalintos iš mokyklos dėl nuolatinio atsisakymo nusiimti savo galvos apdangalus – hidžabus fizinio lavinimo metu. Šiose situacijose Teismas taip pat neišžvelgė Konvencijos 9 str. pažeidimo, teigdamas, jog mokyklos valdžios reikalavimai mokinėms buvo pagrįsti, susiję su jų pačių sveikata ir saugumu kūno kultūros pamokose, bet ne religiniais įsitikinimais. O pašalinimas iš mokyklos tapo teisingu nuolatinio nepaklusimo mokyklos taisyklėms rezultatu.²⁵⁰

Kitose bylose - *Aktas prieš Prancūziją*, *Bayrak prieš Prancūziją*, *Gamaleddyn prieš Prancūziją*, *Ghazal prieš Prancūziją*, *J. Singh prieš Prancūziją* ir *R. Singh prieš Prancūziją* pareiškėjais buvo šeši mokiniai, pašalinti iš Prancūzijos mokyklų dėl akivaizdžių religinę priklausomybę demonstruojančių simbolių dėvėjimo (mergaitės dėvėjo hidžabus, berniukai – „keski“, t.y. sikhų turbanus). Teismas, kaip ir ankstesniuose bylose pripažino valstybės saugomo neutralumo ir sekuliarizmo principo švietimo įstaigose viršenybę. Todėl mokyklos taisyklėse nustatytą draudimą dėvėti aktyvius religinius simbolius įvertino kaip proporcingą, siekiant

²⁴⁸ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutyte ir Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 25: 29-30.

²⁴⁹ European Court of Human Rights. Factsheet: Religious symbols and clothing, December 2017, 4, http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Religious_Symbols_ENG.pdf

²⁵⁰ *Ibid.*

apsaugoti visų mokinių teises ir laisves bei užtikrinti visuomeninę tvarką.²⁵¹ Šis Teismo sprendimas taip pat netiesiogiai patvirtino 2004 m. Prancūzijos valdžios priimtą teisės akto, draudžiančio religinių simbolių nešiojimą mokyklose, teisėtumą, kadangi jis buvo skirtas visų tikėjamų atstovams. „2004 m. įstatymas dėl išsiskiriančių religinių simbolių draudimo mokyklose dažnai buvo vadinamas antiislamišku, tačiau sikhų berniukų atvejai patvirtino, kad įstatymas draudžia bet kokius išsiskiriančius religinius simbolius, tarp jų ir turbanus“²⁵².

Pažymėtina, kad EŽTT savo praktikoje nagrinėjo bylas ne tik dėl mokinių, bet ir mokytojų dėvimų religinių simbolių. Žymiausioje byloje *Dahlab prieš Šveicariją*, Teismas nurodė, kad 4-8 metų vaikai lengviau pasiduoda įtakai nei vyresni mokiniai, todėl pradinių klasių mokytojos, kaip valstybės atstovės, dėvimas islamiškas galvos apdangalas galėjo būti suprantamas kaip aktyvus, „reikšmingas išorinis“²⁵³ religinis simbolis, kuriuo siekiama atversti kitus asmenis į savo išpažįtamą tikėjimą. Be to, tokiu atveju „islamiškas galvos apdangalas gali turėti proselitizmo poveikį, ir jo dėvimą sunku suderinti su tolerancijos, pagarbos kitiems ir, kas svarbiausia, lygiateisiškumo ir nediskriminacijos žinia, kurią visi mokytojai demokratinėje visuomenėje turi bandyti perteikti jų mokiniams“²⁵⁴. Dėl šių aplinkybių, EŽTT konstatavo vaikų interesų viršenybę prieš mokytojos teisę į religijos išraiškos laisvę, o pareiškėjos peticiją paskelbė nepriimtina.²⁵⁵

Viena garsiausių ir daugiausiai diskusijų sukėlusiu byla dėl religinių simbolių mokyklose, pakeitusi nuomonę apie Teismo aiškinamo sekuliarumo principo nuoseklumą – byla dėl Nukryžiuotojo kabinimo klasėse - *Lautsi ir kiti prieš Italiją*. Į EŽTT kreipėsi suomių tautinės mažumos Italijoje atstovė, dviejų vaikų, besimokančių Italijos mokykloje, motina Soile Lautsi, teigianti, kad Nukryžiuotojo kaip religinio simbolio kabinimas klasėse pažeidžia valstybės sekuliarizmo principą, kurio pagrindu pareiškėja ugdė savo vaikus. P. Lautsi skundė Italijos valdžios sprendimus nenukabinti Nukryžiuotojo valstybės mokyklose, kadangi jie buvo diskriminuojantys, pažeidė jos pačios ir jos vaikų – ne katalikų, teisę į mokslą bei religijos laisvę. 2009 m. EŽTT Kolegija Nukryžiuotąjį įvardino „galingu išoriniu simboliu“ ir patenkino pareiškėjos skundą, pripažindama Konvencijos 9 str. bei Pirmojo protokolo 2 str. pažeidimus. Tačiau, toks sprendimas sulaukė labai didelės neigiamų atsiliepimų bangos. Šiam sprendimui prieštaravo ne tik Italijos valstybė, bet ir įvairių valstybių politikai, visuomenės veikėjai ir, aišku, Bažnyčia. Jų teigimu, Teismas, kaip ir pareiškėja išvelgė Nukryžiuotame dominuojančią religinę

²⁵¹ European Court of Human Rights, *supra* note, 249: 5.

²⁵² Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 242: 786.

²⁵³ *Dahlab v. Switzerland*, no. 42393/98, ECHR, 15 February 2001, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-22643%22%5D%7D>

²⁵⁴ Regina Valutytė, *supra* note, 48: 226.

²⁵⁵ European Court of Human Rights, *supra* note, 248: 3.

reikšmę ir radikaliai įvertino sekuliarizmo principo esmę. Todėl, 2010 m., atsižvelgiant į Italijos valstybės pateiktą apeliaciją, bylą ėmėsi nagrinėti EŽTT Didžioji kolegija. Pakartotinis nagrinėjimas sulaukė didžiulio kitų valstybių dėmesio, todėl prie bylos prisijungė Europos Parlamento nariai, kai kurių Europos šalių vyriausybės bei įvairios tarptautinės organizacijos. Galiausiai, Didžioji kolegija dauguma balsų priėmė priešingą ankstesniam sprendimą. Išplėstinė teisėjų kolegija priėjo išvadą, kad atsižvelgiant į Europos religinę įvairovę, valstybėms yra suteikiama diskrecija ir laisvė pačiai įvertinti tokius religinius klausimus, kaip Nukryžiuotojo kabinimas mokyklose. Todėl, Italijos valdžia, atsižvelgdama į savo šalies tradicijas, istoriją, kultūrą, turėjo laisvę pati nustatyti apskritai religijos padėtį valstybėje ir tuo pačiu Kryžiaus kabėjimo mokyklose klausimą. Teismas pripažino Nukryžiuotąjį pasyviu simboliu, nešančiu tiek istorinę, tiek kultūrinę vertę ir nedarančiu vaikams neigiamos įtakos. Be to, Didžioji kolegija pažymėjo, kad Italijos mokyklose vaikai nėra privalomai mokami krikščionybės, tėvų pageidavimų gali būti organizuojamas kitų pripažintų tikėjimų mokymas, mokiniams nedraudžiama turėti ar dėvėti jokių religinių simbolių, todėl ir Nukryžiuotasis turėjo būti vertinamas kaip vienas iš elementų, simbolizuojančių tikėjimo laisvę. Teismui nepakako p. Lautsi subjektyvios nuomonės, o pareiškėjai nepateikė daugiau įrodymų, kad Nukryžiuotojo demonstravimas klasėse neigiamai paveikė mokinių religinius įsitikinimus, jų emocinę būseną, todėl Didžioji kolegija šiuo atveju nenustatė teisės į mokslą bei religijos laisvės pažeidimo.²⁵⁶

Po šio sprendimo priėmimo Teismas sulaukė didelės pasipiktinimų bangos dėl nukrypimo nuo savo praktikos ir dvigubų standartų taikymo, skirtingai vertinant sekuliarizmo principą bei diskriminuojant atskirų religijų simbolius. Kritikai teigė, kad Teismas, priimdamas sprendimą vadovavosi politinėmis nuostatomis, kadangi neteikė sekuliarizmo principui tokios didelės reikšmės kaip visose bylose dėl islamiškų religinių simbolių demonstravimo.²⁵⁷ EŽTT praktika dėl islamiškų galvos apdangalų mokymosi įstaigose buvo suprasta kaip pareiškimas, jog „islamą yra nesuderinamas su Konvencijos vertybėmis“²⁵⁸. 2010 m. atlikta Europos valstybių gyventojų apklausa taip pat parodė skeptišką požiūrį į islamiškų religinių simbolių dėvėjimą mokyklose. Apklaustos duomenimis 54 proc. apklaustųjų neprieštarautų Nukryžiuotojo kabinimui mokyklų klasėse, tačiau net 52 proc. palaikytų sprendimą uždrausti religinę reikšmę turinčių rūbų ir aksesuarų dėvėjimą mokyklose.²⁵⁹

Apibendrinant, teigtina, kad valstybių švietimo institucijos, priimdamos sprendimus galinčius įtakoti mažumų religinius įsitikinimus, jų teisę į religijos išraiškos laisvę, vaikų teisę išpažinti savo tikėjimą mokykloje, turi tinkamai informuoti apie numatomus pakeitimus ir vesti

²⁵⁶ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, ECHR, 18 March, 2011, par. 1, 10-16, 30-32, 47-58, 65-77.

²⁵⁷ Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 242: 787-788.

²⁵⁸ *Ibid.*, 788.

²⁵⁹ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutyte ir Dovilė Gailiūtė, *supra* note, 25: 30.

dialogą su tautinėmis, etninėmis savo valstybės mažumų bendruomenėmis. Rengiant dorinio ugdymo programą, svarbu, kad tikybos mokymas būtų organizuojamas pliuralistiškai, neapsiribotų dominuojančios religijos švietimu, o mokiniai gautų objektyvią informaciją apie įvairias religijas ir ugdytų savo filosofinį, kritinį mąstymą, skatinantį toleranciją ir pagarbą kitus tikėjimus išpažįstantiems asmenims. Nors dauguma Europos valstybių į savo švietimo programas įtraukia religinį ugdymą, dažniausiai jis vis dėlto nėra privalomas. Valstybės, atsižvelgdamos į tarptautinius standartus siekia suteikti asmenims pasirinkimą ir galimybę mokytis alternatyvių tikybai dalykų. Visgi pabrėžtina, kad net ir gaudami tokį alternatyvų pasirinkimą, asmenys neturi būti verčiami atskleisti savo įsitikinimų, turi būti gerbiamos vaikų bei jų tėvų religiniai ir filosofiniai įsitikinimai. O kas liečia, religinių simbolių demonstravimo mokyklose klausimą, tai religijos išraiškos laisvės apribojimai šiuo atveju yra galimi, tačiau jie privalo būti teisėti, būtini demokratinėje visuomenėje ir proporcingi siekiamam tikslui – viešajai tvarkai, visuomenės gerovei, moralei ar saugumui, kitų asmenų teisėms ir laisvėms užtikrinti ir itt. Bendros taisyklės analizuojant tokias situacijas nėra, kiekvieną atvejį reikia vertinti individualiai, remiantis konkrečios šalies informacija – jos istorija, tradicijomis, kultūra ir priežastimis, dėl kurių buvo priimti apribojimai. Išnagrinėjus EŽTT praktiką, teigtina, kad visose bylose dėl draudimo dėvėti islamiškus galvos apdangalus mokyklose, teisėjų kolegija nenustatė teisės į religijos laisvę bei teisės į mokslą pažeidimų, bet davė viršenybę socialinei integracijai ir patvirtino valstybės siekiamų tikslų būtinumą, kas pagrindžia sekuliarumo principo svarbą demokratinėje visuomenėje.

4.5. Tautinių mažumų švietimo suderinamumas su religiniais įsitikinimais Lietuvoje

Lietuvoje bažnyčios ir valstybės klausimas yra atskirtas Konstitucijos lygmenyje²⁶⁰, todėl Lietuvos valstybė ir jos institucijos, tarp kurių ir mokyklos, išlaiko pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą.²⁶¹ Lietuvoje, 2011 m. surašymo metu, buvo užregistruotos 11 tikybų, turinčios daugiau kaip po 1 tūkst. sekėjų. Didžiausia Lietuvos gyventojų dalis priskiria save prie Romos katalikų. Kitos tam tikra apimtimi išpažįstamos religijos Lietuvoje – stačiatikybė, sentikybė, protestantizmas, islamas, judaizmas itt. Daugiataučiuose Lietuvos miestuose užfiksuota didžiausia religinė gyventojų įvairovė. Atsižvelgiant į didelę rusų tautinės mažumos dalį - Vilniuje, Klaipėdoje ir Visagine gyvena daug stačiatikių. O nemažą Romos katalikų skaičių

²⁶⁰ "43 straipsnis. Lietuvoje nėra valstybinės religijos.", „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).

²⁶¹ Dalia Vitkauskaitė-Meurice, *supra* note, 47: 188.

Vilniuje lėmė lenkų, ukrainiečių, baltarusių bei kitų tautybių gyventojų sudėtis.²⁶² Pažymėtina, jog pagal 2011 m. pateiktą informaciją, 6 proc. Lietuvos gyventojų nepriskyrė savęs nė vienai religinei bendruomenei.²⁶³ Nors, Romos katalikų tikėjimą išpažįstančių Lietuvos gyventojų dalis sudaro religinę daugumą, Lietuvos mokyklose, remiantis, visų pirma Konstitucijos 40 str.²⁶⁴ bei Švietimo įstatymo 31 str. tikybos dalykas vis dėlto nėra privalomas. Vieną iš privalomųjų dorinio ugdymo dalykų, t.y. tikybos ar etikos pamokas kiekvienais mokslo metais vaikui iki 14 metų parenka tėvai, vėliau mokinys gali šį sprendimą priimti pats.²⁶⁵ Pažymėtina, kad pagal Švietimo ministro įsakymu patvirtintą 2017–2018 ir 2018–2019 mokslo metų pradinio ugdymo programos bendrąjį ugdymo planą, jeigu vienam ar kitam dalykui nesusirenka pakankamas mokinių skaičius, mokykla turi pareigą sudaryti laikiną grupę iš įvairių klasių. O neužtikrinus tinkamo tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikybos mokymo, mokykla privalo įskaityti mokiniui lankomas pamokas sekmadieninėje mokykloje arba kitoje tikybos mokymo grupėje.²⁶⁶

Kalbant apie religinių įsitikinimų užtikrinimą Lietuvos švietimo srityje, dar pažymėtina, jog 2015 m. Lietuvos lygių galimybių kontrolierėi teko nagrinėti 45 pareiškėjų skundą dėl galimos diskriminacijos religiniu pagrindu valstybės švietimo įstaigose. Pareiškėjų (mokinių tėvų) teigimu maitinimas Lietuvos ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklose buvo organizuojamas neatsižvelgiant į religinius vaikų ir jų tėvų įsitikinimus, kadangi jas lankantys mokiniai buvo privalomai maitinami mėsa, paukštiena ar žuvimi, nors privačiame gyvenime jie nevartojo šių produktų. Kontrolierė, atsižvelgusi į skundą, išanalizavo vaikų maitinimo organizavimą minėtose ugdymo įstaigose ir nenustačiusi objektyvių faktų apie padarytą pažeidimą, nutraukė tyrimą. Kontrolierė savo pažymoje rėmėsi Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Egdūno Račiaus nuomone, jog „nors istorinėse religinėse tradicijose yra susiformavusios religiškai sankcionuoto maisto sampratos, daugelyje jų yra numatytos išimties, ypač atsižvelgiant į socio-kultūrinį kontekstą. Taip, pavyzdžiui, musulmonams esantiems ne musulmonų daugumos kraštuose, išimties tvarka leidžiama vartoti ne chalal būdu paruoštą maistą“²⁶⁷. Dėl šių priežasčių profesorius pareiškėjų skundo nevertino kaip religinių įsitikinimų pažeidimo, o ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo įstaigose organizuojamo maitinimo kaip

²⁶² „Religijų paplitimas Lietuvoje“, žiūrėta 2017 lapkričio 25 d.,

https://smp2014ge.ugdome.lt/mo/9kl_visuomenine_geografija/GE_DE_30/teorine_medziaga_3.html

²⁶³ „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“, *supra* note, 110.

²⁶⁴ „40 straipsnis. Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos.“, „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra* note, 259.

²⁶⁵ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, *supra* note, 11.

²⁶⁶ „Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl 2017–2018 ir 2018–2019 mokslo metų pradinio ugdymo programos bendrojo ugdymo plano patvirtinimo“, 38.1.2, 38.1.3 straipsniai, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/00d92a004b6d11e7846ef01bfff9b64>

²⁶⁷ „Lygių galimybių kontrolieriaus pažyma dėl diskriminacijos religijos ir įsitikinimų pagrindu švietimo srityje“, Nr. (14)SN-211)SP-28, 2015-03-10, konstatuojamosios dalies 2 punktą.

diskriminacijos religiniu pagrindu. Be to, kontrolierė sutiko ir su Sveikatos apsaugos ministrės pozicija, jog Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtintas maitinimo organizavimo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose tvarkos aprašas (toliau – Aprašas) nėra diskriminacinis, kadangi jame nustatyti valgiaraščiai sudaryti pagal vaikui rekomenduojamas maistinių medžiagų ir energijos paros normas ir suderinti su apskrities visuomenės sveikatos centru. Pažymoje taip pat konstatuota, jog teisė į religiją nėra absoliuti ir laisvė reikšti savo religinius įsitikinimus gali būti ribojama įstatymo nustatytais pagrindais. Be to, kontrolierės pažymoje nurodyta, jog nė viena Konstitucijos nuostata neturi viršenybės prieš kitą, todėl šiuo atveju turi būti vertinama ne tik tėvų teisė ugdyti vaikus pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus, bet ir vaikų teisė į saugią vaikystę. Vaikai, atsižvelgiant į savo nesubrendimą laikomi ypač pažeidžiama visuomenės dalimi, reikalaujančia išskirtinio dėmesio ir apsaugos, todėl, be kita ko, valstybė turi užtikrinti kiekvieno jos jurisdikcijoje esančio vaiko normalų fizinį ir protinį vystymąsi, kurio vienas iš pagrindų – sveika mityba. Vaiko mityba skiriasi nuo suaugusio asmens mitybos, ji turi atitikti vaiko amžių, todėl specialistai apskritai neigiamai vertina vegetarišką ir tuo labiau veganišką vaikų mitybą. Todėl kontrolierės sprendimu ginčijamas Aprašas, kuriuo sudarytas Lietuvos švietimo įstaigų valgiaraštis, turėjo teisėtą ir būtiną tikslą – apsaugoti vaikų sveikatą.²⁶⁸

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą informaciją apie religinių įsitikinimų užtikrinimą Lietuvos Respublikos švietimo srityje, pasakytina, jog Lietuvoje dorinio ugdymo klausimas yra pakankamai gerai sureguliuotas, vaikams suteikiama teisė pasirinkti vieną iš tokio ugdymo dalykų, o tikybos pamokos yra dėstomos objektyviai ir pliuralistiškai, kadangi šio dalyko programą sudaro įvairių tikėjimų apžvalgos²⁶⁹. Iš esmės valstybėje nekyla problemos dėl religijos laisvės pažeidimų švietimo įstaigose, todėl, darytina išvada, jog sekuliarumo principas Lietuvoje yra įgyvendinamas tinkamai.

²⁶⁸ „Lygių galimybių kontrolieriaus pažyma dėl diskriminacijos religijos ir įsitikinimų pagrindu švietimo srityje“, *supra* note, 266.

²⁶⁹ „Mokyti tikybos pagrindinėje, kaip ir pradinėje, mokykloje parengtos šešių konfesijų bendrosios programos: katalikų, ortodoksų (stačiatikių), evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, karaimų ir judėjų. Kitų tradicinių Lietuvos konfesijų - sentikių, musulmonų sunitų ir graikų apeigų katalikų – tikybos mokymą organizuoja vietos religinių bendruomenių ir bendrijų vadovybės.“; Švietimo ir mokslo ministerija. Dorinio ugdymo programa, http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf

IŠVADOS

Išsprendus darbo pradžioje iškeltus uždavinius, magistro baigiamojo darbo tikslas buvo pasiektas ir gautos tokios išvados:

1. Tautinės mažumos sąvoka, atsižvelgiant į tikslaus jos apibrėžimo tarptautinėje teisėje nebuvimą, išplaukia iš pagrindinių tautinę mažumą identifikuojančių kriterijų, įtvirtintų tarptautiniuose, žmogaus teisių apsaugai skirtuose dokumentuose. Šie kriterijai yra skirstomi į objektyvius ir subjektyvius. Objektyviaisiais tautinės mažumos kriterijais priimta laikyti jos kalbą, kultūrą, tradicijas, kultūrą. O subjektyvieji – tai vidinis asmens apsisprendimas identifikuoti save kaip tautinės mažumos narį, siekis išlaikyti tautinės mažumos identiteto bei savitumo išsaugojimui būtinus požymius. Visuotinai priimta, jog tautinė mažuma privalo sudaryti kiekybiškai mažesnę gyventojų dalį. Be to, doktrinoje vyraujančia nuomone, asmenys, siekiantys savo kaip tautinės mažumos pripažinimo neturi būti saistomi pilietybės bei įsikūrimo valstybėje kriterijais.
2. Tautinių mažumų švietimo teisės, visų pirma, kildinamos iš visiems asmenims, neskirstant jų pagal tautybę, rasę, odos spalvą ir kt. požymius, garantuojamos teisės į mokslą, įtvirtintos pagrindinėse žmogaus teisių apsaugos dokumentuose. Esminę tautinės mažumos švietimo teisę – teisę mokytis mažumos kalba ir mažumos kalbos nustato Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, o ją detalizuoja Hagos rekomendacijos dėl tautinių mažumų švietimo teisių. Šių tarptautinių standartų pagrindu, tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims kiekvienoje šalyje turi būti užtikrinta teisė mokytis mažumos kalba, teisė įgyti visų lygių išsilavinimą bei teisė steigti savo privačias švietimo įstaigas.
3. Valstybės, laikydamosi tarptautinių standartų, mokymą mažumos kalba privalo užtikrinti pagal tautinių mažumų „pakankamus poreikius“, jų „tradiciškai arba gausiai apgyvendintose teritorijose“, o šias sąvokas turi diskrecijos teisę apibrėžti pačios, atsižvelgdamos į savo galimybes ir faktinius duomenis apie šalies tautines mažumas. Garantuojant tautinėms mažumoms mokymą gimtąja kalba, valstybės nėra priverstos steigti atskiras, vien tautinių mažumų atstovams skirtas mokyklas. Labiausiai skatinamu mokymo mažumos kalba užtikrinimo būdu laikomas mišrių, dvikalbių mokyklų, organizuojančių lygiagretų mokymą tiek mažumos, tiek valstybine kalba, steigimas. Pažymėtina, jog neigiamai yra vertinamas tautinėms mažumoms priklausančių vaikų mokymas „specialiosiose“ klasėse ar mokyklose, skirtose asmenims su protine negalia ir specialiaisiais poreikiais, kadangi tokiu atveju tautinių mažumų vaikai jaučiasi

izoliuoti, praranda galimybes bendrauti su valstybės tautinę daugumą sudarančiais asmenimis ir sunkiai integruojasi į visuomeninį gyvenimą.

4. Tautinių mažumų bendruomenių pareiškimai, jog šalyje vykdomas bendrojo ugdymo mokyklų reorganizavimas diskriminuoja Lietuvos tautines mažumas yra nepagrįstas. Lietuvoje nuo 2000 m., atsižvelgiant į nuolat mažėjantį bendrą mokinių skaičių valstybėje, vykdomas nuoseklus mokyklų tinklo optimizavimas. 2010-2016 m.m. laikotarpyje Lietuvos mokyklų skaičius sumažėjo nuo 1321 iki 1193, iš kurių savo veiklą baigė 114 mokyklų, kuriose mokoma lietuvių kalba, 8 mokymą tautinių mažumų kalbomis organizuojančios mokyklos bei 7 mišrios, mokymą keliomis kalbomis organizuojančios mokyklos. Iš ko seka, jog valstybių mokyklų tinklo optimizavimas nebuvo nukreiptas prieš tautinių mažumų mokyklas, o vykdomos reformos palietė visas šalies bendrojo ugdymo įstaigas, neskirstant jų pagal mokomąją kalbą ar mokinių tautinę priklausomybę.
5. Tarptautiniai standartai nedraudžia, o netgi atvirkščiai, skatina valstybes imtis veiksmų, stiprinančių tautinių mažumų valstybinės kalbos žinias, užtikrinančios greitesnę ir efektyvesnę jų integraciją. Todėl LR Švietimo ir mokslo ministerijos priimtas sprendimas suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programą lietuviškų ir tautinių mažumų mokiniams yra suderinamas su tarptautine teise. Tačiau, šiam sprendimui įvykdyti buvo priimtas per trumpas dvejų metų paruošiamasis laikotarpis, nustatytas neatlikus jokių tyrimų, dėl ko tautinių mažumų abiturientai atsidūrė nepalankioje padėtyje. Todėl tam tikrą laiką galioję egzamino palengvinimai, turėję suvienodinti visų moksleivių galimybes, tarptautiniu aspektu galėjo būti vertinami kaip skatinamosios priemonės. Visgi, jie buvo netinkamai suformuluoti, dėl to Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino juos antikonstituciniais, prieštaraujančiais visų asmenų lygybės principui. Tenka pastebėti, jog skatinamųjų priemonių aspektas iki šiol yra išlikęs, bet šiuo metu nekelia problemų ir yra vertinamas teigiamai.
6. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, mokymas bendrojo ugdymo mokyklose turi būti organizuojamas objektyviu, kritišku bei pliuralistišku būdu. Todėl valstybių švietimo institucijos, nepažeisdamos vaikų ir jų tėvų religinių ir filosofinių įsitikinimų, turi sudaryti galimybę atleisti vaikus nuo tam tikros tikybos pamokų dalies ar užtikrinti tikybos pamokai alternatyvų dalyką. Be to, gerbiant vaikų ir jų tėvų interesus bei religinius įsitikinimus, net ir sudarant galimybes alternatyviam

mokymui ar atleidimui nuo tikybos pamokų niekas negali būti verčiamas atskleisti savo tikėjimo.

7. Religijos išraiškos laisvė nėra absoliuti, todėl valstybės, atsižvelgdamos į savo šalies vertybes, turi plačią veiksmų laisvę apribojant religinių simbolių demonstravimą mokymosi įstaigose. Tačiau tokie ribojimai privalo būti teisėti, būtini demokratinėje visuomenėje ir proporcingi siekiamam tikslui – viešajai tvarkai, visuomenės gerovei, moralei ar saugumui, kitų asmenų teisėms ir laisvėms užtikrinti ir tt. Kiekvienas atvejis yra individualus ir turi būti vertinamas remiantis konkrečios šalies informacija, t.y. jos istorija, tradicijomis, kultūra ir kitomis priežastimis, dėl kurių buvo priimti apribojimai. Bet pažymėtina, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas bylose dėl religinių simbolių dėvėjimo mokyklose duoda viršenybę sekuliarumo principui ir socialinės integracijos doktrinai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“. *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
2. „Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl 2017–2018 ir 2018–2019 mokslo metų pradinio ugdymo programos bendrojo ugdymo plano patvirtinimo“. TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/00d92a004b6d11e7846ef01bfff9b64>
3. „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 93, 4426 (2011).
4. „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2006 m. gruodžio 18 d. įsakymo Nr. ISAK-2391 „Dėl Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo ir kalbų įskaitų nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 2014-12-22, Nr. 20398. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/65a6f28089c511e4a98a9f2247652cf4>
5. „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios* 20, 996 (2013).
6. „Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios* 114, 5701 (2013).
7. „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“. *Valstybės žinios* 23, 593 (1991).
8. „Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas“. *Valstybės žinios* 34, 485 (1989).
9. „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“. *Valstybės žinios* 33, 807 (1996).
10. „Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrojo plano patvirtinimo“. TAR. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1cbdb3e0fb0911e5a52397090a2fa158/pqjxPYcuTJ>
11. Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2014-2015 metų bendrasis planas. Vilniaus miesto savivaldybės dokumentų paieška. <https://www.vilnius.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=30237058>

Tarptautiniai teisės aktai

12. „Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija“. Rimgaudas Mališauskas (sud.), *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996, 121-139.
13. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“. *Valstybės žinios* 40, 987 (1995).
14. „Jungtinių Tautų deklaracija dėl asmenų, priklausančių tautinėms ar etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, teisių“. Rimgaudas Mališauskas (sud.), *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996, 92-96.
15. „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“. *Valstybės žinios* 21, 549 (1996).
16. „Jungtinių Tautų religija ar įsitikinimais pagrįsto visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo deklaracija“. Rimgaudas Mališauskas (sud.), *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996, 79-81.
17. „Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“. *Valstybės žinios* 108, 2957 (1998).
18. „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“. *Valstybės žinios* 77, 3290 (2002).
19. „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“. *Valstybės žinios* 77, 3288 (2002).
20. „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“. *Valstybės žinios* 20, 497 (2000).
21. „UNESCO konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje“. Rimgaudas Mališauskas (sud.), *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996, 62-65.
22. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“. *Valstybės žinios* 68, 2497 (2006).

Patariamojo komiteto nuomonės, komentarai, valstybių ataskaitos

23. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Thematic Commentary No. 3: The Language Rights Of Persons Belonging To National Minorities Under The Framework Convention, ACFC/44DOC(2012)001. Strasbourg: Council of Europe, 2012.

24. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/25DOC(2006)002. Strasbourg: Council of Europe, 2006.
25. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 14 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (4th cycle). Strasbourg: Council of Europe, 2017.
26. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 14 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (3rd cycle). Strasbourg: Council of Europe, 2016.
27. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 8 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (4th cycle). Strasbourg: Council of Europe, 2017.
28. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Compilation of Opinions of the Advisory Committee relating to Article 8 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2nd cycle). Strasbourg: Council of Europe, 2016.
29. Advisory Committee. Fourth Opinion on the Czech Republic. Summary. 16 November 2015, ACFC/OP/IV(2015)004.
30. Advisory Committee. Second Opinion on Lithuania, ACFC/OP/II(2008)001. Strasbourg: Council of Europe, 2008.
31. Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania, ACFC/OP/III(2013)005. Strasbourg: Council of Europe, 2014.
32. Fourth Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 23 February 2017, ACFC/SR/IV(2017)003 /Lithuanian language version/.
33. Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report. Strasbourg: Council of Europe, 1995.
34. The Framework Convention: a Key Tool to Managing Diversity through Minority Rights. Thematic Commentary No. 4: The Scope of Application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Council of Europe, 2016.

35. Third Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 21 September 2011, ACFC/SR/III(2011)005 rev /Lithuanian language version/.
36. Консультативный комитет рамочной конвенции о защите национальных меньшинств. Комментарий по вопросам образования в свете Рамочной Конвенции о защите национальных меньшинств [Advisory Committee on The Framework Convention For the Protection of National Minorities. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities], ACFC/25DOC(2006)02. Strasbourg: Council of Europe, 2006.

Kitų tarptautinių ir regioninių institucijų dokumentai

37. Committee on the rights of the child. General comment no. 12: The right of the child to be heard. Geneva: United Nations, 2009.
38. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on Non-Citizens and Minority Rights, No. CDL-AD(2007)001 Or. Engl. Venice: Council of Europe, 2006.
39. High Commissioner on National Minorities. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note. Organization for Security and Co-operation in Europe, 1996.
40. World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance. Declaration. Durban, South Africa, 2001.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

41. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 1999, Nr. 90-2662.
42. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 2006, Nr. 52-191.

43. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16/2013“. *Valstybės žinios*.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7E6356FF007F>

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

44. *Appel-Irrgang and Others v. Germany*, no. 45216/07, ECHR, 6 October 2009.
<http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4526476>
45. *Case „relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ v. Belgium (merits)*, no. 1474/62, ECHR, 23 July 1968, Series A no. 6.
46. *Çiftçi v. Turkey*, no. 71860/01, ECHR, 17 June 2004.
<http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4525164>
47. *D.H. and Others v. the Czech Republic*, no. 57325/00, ECHR, 13 November 2007.
48. *Dahlab v. Switzerland*, no. 42393/98, ECHR, 15 February 2001.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-22643%22%5D%7D>
49. European Court of Human Rights. Factsheet: Religious symbols and clothing, December 2017.
http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Religious_Symbols_ENG.pdf
50. *Folgerø and Others v. Norway [GC]*, no. 15472/02, ECHR, 29 June 2007.
<http://62.217.125.52/coe/archive/files/920a6e87e62e67eabbb86b07bbb1b636.pdf>
51. *Folgerø and Others v. Norway [GC]*, no. 15472/02, ECHR, 29 June 2007.
52. *Grzelak v. Poland*, no. 7710/02, ECHR, 15 June 2010.
53. *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, ECHR, 9 October 2007.
54. *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, no. 5095/71; 5920/72; 5926/72, ECHR, 7 December 1976, Series A no. 23.
55. *Kokkinakis v. Greece*, no. 14307/88, ECHR, 25 May 1993.
56. *Lautsi and Others v. Italy [GC]*, no. 30814/06, ECHR, 18 March 2011.
57. *Leyla Şahin v. Turkey [GC]*, no. 44774/98, ECHR, 10 November 2005.
58. *Osmanoğlu and Kocabaş v. Switzerland*, no. 29086/12, ECHR 005, 10 January 2017, Press Release issued by the Registrar of the Court.
http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2017-01-10-21523865-0-decizia-cedo-elvetia-lectii-mixte-inot.pdf
59. *Thlimmenos v. Greece [GC]*, no. 34369/97, ECHR, 6 April 2000.
60. *Timishev v. Russia*, no. 55762/00 and 55974/00, ECHR, 13 December 2005.

Specialioji literatūra

61. Akehurst, Michael ir Peter Malanczuk. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
62. Åkermark, Sia Spiliopoulou. „Minority Education - Torn in Contradictions?“. *European Yearbook of Minority Issues* 9 (2010): 225-248.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/euybmis0009&div=13&start_page=225&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults
63. Aurescu, Bogdan. „The 2006 Venice Commission Report on Non-Citizens and Minority Rights - Presentation and Assessment“. *Helsinki Monitor* 18, 2 (2007): 150-163.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/helsnk18&div=25&start_page=150&collection=journals&set_as_cursor=40&men_tab=srchresults
64. Beinoravičius, Darijus ir Milda Vainiutė. „Rights of National Minorities“. Iš *Human Rights. Minority Rights*, Toma Birmontienė ir kt., 88-107. Vilnius: Lithuanian Centre for Human Rights, 2006.
65. Capotorti, Francesco. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations, 1979.
66. de Varennes, Fernand. „Equality and Non-Discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights“. *International Journal on Minority and Group Rights* 6, 3 (1999): 307-318.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgr6&div=26&start_page=307&collection=journals&set_as_cursor=2&men_tab=srchresults
67. Eide, Asbjørn. „The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities: Their Objective“. *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1996-1997): 163-170.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgr4&div=19&start_page=163&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults
68. European Union Agency for Fundamental Rights. *Handbook on European Non-discrimination Law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.
69. Gailiūtė, Dovilė. „Religiniai simboliai Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje“. *Socialinių mokslų studijos* 4, 2 (2012): 777-800.
70. Guliyeva, Gulara. „Defining the Indefinable: A Definition of 'Minority' in EU Law“. *European Yearbook of Minority Issues* 9 (2010): 189-224.

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/euybmis0009&div=12&start_page=189&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults

71. Hodgkin, Rachel ir Peter Newell. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. New York: United Nations Children's Fund, 2002.
72. Katuoka, Saulius. „Tautinės mažumos ir tarptautinė teisė“. Iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt., 9-45. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
73. Kontvainė, Vita. *Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinant romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planą galimybių studija*. Vilnius: Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, 2016.
74. Kuzborska, Elżbieta. „Reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie w 2011 r. w świetle międzynarodowych standardów ochrony [The Lithuanian national minority education reform in 2011 in the context of international standards of protection]“. *Rocznik SNPL, Tom 13-14* (2014): 68-81.
75. Moroz-Łapin, Krystyna ir Mirosław Szejbak. „Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych [Meanders of the Lithuanian educational policy in education of national minorities]“. *Rocznik SNPL, Tom 13-14* (2014): 90-105.
76. Račkauskaitė, Aistė. „Tautinės mažumos samprata: tarptautinės teisės aspektai“. *Socialinių mokslų studijos* 1, 5 (2010): 305-320.
77. Račkauskaitė-Burneikienė, Aistė. „Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje“. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012.
78. Račkauskaitė-Burneikienė, Aistė. „Teisė mokytis mažumos kalba“. *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 235-253.
79. Siemienski, Guillaume ir John Packer. „Integration through Education: The Origin and Development of the Hague Recommendations“. *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1996-1997): 187-198.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgr4&div=22&start_page=187&collection=journals&set_as_cursor=2&men_tab=srchresults
80. Szépe, György. „Some Remarks on the Education Rights of National Minorities in Central and Eastern Europe“. *International Journal on Minority and Group Rights* 4, 2 (1997): 105-114.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgr4&div=15&start_page=105&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults

81. Šetkus, Benediktas. „Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918-1940 metais“. Daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000.
82. Švietimo ir mokslo ministerija. „Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje“. *Švietimo problemos analizė* 19, 105 (2013).
http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf
83. Švietimo ir mokslo ministerija. „Tautinių mažumų švietimo politika: Kur einama?“. *Švietimo problemos analizė* 9, 59 (2011).
http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2011_Nr9%2859%29Tautiniu%20mazumu%20svietimo%20politika.pdf
84. UNICEF. *The State of the World's Children 2006. Excluded and Invisible*. New York: UNICEF, 2006.
85. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
86. Valutytė, Regina. „Asmenų, priklausančių religinėms mažumoms, teisė į religijos laisvę“. Iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt., 204-238. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
87. Vitkauskaitė-Meurice, Dalia, Regina Valutytė ir Dovilė Gailiūtė. *Religijos išraiškos laisvės ribojimai demokratinėje visuomenėje: mokslo studija*. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2012.
88. Vitkauskaitė-Meurice, Dalia. „Religinių mažumų apsaugos režimas ir jo įgyvendinimas tarptautinėje teisėje“. Iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt., 164-203. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
89. Weller, Marc. *The Rights of Minorities in Europe: A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
90. Žiobienė, Edita. „Tautinių mažumų vaikų teisės: reglamentavimo ir įgyvendinimo iššūkiai“. Iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai: mokslo studija*, Saulius Katuoka ir kt., 83-127. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Kiti šaltiniai

91. „Dainius Pavalkis: teismo sprendimas padės siekti strateginio tikslo – vienodo egzamino“. 15min.lt. 2013 birželio 18 d.

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dainius-pavalkis-teismo-sprendimas-pades-siekti-strateginio-tikslo-vienodo-egzamino-56-346119>

92. „Kaip vykdoma mokyklų tinklo pertvarka?“. Švietimo ir mokslo ministerija. Žiūrėta 2017 spalio 28 d.
<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/kiti/Kaip%20vykdoma%20tinklo%20pertvarka.pdf>
93. „Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sudarytos Lietuvos švietimo ekspertų grupės tautinių mažumų klausimais pareiškimas“. Voruta.lt. Vilnius, 2011 lapkričio 29 d.
<http://www.voruta.lt/ministro-pirmininko-a-kubiliaus-sudarytos-lietuvos-svietimo-ekspertu-grupes-tautiniu-mazumu-klausimais-pareiskimas/>
94. „Lygių galimybių kontrolieriaus pažyma dėl diskriminacijos religijos ir įsitikinimų pagrindu švietimo srityje“. Nr. (14)SN-211)SP-28, 2015-03-10.
95. „LVAT: Vilniaus Joachimo Lelevelio mokyklos pertvarka – neteisėta“. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2017 vasario 27 d.
<http://www.lvat.lt/lt/naujienos/visos-naujienos/archyvas/lvat-vilniaus-joachimo-f7na/p10.html>
96. „Religijų paplitimas Lietuvoje“. Žiūrėta 2017 lapkričio 25 d.
https://smp2014ge.ugdome.lt/mo/9kl_visuomenine_geografija/GE_DE_30/teorine_medziaga_3.html
97. „Seime diskutuota apie tautinių mažumų švietimą“. LLRA-KŠS. Žiūrėta 2017 lapkričio 2 d.
<http://www.awpl.lt/?p=2546&lang=lt>
98. „Šešios Vilniaus mokyklos skundžia pertvarką teismuose“. Kauno diena. 2015 rugpjūčio 19 d.
<http://kauno.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/sesios-vilniaus-mokyklos-skundzia-pertvarka-teismuose-706209>
99. „Tebesitęsiai romų tautybės vaikų diskriminacija mokyklose“. The League of Human Rights. 2014 lapkričio 19 d.
<https://www.liberties.eu/lt/news/ceku-mokyklose-diskriminuojami-romu-vaikai/2326>
100. „Vaiko teisių apsauga“. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Žiūrėta 2017 lapkričio 4 d.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakId=8277&kalbId=1#%C5%A1vietimas>
101. „Vilniaus J. Lelevelio mokyklai suteiktas gimnazijos statusas“. L24.lt. 2017 balandžio 25 d.

<http://124.lt/lt/svietimas/item/186324-vilniaus-j-lelevelio-mokyklai-suteiktas-gimnazijos-statusas>

102. 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizė. Vilnius, 2013.

http://www.nec.lt/failai/3738_2013_m_LT_VBE_analize.pdf

103. Ataskaita dėl savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos. Vilnius, 2017 vasario 9 d.

https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/kiti/Savivaldybi%C5%B3%20mokykl%C5%B3%20tinklo%20pertvarkos%202015-2016%20m_m_%20ataskaita.pdf

104. Balstogės universiteto filialo tinklapis. Žiūrėta 2017 lapkričio 2 d.

<http://www.uwb.lt/lt/>

105. Lapėnienė, Joana. „LLRA protestuoja – prieš mokyklų pertvarką ar patys prieš save?“. Lrt.lt. 2015 birželio 8d.

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/llra-protestuoja-pries-mokyklu-pertvarka-ar-patys-pries-save-56-508218>

106. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos pranešimas spaudai „Lietuva mokosi pertvarkyti mokyklų tinklą“. Vilnius, 2004 lapkričio 29 d.

http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/lietuva-mokosi-pertvarkyti-mokyklu-tinkla

107. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2014 metų veiklos ataskaita. 2015-04-01, Nr. 4-2.

108. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Pažyma dėl tomų tautybės vaikų teisės į mokslą užtikrinimo. 2014-08-19, Nr. (6.1-2013-329)PR-156.

109. Lietuvos statistikos departamentas. „Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai“. Vilnius, 2013.

<https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima+ir+kalbu+mokejima.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a>

110. Marinos Mižigurskajos privačios gimnazijos tinklapis. Žiūrėta 2017 spalio 17 d.

<http://www.mmschool.vilnius.lm.lt/joomla/jupgrade/index.php/lt/apie-mokykla>

111. Švietimo ir mokslo ministerija. Dorinio ugdymo programa.

http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf

112. Tarptautinių žodžių žodynas.

<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=sekuliarizacija&wid=17702>

113. Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties ataskaita. Vilnius, 2015 gruodžio 7 d.

https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEu m%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf

114. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas.

<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/10308-indoktrinacija>

115. Viešosios įstaigos „Klaipėdos specialiosios mokyklos daugiafunkcinio centro “Svetliaciok“ tinklapis. žiūrėta 2017 spalio 17 d.

http://svetliaciok.lt/?page_id=436

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA

Sabina D. Tautinių mažumų teisės švietimo srityje. Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas: doc. dr. L. Biekša. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2017. – 102 p.

Anotacija. Magistro baigiamojo darbo tikslas yra atskleisti pagrindines teises problemas, kylančias tautinių mažumų švietimo srityje, jas išanalizuoti bei įvertinti jų atitikimą tarptautiniams standartams. Darbe tiriama tautinės mažumos sąvoka, teisės mokytis mažumos kalba turinys ir jos užtikrinimo būdai. Be to, analizuojami daugiausiai teisinių ir visuomeninių diskusijų sukėlę: Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, organizuojančių mokymą mažumų kalbomis reformų teisėtumas, LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino suvienodinimo lietuviškų ir tautinių mažumų mokyklų abiturientams bei tarptautinėje erdvėje aktuali religijos išraiškos laisvės mokyklos ribose reguliavimo problema.

Atlikto tyrimo pagrindu, darbe padarytos išvados, jog Lietuvoje vykdomas tautinių mažumų mokyklų reorganizavimas negali būti pripažintas diskriminaciniu, kadangi vykdomas remiantis bendru mokinių skaičiaus šalyje mažėjimu ir pagal bendruosius mokyklų tinklo optimizavimo planus. Palengvintas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas tautinių mažumų mokyklų abiturientams neprieštaravo lygybės principui ir galėjo būti vertinamas kaip tarptautinėje teisėje numatoma skatinamoji priemonė, o valstybės kišimasis į religijos išraiškos laisvės mokyklose reguliavimą turi būti proporcingas bei atitinkantis EŽTT suformuluotą socialinės integracijos doktriną.

Reikšminiai žodžiai: *tautinė mažuma, teisė į mokslą, teisė mokytis mažumos kalba, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas, religijos išraiškos laisvė švietimo įstaigose*

ANOTACIJA ANGLŲ KALBA

Sabina D. Rights of national minorities in the field of education. Master's Thesis in International Law. Supervisor: assoc. prof. dr. L. Biekša. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2017. – 102 p.

Abstract. The aim of the Final Master's Thesis is to reveal and analyze main legal issues that arise in the field national minorities education, and furthermore, to evaluate their compliance with international standarts. In the thesis, the definition of national minority together with the right to study in and of minority language are examined. Moreover, following issues that caused the most legal and public debate are explored: the lawfulness of the reforms on Lithuanian general education schools which organize learning in minority languages; Ministry of Education and Science of Lithuania order on unification of the State maturity exam on lithuanian language and literature for both lithuanian and minority students; internationally relevant topic of freedom of religious expression in schools and other educational institutions.

Based on the carried out research, conclusions were made that reorganization of national minority schools in Lithuania should not be treated as discriminatory due to the fact that it is being carried out based on general decrease in the number of pupils in the country and according to the general plan on optimization of the state school network. Facilitated exam on lithuanian language and literature for the national minority schools did not contradict the principle of equality and could be rated as special measure which is provided by the international law. However, state intervention in the regulation of the freedom of religious expression must be proportionate and in line with the 'living together' doctrine as it is formulated by the ECHR.

Keywords: *national minority, right to education, right to study in and of minority language, maturity exam on lithuanian language and literature, exercise of religious freedom in educational institutions*

SANTRAUKA

Sabina D. Tautinių mažumų teisės švietimo srityje. Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas: doc. dr. L. Biekša. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2017. – 102 p.

Švietimas – tai pagrindinė sritis, jungianti ir vystanti tautinės mažumos identiteto išsaugojimui būtinus požymius, t.y. kalbą, kultūrą ir religiją. Todėl tautinių mažumų švietimo teisių užtikrinimas reikalauja ypatingo dėmesio ir apsaugos, skiriant specialiąsias priemones, kaip pvz. išskirtinę teisę mokytis mažumos kalba ir jų reguliavimo instrumentus, kaip Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Magistro baigiamojo darbo tikslas yra skirtas būtent tokių tautinių mažumų švietimo teisių, keliančių tam tikras teises problemas, analizei bei jų atitikimo tarptautiniams standartams įvertinimui. Šiam tikslui pasiekti darbe iškelti tokie uždaviniai: atskleisti tautinės mažumos sampratą bei jos švietimo teisių reguliavimo visumą, išanalizuoti mokymo tautinės mažumos kalba užtikrinimo būdus bei įvertinti Lietuvos bendrojo ugdymo tautinių mažumų mokyklų reformų teisėtumą, ištirti 2011 m. Lietuvoje įvykdyto lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino suvienodinimo problematiką, ir galiausiai, išnagrinėti tarptautinėje erdvėje aktualius privalomo dorinio ugdymo bei religijos išraiškos laisvės švietimo įstaigose klausimus. Minėtų uždavinių sprendimui atitinkamai skirtos keturios darbo dalys.

Pirmajame dėstomosios dalies skyriuje nagrinėjami tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose įtvirtinti kriterijai, leidžiantys suformuluoti tautinės mažumos apibrėžimą ir užpildyti visuotinai priimtos sampratos nebuvimo spragą. Be to, pirmasis darbo skyrius skirtas esminės tautinės mažumos švietimo teisės – teisės mokytis gimtąja kalba turinio ir ją garantuojančių teisės aktų analizei.

Įgyvendinant antrąjį uždavinį konstatuota, jog Lietuvoje tautinių mažumų atstovams suteikiamos tinkamos sąlygos mokymuisi gimtąja kalba, o mokyklų, organizuojančių mokymą tautinių mažumų kalbomis reorganizavimas negali būti pripažintas diskriminaciniu, kadangi vykdomas remiantis bendru mokinių skaičiaus šalyje mažėjimu ir pagal bendruosius mokyklų tinklo optimizavimo planus.

Trečiajame darbo skyriuje atlikto tyrimo pagrindu, gautas rezultatas, kad LR Švietimo ir mokslo ministerijos sprendimas suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą visiems šalies abiturientams atitinka tarptautinius standartus dėl oficialios kalbos stiprinimo, tačiau buvo netinkamai įdiegtas, neatlikus tyrimų dėl realių tautinių mažumų mokinių gabumų, lietuvių

kalbos žinių ir rašymo įgūdžių bei neįvertinus poreikio nustatyti tam tikras lengvatas tautinių mažumų mokyklų abiturientams, kurios tarptautiniu aspektu gali būti vertinamos kaip skatinamosios priemonės, skirtos ypač pažeidžiamai asmenų grupei.

Ketvirtojo uždavinio analizė privedė prie išvados jog bendrojo lavinimo mokyklose dorinis ugdymas privalo būti organizuojamas objektyviu, kritišku ir pliuralistišku būdu, o atsižvelgiant į EŽTT suformuluotą socialinės integracijos doktriną, valstybėms paliekama plati, bet visgi atitinkanti teisėtumo, būtinumo ir proporcingumo principus, diskrecijos teisė riboti religinių simbolių demonstravimą švietimo įstaigose.

Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos galutinės išvados, apibendrinančios iškeltų uždavinių rezultatus ir įrodančios, jog autorės užsibrėžtas tikslas yra pasiektas.

SUMMARY

Sabina D. Rights of national minorities in the field of education. Master's Thesis in International Law. Supervisor: assoc. prof. dr. L. Biekša. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2017. – 102 p.

Education is the main area that unites and develops the necessary features which are needed for the preservation of identity of a national minority, i.e. language, culture and religion. Therefore, ensurance of the education rights of national minorities requires special attention and protection by appointment of special measures like exclusive right to learn in a minority language and their regulatory instruments such as the Framework Convention for the Protection of National Minorities. The aim of the masters's thesis is to analyze the educational rights of national minorities that raise some legal questions and to asses their compliance with the international standards. In order to achieve this goal, the following tasks were raised: to reveal the concept of national minority and its whole educational regulation, to analyze the ways of teaching the minority language and to evaluate the lawfullness of the reforms aimed at national minority schools in Lithuania, to examine the problems that occured after the unification of the lithuanian language and literature maturity exam in 2011 and, finally, internationally relevant issues of compulsory moral education and religious freedom in educational institutions are examined. For the solution of the above-mentioned tasks, four parts of the work were allocated.

The first part of the section studies criteria which are consolidated in the international human right protection documents and which allow to define the concept of national minority and compensate the lack of generally accepted opinion. In addition, the first chapter of the work is devoted to the analysis of the content and guaranteeing legislations of the fundamental national minority right – a right to learn in mother tongue.

In carrying out the second task, it was stated that in Lithuania representatives of national minorities are given appropriate conditions for learning in their mother tongue, while the reorganization of national minority schools should not be recognized as discriminatory, as it is carried out on the basis of a general decrease in the total number of pupils in the country and according to the general plans on the optimization of the school network.

According to the research that was conducted in the third chapter, the following result was achieved – the decision of the Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania on unification of the Lithuanian language and literature exam for all graduates across the country meets the international standarts for strengthening the official state language,

however, it was inappropriately implemented. No research on the ‚real‘ abilities of national minority students on lithuanian language knowledge and writing skills has been conducted and the need of making certain benefits for graduates of national minority schools also has not been considered. Internationally, implementation of such benefits could have been evaluated as special measures aimed at particularly vulnerable group of people.

The analysis of the fourth task has led to the conclusion that moral education in schools must be organized in an objective, critical and pluralistic manner. Considering the ECHR formulated 'living together' doctrine, the states are given wide scope of discretionary power, however, consistent with the principles of legality, necessity and proportionality, to restrict the demonstration of religious symbols in educational institutions.

At the end of the Master's thesis, the final conclusions, summarizing the results of the objectives and proving that the goal set by the author has been achieved, are made.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017-12-18
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Teisės fakulteto, Tarptautinės ir Europos Sąjungos instituto, tarptautinės teisės programos

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) _____ Dominyka Sabina _____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„_____ Tautinių mažumų teisės švietimo srityje _____“

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)